

PL ISSN 0033-202X

POLSKA AKADEMIA NAUK — BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

NARADA NT. DALSZYCH PRAC NAD
„SŁOWNIKIEM POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”

Rok założenia 1927

ROCZNIK 70

zeszyt

1/2

2002

REDAKCJA

BARBARA SORDYŁOWA – redaktor naczelny
MARIA LENARTOWICZ – zastępca redaktora naczelnego
KRYSTYNA BELKOWSKA – sekretarz redakcji
Członkowie: HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA, HANNA ZASADOWA

RADA REDAKCYJNA

BARBARA BIENKOWSKA – przewodnicząca
KRYSTYNA BELKOWSKA, STANISŁAW CZAJKA, MARTA GRABOWSKA,
JANINA JAGIELSKA, MARIA JANOWSKA, MIROŚŁAWA KOCIEĆKA,
HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA, MARIA LENARTOWICZ, HANNA ŁASKARZEWSKA,
ALINA NOWIŃSKA, BARBARA SORDYŁOWA, EWA STACHOWSKA-MUSIAŁ,
KORDULA SZCZECHURA, HANNA ZASADOWA, ELŻBIETA ZYBERT,
ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI

Stały dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

Opracowanie

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor ALINA NOWIŃSKA

Adres redakcji:

Biblioteka PAN w Warszawie, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki,
VI p., tel. 656-66-00, 620-33-02, fax: 656-66-39
e-mail: biblwaw@pan.pl

Czasopismo dofinansowane ze środków Komitetu Badań Naukowych

Zawartość „Przeglądu Bibliotecznego” jest cytowana w czasopiśmie abstraktowym
„Library and Information Science Abstracts”

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 70

2002

zeszyt 1/2

TREŚĆ

NARADA NT. DALSZYCH PRAC NAD „SŁOWNIKIEM POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”

Od redakcji (*Barbara Sordylowa*) 7

Referaty

BARBARA SORDYŁOWA: Przebieg dotychczasowych prac nad „Słownikiem polskich towarzystw naukowych” i dalsze zamierzenia 9

HANNA TADEUSIEWICZ: „Słownik polskich towarzystw naukowych”.
Założenia – realizacja 17

BARBARA KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA: Z warsztatu dokumentacyjnego „Słownika polskich towarzystw naukowych” 21

ZBIGNIEW J. WÓJCIK: Głos w dyskusji o „Słowniku polskich towarzystw naukowych” 29

GRAŻYNA WRONA: Materiały do dziejów polskiego czasopiśmiennictwa naukowego w latach 1918-1939 w „Słowniku polskich towarzystw naukowych” 33

JÓZEF PIŁATOWICZ: Polskie stowarzyszenia naukowo-techniczne poza ziemiami polskimi do 1939 r. 39

Przebieg obrad (Oprac. red.) 49

Artykuły

BARBARA SORDYŁOWA: „Przeгляд Biblioteczny” – tradycja i współczesność (75 lat czasopisma) 67

LUCJAN BILIŃSKI: Międzynarodowa wymiana wydawnictw a przepisy celne 89

Z warsztatów badawczych

MARIA WROCLAWSKA: Zastosowanie w bibliotekarstwie analizy systemowej w ujęciu J. Dietrycha 101

Doniesienia. Komunikaty

Nagroda naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego (*Jadwiga Sadowska*) 117

Sprawozdania

Ochrona wspólnego dziedzictwa europejskiego (*Andrzej Mężyński*) . . . 119

Sprawozdanie z działalności Komisji Egzaminacyjnej do przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego dla kandydatów na dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej za okres od lutego 1999 r. do listopada 2001 r. (*Aleksandra Wejman-Sowińska*) 125

Recenzje i przeglądy piśmiennictwa

Bibliografia czasopism warszawskich

K. Zawadzki: Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981. T. 3. Warszawa 2001 (*Stanisław Cieptowski*) 129

Przegląd piśmiennictwa krajowego (*Hanna Zasadowa*) 132

Z prac Biblioteki PAN w Warszawie

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w 2001 r. (*Halina Kozicka-Boguniowska*) 137

Z żałobnej karty

Izabela Nagórska (1913-2001) (*Andrzej Kempa*) 149

Kronika krajowa 153

Kronika zagraniczna 160

Wydawnictwa otrzymane 165

Autorzy 166

CONTENTS
DEBATE ON THE „GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”

Editorial note (<i>Barbara Sordylowa</i>)	7
---	---

Lectures

BARBARA SORDYŁOWA: The work on the „Glossary of Polish scientific societies” – results achieved and plans for the future (Summary – s. 15)	9
HANNA TADEUSIEWICZ: „Glossary of Polish scientific societies” – the concept and its realization (Summary – s. 20)	17
BARBARA KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA: Documentation research for the „Glossary of Polish scientific societies” (Summary – s. 28)	21
ZBIGNIEW J. WÓJCIK: To the discussion about the „Glossary of Polish scientific societies” (Summary – s. 32)	29
GRAŻYNA WRONA: Sources to the history of Polish scientific journals in 1918-1939 in the „Glossary of Polish scientific societies” (Summary – s. 37)	33
JÓZEF PIŁATOWICZ: Polish scientific and technological societies abroad active before 1939 (Summary – s. 47)	39
Debate	49

Articles

BARBARA SORDYŁOWA: „Library Review” – past and present (75 years of the journal) (Summary – s. 86)	67
LUCJAN BILIŃSKI: International publication exchange and duty regulations (Summary – s. 100)	89

Research works

MARIA WROCŁAWSKA: J. Dietrich system analysis in libraries	101
--	-----

Communications

Adam Łysakowski scientific prize of the Association of Polish Librarians	117
--	-----

Reports

Protection of the common European inheritance (<i>Andrzej Mężyński</i>)	119
Report of the Examination Committee for qualifying the candidates to the professional librarian and documentation and scientific infor- mation professional degrees for the period Feb. 1999 – Nov. 2001. (<i>Aleksandra Wejman-Sowińska</i>)	125
Reviews	129
Activities of the Library of the Polish Acade- my of Sciences in Warsaw	137
Obituary	149
News from the country	153
News from abroad	160
Publications received	165
Contributors	166

OD REDAKCJI

Zeszyt podwójny *Przeglądu Bibliotecznego* (1/2 za 2002 r.), który oddajemy do rąk Czytelników, składa się z dwóch części: pierwsza zawiera materiały z narady nt. dalszych prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych* odbytej w dn. 30.11.2001 r. w Bibliotece PAN w Warszawie, druga część obejmuje stałe działy czasopisma, jak artykuły, z warsztatów badawczych, komunikaty i doniesienia, sprawozdania, recenzje i przegląd piśmiennictwa krajowego, z prac Biblioteki PAN w Warszawie, kronikę krajową i zagraniczną.

Narada została zorganizowana w związku z zakończeniem przez Bibliotekę ważnego etapu prac nad encyklopedią społecznego ruchu naukowego pt. *Słownik polskich towarzystw naukowych* prowadzonych od lat 70. ub. stulecia. Zostały w l. 1978-2001 opublikowane 3 tomy (w 5 wol.) tego wydawnictwa obejmujące hasła o towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę działających obecnie i w przeszłości na ziemiach polskich. Do zrealizowania całości przedsięwzięcia pozostał t. IV, który ma objąć towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające obecnie i w przeszłości poza terenem Polski (tzw. tom polonijny). Celem narady było – z jednej strony – podsumowanie dotychczasowego dorobku, z drugiej – pozyskanie ewentualnych partnerów do współpracy nad t. IV.

W naradzie wzięły udział osoby zajmujące się naukowo problematyką społecznego ruchu naukowego. Swoje przemyślenia zaprezentowały w wystąpieniach, które publikujemy jako referaty. Przebieg dotychczasowych prac nad *Słownikiem* przedstawiła pisząca te słowa; swoimi refleksjami i doświadczeniami z prac nad innego typu wydawnictwem encyklopedycznym (*Słownikiem pracowników książki polskiej*) podzieliła się Hanna Tadeusiewicz. Bogato prezentuje się warsztat dokumentacyjny *Słownika polskich towarzystw naukowych* zawierający wieloaspektowe zbiory informacji czy to w postaci kartotek, czy bazy komputerowej. Mówiła o nich szczegółowo Barbara Krajewska-Tartakowska. Swoje poglądy nt. kryteriów doboru towarzystw do zamieszczenia ich w *Słowniku* przedstawił Zbigniew J. Wójcik. Natomiast Grażyna Wrona skupiła się w swoim wystąpieniu na jednym zagadnieniu, a mianowicie na wykorzystaniu informacji źródłowych zawartych w t. II *Słownika* do badań nad polskim czasopiśmiennictwem naukowym w l. 1918-1939. Już po naradzie wpłynął artykuł Józefa Piłatowicza nt. polskich stowarzyszeń naukowo-technicznych poza ziemiami polskimi do 1939 r., zawierający ciekawe informacje

o tych stowarzyszeniach powstałych na emigracji w XIX w. i w XX-leciu międzywojennym. Został więc dołączony do materiałów z narady (zob. s. 39).

Obok wygłoszonych referatów bardzo inspirująca była dyskusja, w której głos zabrało wielu uczestników narady, dzieląc się swoimi propozycjami, sugestiami lub polemizując z poglądami innych uczestników. Barbara Bieńkowska zadeklarowała pomoc dla prac nad tomem polonijnym poprzez wykorzystanie materiałów zgromadzonych w Biurze Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą – w Ministerstwie Kultury przy okazji opracowywania wydawnictwa o bibliotekach polonijnych – mimo ich autorskiego charakteru.

Przedmiotem dyskusji był m.in. zakres *Słownika*, a więc stale powracający problem, czy należy uwzględniać towarzystwa ściśle naukowe, czy także ogólno-kulturalne, oświatowe, a nawet organizacje studenckie, które w jakimś stopniu zajmują się też popularyzowaniem nauki. Na ten temat wypowiedzieli się: Barbara Bieńkowska, Edward Hałoń, Zbigniew J. Wójcik, Władysław S. Kucharski, Piotr Lechowski, Maria Pelczar, Hanna Tadeusiewicz. Większość dyskutantów była zdania, że w t. IV powinny znaleźć się towarzystwa polonijne nie tylko ściśle naukowe, ale też społeczno-kulturalne i oświatowe. Ważne są dokładnie opracowane kryteria. Pomoc w gromadzeniu materiałów do t. IV *Słownika* zadeklarował również ks. Edward Walewander, reprezentujący na naradzie Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL.

Innym tematem wzbudzającym kontrowersje było traktowanie towarzystw mniejszości narodowych. Przyjęte przed dwudziestu paru latami kryteria przez Radę Redakcyjną *Słownika* skłaniały się do nieuwzględniania towarzystw mniejszości narodowych, które zajmowały się własnymi sprawami i mogły upowszechniać informacje o swojej działalności. Teraz jednak inaczej się te sprawy traktuje i można wypracować nowe kryteria. Na ten temat głos zabierali: Zbigniew J. Wójcik, Edward Hałoń, Józef Piłatowicz, Zbigniew Nowak.

Trudności związane ze szczupłością obsady personalnej Pracowni „*Słownika polskich towarzystw naukowych*” oraz finansowaniem prac nad *Słownikiem* poruszyła Barbara Sordylowa.

Z uwagi na wagę poruszonych w dyskusji problemów postanowiliśmy ją opublikować po porozumieniu się z jej uczestnikami.

W drugiej części zeszytu prezentujemy m. in. 2 artykuły, 1 opracowanie w rubryce *Z warsztatów badawczych*, 1 recenzję i przegląd piśmiennictwa krajowego; w dziale *Z prac Biblioteki PAN w Warszawie* zamieszczamy sprawozdanie z działalności Biblioteki w 2001 r., a w rubryce *Z żałobnej karty* – wspomnienie pośmiertne o Izabeli Nagórskiej.

Barbara Sordylowa

BARBARA SORDYŁOWA

PRZEBIEG DOTYCHCZASOWYCH PRAC
NAD „SŁOWNIKIEM POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”
I DALSZE ZAMIERZENIA

Geneza i koncepcja wydawnictwa. Etapy prac nad trzema jego tomami. Trudności przygotowania t. II, jego struktura i zawartość. Dalsze zamierzenia.

GENEZA WYDAWNICTWA I KONCEPCJA

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie specjalizująca się w problematyce naukoznawczej w szerokim rozumieniu tego słowa, a więc obejmującym także historię nauki i społecznego ruchu naukowego, podjęła się ponad 30 lat temu trudnego pod względem organizacyjnym i badawczym zadania polegającego na opracowaniu obszernego informatora o polskich towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę. Początkowo planowano „Słownik historyczny polskich towarzystw naukowych”, którego cezura czasowa miała zamykać się na 1939 r. Pracami nad *Słownikiem* kierowała ówczesna dyrektor Biblioteki, prof. dr hab. Maria Dembowska. W trakcie prac badawczych i dokumentacyjnych dojrzewała też i zmieniała się koncepcja samego wydawnictwa; najpierw rozszerzono jego zasięg chronologiczny, obejmując towarzystwa do 1970 r. Wydano wówczas wstępny wykaz pt. *Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku*¹, który objął 677 towarzystw od zarania do początku lat 70. ubiegłego stulecia. Nie było w nim towarzystw polonijnych.

Pod koniec 1973 r. wykrystalizowała się ostatecznie koncepcja wydawnictwa encyklopedyczno-dokumentacyjnego pt. *Słownik pol-*

¹ M. Flis, J. Wójcik: *Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku*. Wykaz. Przy współudz. H. Kotarbiny. Warszawa 1972.

skich towarzystw naukowych, które miało objąć 4 tomy. Sukcesywnie też – w miarę gromadzenia i opracowywania materiałów – następowała realizacja poszczególnych części *Słownika*. Zmodyfikowana koncepcja wydawnictwa znalazła poparcie w Radzie Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN oraz została zaakceptowana przez Radę Redakcyjną *Słownika*, której przewodniczył wówczas prof. dr Dionizy Smoleński. Od drugiej połowy 1975 r. odpowiedzialność za *Słownik* przejął dr Leon Łoś, który zastąpił prof. M. Dembowską na stanowisku dyrektora Biblioteki.

W tym czasie prace nad *Słownikiem* weszły jako jeden z tematów do problemu międzyresortowego III.11 „Nauka i oświata w dziejach Polski jako czynnik postępu społecznego, gospodarczego i kulturalnego”; placówką koordynującą był Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN.

W wyniku analizy systemowej przeprowadzonej w Bibliotece została wprowadzona nowa struktura organizacyjna, która pozwoliła na stworzenie Pracowni *Słownika* Polskich Towarzystw Naukowych na prawach działu, którym kieruje mgr Barbara Krajewska-Tartakowska. Tutaj koncentrują się prace redakcyjne i dokumentacyjne, a także badawcze związane z przygotowaniem kolejnych tomów *Słownika*.

REALIZACJA

Najpierw zajęto się okresem współczesnym, przygotowując t. I *Słownika* obejmujący towarzystwa naukowe działające obecnie w Polsce, w którym znalazły się hasła o 172 tego typu organizacjach społecznych. Tom I wydany został przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich w 1978 r. Redaktorem naukowym był dr Leon Łoś.

W przyjętej koncepcji założono, że w t. II znajdą się towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę o zamkniętej historii. Rzecz w tym, że t. II nastroczał wiele trudności w zebraniu materiałów z uwagi na konieczność przeprowadzenia badań i poszukiwań źródłowych, w dodatku przy słabym stanie zachowania źródeł, ich rozproszeniu; wszystko to spowodowało, że prace nad tym tomem rozciągnęły się w czasie. W tej sytuacji kierownictwo Biblioteki oraz Rada Redakcyjna zdecydowały, żeby wcześniej przekazać do druku t. III, obejmujący towarzystwa upowszechniające naukę działające współcześnie. Są to stowarzyszenia oświatowe, kulturalne o zasięgu regionalnym lub lokalnym spełniające ważne funkcje społeczne. Tom III objął opracowania hasłowe o 274 towarzystwach regionalnych upowszechniających naukę w różnych formach, a ponadto zawierał aneks rejestrujący 223 towarzystwa kulturalne nie prowadzące działalności naukowej czy popularnonaukowej. Redaktorem naukowym t. III był dr Leon Łoś. Tom III wydany został również przez Ossolineum w 1982 r.

Prace nad gromadzeniem materiałów do t. II trwały od połowy lat 70., a intensyfikacja ich opracowywania nastąpiła w dekadzie 1990-2000, czyli w nowym okresie historycznym – Trzeciej Rzeczypospolitej.

W latach 1974-1976 nawiązano współpracę z ponad stu placówkami – jak instytuty PAN i szkół wyższych, biblioteki, archiwa, towarzystwa naukowe – w celu uzyskania informacji o towarzystwach o zamkniętej historii. Z uwagi na rolę tych towarzystw w przeszłości i fakt, że często z konieczności zastępowały nieistniejące instytucje państwowe w zakresie nauki i jej popularyzacji, a także kultury i edukacji, przyjęto szerokie kryteria naukowości i polskości, uwzględniając terytorialnie ziemie sprzed pierwszego rozbioru Polski, ponieważ działały tam polskie towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę. Ze względu na dużą liczbę tych towarzystw (wstępny wykaz liczył 1100 pozycji) postanowiono przyjąć tzw. system holenderski w publikowaniu tego rodzaju wydawnictw, polegający na sukcesywnym kierowaniu do druku opracowanych materiałów. Od początku też zakładano, że t. II ukaże się częściami.

W 1986 r. została powołana nowa Rada Redakcyjna pod przewodnictwem prof. dra Czesława Madajczyka, która przejęła opiekę naukową nad t. II *Słownika*. Na redaktora naukowego t. II wyznaczono mówiącą te słowa. Tom II mający własny podtytuł: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich* został zrealizowany pod względem wydawniczym na przestrzeni l. 1990-2001. Część 1 ukazała się w 1990 r., 2 – w 1994 r., a 3 i zarazem ostatnia – w 2001 r.

A oto pewne refleksje. Zgodnie z oczekiwaniami t. II okazał się przedsięwzięciem najbardziej czasochłonnym oraz najtrudniejszym w realizacji. Jedną z przyczyn to stan zachowanych źródeł do historii społecznego ruchu naukowego na ziemiach polskich, które w większości są niekompletne, a niekiedy wręcz szczątkowe, do czego przyczynił się kataklizm II wojny światowej. Sytuacja taka wymuszała prowadzenie żmudnych badań i kwerend w archiwach, bibliotekach, penetrowanie dawnej prasy fachowej. Drugą trudnością jest brak chętnych i kompetentnych badaczy do opracowywania haseł o towarzystwach już nieistniejących. Trzecią i podstawową to brak odpowiednich funduszy, które pomogłyby sfinansować prowadzenie badań. Mimo tych przeszkód udało się Bibliotece prace nad t. II doprowadzić do końca.

Trochę danych statystycznych przybliży ogrom pracy włożonej w realizację zadania. W całym t. II zamieszczono 768 haseł o towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę (w cz. 1 – 199 haseł, w cz. 2 – 263 hasła, a w cz. 3 – 306 haseł). Część 3 zawiera ponadto aneks wykazujący te towarzystwa, do których nie znaleziono żadnych źródeł, a zostały one zarejestrowane na podstawie wzmianek w literatu-

rze przedmiotu. W części 3 znajduje się także bibliografia obejmująca piśmiennictwo ogólne dotyczące towarzystw naukowych i upowszechniających naukę, o których hasła zamieszczono w opublikowanych dotąd tomach *Słownika*. Zamieszczono cztery rodzaje indeksów: autorów haseł, osób, nazw towarzystw i instytucji oraz nazw geograficznych. Część 3 – obok indeksów odnoszących się do jej zawartości – posiada również indeks zbiorczy dla całego t. II, który stanowi użyteczne narzędzie dla odbiorców poszukujących informacji o towarzystwach działających w przeszłości. Objętość t. II przedstawia się następująco: cz. 1 miała 45,70 ark. wyd., cz. 2 – 49,50, a cz. 3 – 60,50 ark. wyd.; ogółem wykorzystano na publikację t. II 155,70 arkuszy wydawniczych.

Począwszy od cz. 2 t. II, Biblioteka PAN w Warszawie przejęła także funkcję wydawcy, głównie z powodów finansowych; wydawcą t. I i III oraz cz. 1 t. II był Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

W okresie tych 10 lat, w czasie których opublikowano t. II *Słownika polskich towarzystw naukowych*, nastąpiła zmiana systemu politycznego, gospodarczego i finansowego; w szczególności bolesne okazały się skutki nowej polityki finansowania badań naukowych, a także zaplecza naukowego; zaprzestano centralnego dotowania wielu przedsięwzięć badawczych, a powstanie Komitetu Badań Naukowych w 1991 r. oznaczało wprowadzenie nowych zasad finansowania badań, w tym także publikacji naukowych. Jakkolwiek doprowadzono do racjonalizacji wydatków w sferze nauki i zaplecza naukowego, to niejednokrotnie konsekwencje dla niektórych placówek były niepomyślnie. Zmiany w gospodarce odbiły się niekorzystnie na rynku wydawniczym, który w dużym stopniu uległ komercjalizacji, ale raczej w złym znaczeniu tego słowa. Z trudem przebijały się w nim wydawnictwa naukowe, źródłowe, które z natury rzeczy nie mają dużych nakładów. KBN wprowadził system dofinansowywania tego typu wydawnictw w formie tzw. działalności ogólnotechnicznej (DOT); od 2001 r. zmieniono nazwę dotowania bibliotek oraz działalności wydawniczej na: działalność wspomagająca badania, co lepiej oddaje istotę zagadnienia. Nie udało się do końca zapobiec niekorzystnym zjawiskom w tej sferze naszego życia.

Ubóstwo wielu placówek naukowych, ale także upowszechniających naukę i kulturę, jak biblioteki, spowodowało zmniejszenie zapotrzebowania na literaturę naukową i fachową. Kształtowanie się wysokości nakładów dotychczas opublikowanych tomów *Słownika* może być przyczynkiem do obrazu zmian, jakie zaszły w naszej gospodarczej rzeczywistości. Nakład t. I (opublikowanego w 1978 r.) wyniósł 4000 egz., t. III (wydanego w 1982 r.) – 3500 egz. i należy przypuszczać, że w zasadzie zostały one skonsumowane. Natomiast nakład cz. 1 t. II Ossolineum – będące jeszcze jej wydawcą – obniżyło do 1700 egz.

Biblioteka, przejmując funkcję wydawcy przy cz. 2 t. II utrzymała tę wysokość nakładu. Mimo to nie udało się rozprościć całości nakładu obu części. W tej sytuacji obniżyliśmy nakład cz. 3 t. II do 950 egz., choć w niej znajduje się zbiorczy indeks do t. II. Podstawową przyczyną niskiego zapotrzebowania na literaturę naukową jest niedofinansowanie bibliotek oraz towarzystw, które są głównymi odbiorcami tego rodzaju wydawnictw.

Parę słów refleksji należy się autorom not o towarzystwach, które zamieszczone zostały w trzech częściach t. II. Daje się zauważyć, że liczba autorów maleje, mimo że wzrosła liczba haseł o towarzystwach w poszczególnych częściach t. II. Łatwo to prześledzić na podstawie indeksów autorów i towarzystw: w cz. 1 występuje 108 autorów na 199 haseł, w cz. 2 – 98 autorów na 263 hasła, a w cz. 3 już tylko 30 autorów na 306 haseł. Coraz mniej badaczy społecznego ruchu naukowego podejmowało się zadania opracowania not o towarzystwach z uwagi na dużą czasochłonność a małą opłacalność takich prac. W części 3 zdecydowana większość not została opracowana przez zespół Pracowni Słownika, w tym 179 przez kierownika zespołu.

W związku z prowadzonymi badaniami nad towarzystwami i rozległymi poszukiwaniami źródłowymi w Pracowni Słownika został stworzony unikatowy warsztat informacyjno-dokumentacyjny, który stale jest uzupełniany o nowe informacje dotyczące towarzystw, także polonijnych. Warsztat ten powinien zostać skomputeryzowany, tzn. wszystkie informacje indeksowe należałoby wprowadzić do pamięci komputera, na co Bibliotece brakuje środków finansowych.

Biblioteka od początku lat 90. boryka się z poważnymi trudnościami finansowymi wynikającymi z bardzo skromnych środków budżetowych, jakie otrzymuje jako jednostka budżetowa i jedna z bibliotek samodzielnych Akademii. Wielokierunkowe starania o uzyskanie na potrzeby prac nad Słownikiem środków pozabudżetowych, czy to w formie grantu, czy innej dotacji nie zostały uwieńczone powodzeniem. Doszły do tego kłopoty personalne, a więc zmniejszenie obsady personalnej Pracowni, która od kilku lat pracuje w wymiarze 2 i 1/2 etatu (przy poprzednich tomach obsada liczyła 5 osób). Doprowadzenie do zakończenia prac nad t. II Słownika jest dowodem wielkiej determinacji i zaangażowania zespołu słownikowego, któremu należą się gorące słowa podziękowania.

Biblioteka wystarała się natomiast o środki na działalność wydawniczą w ramach DOT (działalność wspomagająca badania), które umożliwiły doprowadzenie do końca prac redakcyjnych oraz sfinansowanie druku cz. 2 i 3 t. II Słownika. Środki te przyznawane przez Komitet Badań Naukowych uzyskaliśmy za pośrednictwem władz PAN, za co składamy podziękowanie.

DALSZE ZAMIERZENIA

Został zakończony poważny etap prac nad zaplanowanym przedsięwzięciem, ale pozostaje jeszcze do zrealizowania tzw. tom polonijny, który w przyjętej koncepcji ma być t. IV *Słownika polskich towarzystw naukowych*. Po tomie II jest to następne poważne wyzwanie dla Biblioteki, która — zważywszy na istniejące trudności — chciałaby pozyskać do współpracy inne instytucje czy wręcz osoby zajmujące się problematyką polonijnego społecznego ruchu naukowego.

W tym celu zorganizowana została obecna narada, która zresztą nie jest pierwszą na ten temat.

Już w 1977 r. Biblioteka PAN w Warszawie zwróciła się z propozycją współpracy do placówek naukowych zajmujących się dziejami Polonii: Instytutu Badań Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu, Instytutu Historii PAN, Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, Polonijnego Centrum Kulturalno-Oświatowego Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej i Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Instytucje te obecnie zmieniły swoje nazwy, ale nadal zajmują się problematyką polonijną w różnych aspektach. Zostały zaproszone na obecną naradę. W spotkaniu przedstawiciele wymienionych placówek w 1977 r. wzięły także udział osoby delegowane przez biblioteki samodzielne PAN, z którymi współpraca była dość rozwinięta. Omówiono wtedy zakres tematyczny tomu polonijnego, kryteria doboru towarzystw, formy współpracy placówek w przygotowaniu publikacji². Zapoczątkowana wówczas współpraca nie przybrała skonkretyzowanej formy.

Na potrzebę zorganizowania narady nt. prac nad t. IV zwróciłam uwagę w *Przedmowie do cz. 2 t. II Słownika* (wyd. w 1994 r.), pisząc m.in.: „Szczegółowe zamierzenia dotyczące przygotowania tego tomu będą przedmiotem narady, którą planujemy zorganizować, aby poinformować i zainteresować przedsięwzięciem inne instytucje i organizacje zajmujące się problematyką polonijną”³. Propozycja zgłoszona 7 lat temu dopiero dzisiaj znajduje pewne urzeczywistnienie w naszych obradach, ale nie wiadomo, jakie przyniesie rezultaty⁴.

Biblioteka bardzo liczy na konkretną pomoc: osobową, finansową, w dostępie do źródeł i materiałów. Zdajemy sobie sprawę z poważnych trudności w dotarciu do źródeł, zwłaszcza zagranicznych, co wiąże się z kosztami. Będziemy wdzięczni za wszelkie sugestie, rady, uwagi

² B. Krajewska-Tartakowska: *Prace nad „Słownikiem polskich towarzystw naukowych”*. „Kwart. Hist. Nauki i Techn.” 1992 z. 2 s. 217-218.

³ B. Sordylowa: *Przedmowa*. W: *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 2 cz. 2. Warszawa 1994 s. 13.

⁴ Chodzi o naradę nt. dalszych prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych* w dn. 30.11.2001 r.

krytyczne i propozycje. Niezależnie od prac nad t. IV polonijnym Biblioteka przygotowuje uzupełnienia i zamierza wydać — w porozumieniu z Radą Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN — kontynuację t. I *Słownika* obejmującą towarzystwa naukowe obecnie działające.

BARBARA SORDYŁOWA

THE WORK ON THE „GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”
RESULTS ACHIEVED AND PLANS FOR THE FUTURE

The paper presents the results of the work on the encyclopedia of scientific activities of Polish society the *Glossary of Polish Scientific Societies* published by the Library of the Polish Academy of Sciences in Warsaw and the plans for future work.

Three volumes of the *Glossary* containing information about 1214 societies have been published in 1978-2001: vol. I with the data on currently active societies; vol. II published in 1990-2001, most extensive, bringing information about 768 societies that had been active in Poland and in the Polish territory; vol. III published in 1982 covering science popularization societies. Limited access to the sources or complete lack of source materials caused significant difficulties in the work on the vol. II. The volume IV covering societies currently active abroad is in preparation together with a supplement to the vol. I describing the current activities of the societies formerly existing and newly created.

The editorial work is hindered by lack of adequate funds and financial problems of scientific and cultural institutions.

Praca wpłynęła do redakcji 3 grudnia 2001 r.

HANNA TADEUSIEWICZ

„SŁOWNIK POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH” ZAŁOŻENIA – REALIZACJA

Koncepcja opracowania wykazu polskich towarzystw naukowych od początku do czasów obecnych; etapy i metody jej realizacji.

Na przestrzeni 23 lat, między 1978 a 2001 r. trafiły do rąk czytelników 3 tomy *Słownika polskich towarzystw naukowych*. Opracowania *Słownika* i doprowadzenia do publikacji podjęła się Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Zgodnie z przyjętą koncepcją ogłoszone drukiem tomy zawierają:

- tom I (1978) – *Towarzystwa naukowe działające obecnie w Polsce*,
- tom II cz. 1, 2, 3 (1990, 1994, 2001) – *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*,
- tom III (1982) – *Towarzystwa upowszechniające naukę działające obecnie w Polsce*.

Owych 5 wydanych już okazałych woluminów, liczących ogółem blisko 3200 stron jednoszpaltowego druku, należy niewątpliwie do najważniejszych dokonań w zakresie publikacji naukowych słowników specjalistycznych w powojennej Polsce.

Brak opracowanej historii polskich towarzystw naukowych i wielkie zapotrzebowanie na wydawnictwa o charakterze informacyjnym i dokumentacyjnym dotyczące korporacji uczonych skłoniły w 1968 r. centralną księżnicę naukoznawczą w Polsce – Bibliotekę Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, z inicjatywy jej ówczesnego dyrektora prof. dr Marii Dembowskiej, do rozpoczęcia prac nad informatorem o polskich towarzystwach naukowych od zarania do drugiej wojny światowej. Z czasem pierwotną koncepcję zmieniono, poszerzono i ostatecznie przyjęto, iż zostanie opracowany słownik polskich towarzystw naukowych w 4 tomach rejestrujących towarzystwa obecnie i w przeszłości funkcjonujące, zarówno naukowe, jak i upowszechniające naukę w Polsce i poza Polską. Z tak sformułowanego, bardzo ambitnego planu zdołano zrealizować wymienione wyżej 3 tomy.

Podjęta inicjatywa, wysoko oceniona przez Radę Towarzystw Naukowych i Upowszechniania Nauki PAN, zmierzała do opublikowania

słownika jako pracy zespołowej prowadzonej w porozumieniu z Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN przy współpracy bibliotek PAN w Gdańsku, Kórniku, Krakowie i Wrocławiu, Archiwum Akademii oraz polskich towarzystw naukowych i Naczelnej Organizacji Technicznej. Powołano kilkunastoosobową Radę Redakcyjną i Redakcję. Główny ciężar prac ponosił kilkuosobowy zaledwie zespół redakcyjny o zmieniającym się składzie¹, kierowany niezmiennie przez mgr Barbarę Krajewską-Tartakowską.

W 1972 r. ukazał się niepełny jeszcze, liczący 676 pozycji wykaz pt. *Polskie towarzystwa naukowe od XV w.*², który stale powiększono; uległ również rozszerzeniu zakres chronologiczny i tematyczny przygotowywanej publikacji. W 1976 r. prace nad słownikiem weszły w skład realizowanego problemu międzyresortowego III. 11 „Nauka i oświata w dziejach Polski jako czynnik postępu społecznego, gospodarczego i kulturalnego”. Zgodnie z przyjętą koncepcją 4-tomowy *Słownik* obejmie więc całokształt polskiego społecznego ruchu naukowego od czasów najdawniejszych do ostatnich lat.

Te 3 tomy, które już służą odbiorcom, zawierają łącznie hasła omawiające 1214 towarzystw naukowych i upowszechniających naukę działających w Polsce w przeszłości i obecnie (t. I – 172 hasła, t. II – 768 haseł, t. III – 274 hasła).

Każdy z opublikowanych tomów otwiera obszerna odredakcyjna *Przedmowa* poprzedzająca część hasłową *Słownika*, która m.in. informuje o założeniach wydawnictwa, pracy nad poszczególnymi częściami, ich zawartości, doborze haseł, metodzie opracowania. W tomie I z 1978 r. zamieszczono szczegółowe *Uwagi metodyczne* odnoszące się do całości wydawnictwa, konstrukcji haseł i ich układu oraz części dokumentacyjnej. Wszystkie tomy mają indeksy osób i nazw towarzystw, tom II zawiera nadto indeks nazw geograficznych oraz indeks autorów. Tomy II i III uzupełniono aneksami i bibliografią przedmiotową. Każdy tom opatrzone spisem treści. Taką konstrukcję *Słownika* Redakcja przyjęła i taką konsekwentnie stosowała.

Podobnie ujednolicono budowę zamieszczonych w alfabetycznym porządku haseł. Składają się one z części wstępnej, podającej podstawowe informacje o towarzystwach lub instytucjach (m.in.: nazwa, rok założenia, kolejne siedziby, struktura organizacyjna, nazwa władz, dane o księgozbiorze i archiwum, liczba członków, nazwiska prezesów i sekretarzy generalnych), charakterystyki działalności, wykazu wydawnictw ciągłych oraz dokumentacji obejmującej źródła i literaturę załącznikową zestawioną zgodnie z ustalonymi zasadami. Wszystkie hasła są podpisane nazwiskiem autora. Zabieg ten nałożył wprawdzie

¹ W zespole redakcyjnym uczestniczyły: Agata Almert, Anna Anuszevska, Krystyna Góraszkaradek, Joanna Grabowska, Barbara Krajewska-Tartakowska, Joanna Kurjata, Urszula Rudzka, Barbara Szymaniak, Jadwiga Tejwan.

² M. Flis, J. Wójcik: *Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku*. Wykaz. Warszawa 1972.

na zespół redakcyjny dodatkowy obowiązek weryfikacji ostatecznego brzmienia tekstów przez autorów i uzyskania zgody na publikację, ale dla czytelników jest to informacja ważna i dobrze, że hasła nie są anonimowe, co – niestety – niektóre wydawnictwa praktykują.

Materiały do ogłoszonych tomów *Słownika polskich towarzystw naukowych* zgromadzone zostały m.in. w wyniku wieloletniej współpracy Biblioteki PAN w Warszawie z zarządami towarzystw oraz wytypowanymi przez nie autorami haseł. Współpraca ta wymagała prowadzenia rozległej korespondencji z licznym gronem autorów i innych osób, przesyłania wyjaśnień, próśb o uzupełnienie dostarczonych tekstów. Ponieważ prace nad poszczególnymi częściami toczyły się kilka lat, konieczna była także aktualizacja treści haseł i dokumentacji przed ich opublikowaniem. Nadesłane artykuły szczupły zespół (tak się złożyło, że wyłącznie damski) poddawał opracowaniu redakcyjnemu, dostosowaniu do przyjętych zasad konstrukcji, ujednoczeniu. Narastające trudności w pozyskiwaniu chętnych i kompetentnych autorów spowodowały włączenie się członków zespołu do autorskiego przygotowania haseł, co z kolei było przyczyną przedłużania się prac nad edycją tomów, wymagało bowiem podjęcia działalności badawczej, kwerend archiwalnych i bibliotecznych, penetracji czasopism i prasy fachowej, pozyskiwania źródeł i literatury. Wiele czasu zajmowało sporządzanie indeksów, bibliografii, aneksów.

W trakcie prowadzonych działań wyodrębniła się w Bibliotece PAN nowa jednostka organizacyjna – Pracownia Słownika Polskich Towarzystw Naukowych, w której powstał unikatowy warsztat informacyjno-dokumentacyjny, ciągle powiększany, będący sam w sobie znakomitym źródłem wiedzy do dalszych studiów nad korporacjami uczonych.

Prace nad *Słownikiem* kontynuowano nie tylko przy nikłej obsadzie personalnej (ostatnio zaledwie w wymiarze 2,5 etatu), ale w bardzo trudnych warunkach finansowych, co zmusiło Bibliotekę PAN do przyjęcia od części 2 tomu II – aby zmniejszyć koszty edycji – roli wydawcy, którą uprzednio pełnił Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zmieniająca się sytuacja na rynku księgarskim, nowe realia ekonomiczne, niedofinansowanie bibliotek – głównych odbiorców tego rodzaju publikacji, zubożenie społeczeństwa spowodowało, iż nakłady kolejnych części Słownika systematycznie spadały od 4000 egz. tomu I z 1978 r. do tylko 950 egz. części 3 tomu II z 2001 r.

Mimo trudności, z jakimi borykają się realizatorzy *Słownika*, trzeba stwierdzić, iż dzięki ich determinacji i zaangażowaniu, profesjonalizmowi i sumienności otrzymaliśmy znakomicie zaplanowane i kompetentnie opracowane dzieło naukowe o naukowych towarzystwach, które służy i będzie służyć w pracy badawczej i dydaktycznej, cenny, wiarygodny informator dla wszystkich zainteresowanych polskimi

towarzystwami naukowymi i popularyzującymi wiedzę. Ta ważna publikacja, wzorowa pod względem formy i merytorycznie, stanowi cenny wkład do historii nauki, niezastąpione źródło do badań naukowych. Mamy do dyspozycji dzieło, którym możemy się szczycić i za które polskie środowisko naukowe winne jest uznanie i podziękowanie realizatorom tego przedsięwzięcia; pozwolę sobie złożyć je na ręce przewodniczącego Rady Redakcyjnej Słownika prof. dr. Czesława Madajczyka, redaktora naukowego – doc. dr hab. Barbary Sordylowej i kierownika Pracowni Słownika PTN – mgr Barbary Krajewskiej-Tartakowskiej.

Żeby jednak ostatecznie ukończyć planowane wydawnictwo konieczne jest jeszcze opublikowanie tomu IV – najtrudniejszego, ma bowiem objąć towarzystwa działające poza Polską, co będzie wymagało szczególnie żmudnych prac dokumentacyjnych, autorskich i redakcyjnych. Trudno sobie wyobrazić, żeby sformułowane przed ćwierć wiekiem założenia nie zostały zrealizowane do końca, który dzieło uwieńczy.

HANNA TADEUSIEWICZ

„GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”
– THE CONCEPT AND ITS REALIZATION

The work on the *Glossary* has been initiated in the end of the sixties in the Library of the Polish Academy of Sciences. Three volumes has been published:

Vol. I: *Currently active Polish scientific societies* (Warsaw 1978, 172 items).

Vol. II, parts 1-3: *Scientific societies active in Poland and on Polish territory in the past* (Warsaw 1990-2001, 768 items).

Vol. III: *Currently active science popularization societies in Poland* (Warsaw 1982, 274 items).

Currently, work over a supplement to published volumes is in progress and a volume IV devoted to the Polish scientific societies abroad is planned.

The *Glossary* fulfills its role as a science research source and an information source for all interested in current and past activities of scientific and science popularization societies.

Praca wpłynęła do redakcji 30 listopada 2001 r.

BARBARA KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA

Z WARSZTATU DOKUMENTACYJNEGO „SŁOWNIKA POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”

Przebieg prac nad trzema częściami tomu II *Słownika*. Źródła informacji do tego tomu i jego zawartość.

W ramach prac nad tomem II *Słownika polskich towarzystw naukowych* podjęto i systematycznie rozwijano działania zmierzające do: sporządzenia w miarę pełnego rejestru towarzystw działających w przeszłości na ziemiach polskich, zgromadzenia informacji o zachowanych źródłach archiwalnych i drukowanych oraz o piśmiennictwie dotyczącym omawianej tematyki, przygotowania syntetycznych haseł o poszczególnych towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie zwróciła się z propozycją podjęcia współpracy do ponad 100 placówek naukowych i oświatowych z terenu całego kraju (były to placówki PAN, szkoły wyższe, archiwa, muzea, biblioteki, towarzystwa działające obecnie) a także do indywidualnych badaczy zajmujących się w swych badaniach zagadnieniami historii społecznego ruchu naukowego. Większość podjęła się weryfikacji przygotowanych w Bibliotece rejestrów towarzystw, np. archiwa państwowe dokonały jej na podstawie źródeł przechowywanych w swych zbiorach.

Wykorzystano również kartoteki i materiały Centralnego Ośrodka Informacji Archiwalnej, istniejącego przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

Dla zebrania dokumentacji o dziejach towarzystw działających na wschodnich kresach Rzeczypospolitej, pracownicy Biblioteki PAN w Warszawie i Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt-Petersburgu przeprowadzili w l. 1979-1989 prace badawcze i dokumentacyjne w bibliotekach i archiwach b. ZSRR. Spenetrowano księgozbiory Lwowa, Wilna i Sankt-Petersburga (biblioteki Uniwersytetów: Wileńskiego i Lwowskiego, Akademii Nauk: Rosyjskiej, Litewskiej i Ukraińskiej) oraz archiwa lwowskie i wileńskie. Dzięki badaniom przeprowadzonym w działach: rękopisów, rzadkiej książki, starej książki i poloników zebrano wiele informacji o blisko 200 towarzystwach działających

w okresie do 1939 r. na wschodnich kresach. Zgromadzone materiały archiwalne uzupełniają i weryfikują dotychczasowe wyniki naszych badań prowadzonych na terenie kraju. Uzyskano wiele dokumentów źródłowych, m.in. statuty towarzystw, listy członków, sprawozdania z działalności, protokoły posiedzeń zarządów, korespondencję dotyczącą współpracy towarzystw z innymi placówkami naukowymi i oświatowymi.

W pracach nad rejestracją towarzystw o zamkniętej historii przyjęto szerokie kryteria polskości i naukowości. Zgodnie z nimi *Słownik* winien objąć obok towarzystw naukowych również ten nurt aktywności społecznej, który istniał i rozwijał się obok życia naukowego kraju, jednocześnie popularyzował osiągnięcia placówek naukowych i inicjował podejmowanie nowych tematów badawczych.

Podobnie jak w tomie III *Słownika*, dotyczącym współczesności, w tomie II przewidziano zamieszczanie opracowań poświęconych różnego typu stowarzyszeniom i towarzystwom regionalnym i lokalnym, m.in. miłośników oświaty, pomocy naukowej, przyjaciół bibliotek, które istniały w przeszłości i upowszechniały wyniki badań placówek naukowych. Aktywizowały one miejscowe środowiska, współpracowały z regionalnymi ośrodkami kultury, gromadziły i publikowały materiały źródłowe, organizowały lub współorganizowały wykłady i odczyty, prowadziły działalność wydawniczą.

Słownik nie obejmuje licznej grupy towarzystw oświatowych działających w przeszłości w zakresie tzw. oświaty elementarnej i ludowej, stowarzyszeń samopomocowych i studenckich.

Przy kwalifikowaniu towarzystw do uwzględnienia w tomie II *Słownika* wzięto pod uwagę warunki historyczne, w jakich prowadziły one działalność, oraz ich zadania statutowe i formy aktywności. Szczególnie uważnie dokonywano selekcji i wyłączało z dalszego opracowywania towarzystwa działające w okresie niewoli narodowej, na terenie ziem polskich znajdujących się w zaborze pruskim lub rosyjskim. Niektóre towarzystwa istniały nielegalnie, część ukrywała faktycznie prowadzoną działalność pod szyldem akcji dobroczynnej lub samopomocowej.

Podczas prac dokumentacyjnych prowadzonych w ciągu pierwszych lat nad *Słownikiem* udało się zarejestrować ponad 1100 towarzystw działających w przeszłości. Występowały one pod różnymi nazwami. Obok towarzystw czy stowarzyszeń były to:

- koła, np. Koło Matematyczno-Fizyczne w Warszawie (1905-1915), Koło Miłośników Astronomii;
- komisje, np. Komisja Zbiorów Pomorskich, Komisja Archeologiczna Wileńska 1855-1865, założona przez Eustachego Tyszkiewicza;
- grona, np. Grono Konserwatorskie Galicji Zachodniej w Krakowie (1888-1923);

– ligi, kluby, muzea, np. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie (1875-1951);

– komitety, np. Wileński Komitet do Zwalczenia Raka (1931-1940).

Dokumentacja dotycząca towarzystw poddana została weryfikacji; z dalszego opracowania wyłączono towarzystwa, które nie spełniały przyjętych kryteriów lub były oddziałami innych organizacji o zasięgu ogólnopolskim. Jednocześnie włączono do publikacji materiały o towarzystwach dotychczas nie rejestrowanych w kartotekach dokumentacyjnych Pracowni Słownika.

Ze względu na trudności ze zgromadzeniem od razu całości materiału do tomu II postanowiono wydawać go w częściach, w miarę opracowywania informacji o poszczególnych towarzystwach. Ogółem przygotowano hasła o 768 towarzystwach działających w przeszłości na ziemiach polskich i opublikowano cały materiał w 3 częściach w l. 1990-2001. W ramach poszczególnych części przyjęto jednolity układ haseł. Pierwsza grupa materiałów zawiera opracowania dotyczące towarzystw naukowych ogólnych i specjalistycznych, druga – towarzystw upowszechniających naukę.

W części dotyczącej towarzystw specjalistycznych uwzględniono nauki: społeczne, matematyczno-przyrodnicze, techniczne, rolnicze i medyczne. W grupie nauk technicznych zamieszczono hasła poświęcone towarzystwom naukowym i stowarzyszeniom naukowo-techniczno-zawodowym. Podział towarzystw jest umowny, o miejscu w poszczególnych działach nauki decydowała przewaga określonych zadań lub form działania. Ogółem w tomie II *Słownika* zamieszczono opracowania dotyczące: 40 towarzystw o charakterze ogólnym, 151 – z zakresu nauk społecznych, 29 – z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych, 23 – towarzystw z zakresu nauk technicznych i 96 stowarzyszeń naukowo-technicznych, 63 – z zakresu nauk rolniczych, 138 – medycznych oraz 229 – towarzystw upowszechniających naukę.

Spośród 768 towarzystw o zamkniętej historii aż 165, a więc co piąte, działało na kresach wschodnich.

Hasła dotyczące poszczególnych towarzystw opracowano według jednolitego schematu ustalonego w układzie noty. Opracowania mają charakter syntetyczny i zawierają w uporządkowanej formie zasób podstawowych informacji w trzech grupach: 1) dane organizacyjne o towarzystwie; 2) rys historyczny i omówienie form działalności w ujęciu chronologicznym (prace badawcze, organizacja życia naukowego, działalność popularyzacyjna, szkoleniowa, opiniotwórcza i wydawnicza, współpraca z innymi towarzystwami, organizacjami i placówkami naukowymi); 3) dokumentacja obejmująca: a) rejestr wydawnictw ciągłych; b) wykaz źródeł archiwalnych i drukowanych odnoszących się do danego towarzystwa, c) piśmiennictwo o towarzystwie.

Opracowania zamieszczone w publikacji nie mają jednolitego charakteru; wynika to zarówno z dorobku poszczególnych towarzystw – obok działających przez okres kilkudziesięciu lat, posiadających rozbudowaną strukturę organizacyjną i formy działania znalazły się towarzystwa efemerydy – jak również ze stanu zachowanej dokumentacji dotyczącej towarzystw. Część źródeł uległa zniszczeniu podczas drugiej wojny światowej, niektóre zostały rozproszone, a inne ocalałe znajdują się w zbiorach prywatnych członków towarzystw, nie zostały zewidencjonowane i nie można ich było wykorzystać w badaniach.

Dla znacznej części towarzystw dokumentacja źródłowa jest niezwykle skromna, niektóre opracowania przygotowano wyłącznie na podstawie pojedynczych źródeł pochodzących od towarzystw, takich jak ustawy, statuty czy niewielkie wzmianki i informacje o ich działalności zamieszczone w prasie i czasopismach fachowych, na ogół w działach typu kronika.

Rzadko dokonywano wyboru i selekcji zgromadzonego materiału dotyczącego towarzystw. Miało to miejsce jedynie przy przygotowywaniu do druku części I tomu II, gdy hasła o niektórych towarzystwach o znaczącym dorobku wykazywały ważne piśmiennictwo im poświęcone. Ogólnie bowiem przyjęto zasadę, która uzyskała akceptację Rady Redakcyjnej tomu II *Słownika*, że ze względu na wartość dokumentacyjną zebranych informacji należy publikować je w całości.

Najtrudniejszym zadaniem, przed którym stanął zespół Pracowni Słownika, było przygotowanie ostatniej części 3 tomu II. Wobec braku kompetentnych badaczy zainteresowanych opracowaniem większości haseł do tej części, co spowodowane zapewne było stanem zachowanych źródeł i piśmiennictwa o społecznym ruchu naukowym, przygotowanie części 3 było możliwe dzięki przeprowadzonym przez Pracownię Słownika w l. 1995-2000 szerokim pracom badawczym.

Objęły one materiały źródłowe przechowywane w archiwach, zbiory rękopiśmienne i publikacje. Spenetrowano szczególnie cenne dokumenty zawierające ustawy, statuty, sprawozdania oraz różnego typu wydawnictwa informacyjne dotyczące m.in. towarzystw naukowych i oświatowych przechowywane w Bibliotece Narodowej.

Szeroko wykorzystano bibliografie poświęcone wybranym dziedzinom nauki. Badaniami objęto kilkanaście czasopism ogólnych z zakresu nauk społecznych i przyrodniczych. Podstawowym jednak źródłem informacji o organizacji i formach działania towarzystw były prasa i czasopisma fachowe: społeczne, pedagogiczne, rolnicze, medyczne i techniczne.

Przy uzupełnianiu danych o działalności towarzystw w latach międzywojennych pomocne były materiały ankiety i spisu towarzystw przeprowadzonych przez redakcję *Nauki Polskiej* w latach 20. i publikowane na jej łamach.

Kwerendą objęto blisko 30 czasopism i prasy rolniczej, wydawanych w okresie od lat 80. XIX w. do 1939 r., m.in. wydawnictwa: *Gazeta Rolnicza* (79 roczników z l. 1860-1939), *Bartnik Postępowy* (61 roczników z l. 1875-1939), *Przegląd Ogrodniczy* (1916-1939), pierwsze czasopisma ogrodnicze wydawane we Lwowie (*Iris* 1866-1869 i *Flora* 1869-1870).

Wśród ponad 30 czasopism medycznych uwzględniono m.in. 56 roczników *Gazety Lekarskiej* z l. 1866-1921 i *Polską Gazetę Lekarską* z l. 1922-1951, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny* oraz *Historii Nauk Przyrodniczych* z l. 1925-1948, *Nowiny Lekarskie* z l. 1889-1939.

Badaniami objęto czasopisma z zakresu nauk technicznych m.in. *Przegląd Mierniczy* i *Przegląd Techniczny*.

Uwzględniono piśmiennictwo dotyczące historii poszczególnych dziedzin nauki, wydawnictwa biograficzne; cennym źródłem informacji o wielu założycielach i działaczach towarzystw działających w przeszłości był *Polski słownik biograficzny*.

W rezultacie przeprowadzonych badań w części 3 tomu II *Słownika* zamieszczono opracowania o 306 towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę działających w przeszłości na ziemiach polskich w granicach historycznych (sprzed pierwszego rozbioru Polski). Wśród nich 4 hasła dotyczą towarzystw o charakterze ogólnym.

W grupie towarzystw specjalistycznych 54 haseł poświęconych jest towarzystwom z zakresu nauk społecznych (archeologicznych, pedagogicznych, historycznych); najliczniej reprezentowane są towarzystwa prawnicze (19 opracowań), z których pierwsze powstały w latach 70. i 80. XIX w., m.in.: Polskie Towarzystwo Prawników w Stanisławowie (1880-1939), Towarzystwo Prawnicze w Kołomyi (1888-1890*), Towarzystwo Prawnicze w Krakowie (1867-1946).

Nauk przyrodniczych dotyczy 12 opracowań, m.in. o działającym w drugiej połowie XVIII w. Towarzystwie Fizyczno-Chemicznym – pierwszym towarzystwie naukowym z tej dziedziny utworzonym na ziemiach polskich. Dział nauk technicznych reprezentuje 40 haseł o towarzystwach technicznych i stowarzyszeniach naukowo-technicznych. W grupie towarzystw rolniczych (52 opracowania) 12 utworzonych zostało w XIX w., 8 – na początku XX stulecia, 32 – w latach międzywojennych; tylko 2 spośród nich kontynuowały działalność po 1945 r.

Liczna jest grupa towarzystw medycznych (57 haseł): naukowych ogólnolekarskich, specjalistycznych i o charakterze zawodowym. Wśród nich są opracowania o towarzystwach najstarszych założonych w latach 60. i 70. XIX w., np. Towarzystwie Lekarskim w Grodnie (1869-1914), Towarzystwie Lekarskim Radomskim (1871-1951) i Białostockim Towarzystwie Medycznym (1885-1914). W dziale towarzystw upowszechniających naukę zamieszczono 88 opracowań o takich

towarzystwach, jak: przyjaciół szkół wyższych (Uniwersytetu S. Bato-rego w Wilnie, Uniwersytetu Poznańskiego, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego), towarzystwach oświatowych, popierania i przyjaciół bibliotek oraz regionalnych towarzystwach podejmujących prace popularyzatorskie i wydawnicze. Część haseł dotyczy towarzystw, które skupiały się na zakładaniu i wspieraniu działalności muzeów, organizowaniu i prowadzeniu szkół i bibliotek, np. Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie (1923-1939) wspierało inicjatywy wydawnicze dotyczące m.in. publikowania inwentarzy rękopisów tej Biblioteki.

Większość towarzystw działających w przeszłości, o których hasła znajdują się w części 3 tomu II *Słownika* istniała przed 1939 r. Około 90% tekstów odnosi się do społecznego ruchu naukowego i oświatowego w XVIII i XIX w. oraz pierwszych dwóch dziesięcioleci XX w. Towarzystw utworzonych w XVIII w. dotyczą 3 hasła, 47 opracowań poświęconych jest towarzystwom działającym w drugiej połowie XIX w. a 58 – istniejącym w l. 1900-1914. Największą grupę (193 haseł) stanowią opracowania o towarzystwach utworzonych w latach międzywojennych. Na ogólną liczbę 306 towarzystw tylko 8 powstało po 1945 r.

W publikacji zamieszczono 71 opracowań poświęconych towarzystwom działającym na wschodnich kresach Rzeczypospolitej, wśród nich: 17 z zakresu nauk rolniczych, 14 – medycznych i 8 – społecznych.

Zespół opracowujący *Słownik* zdaje sobie sprawę, że wobec rozproszenia i zniszczenia wielu dokumentów rejestrujących społeczny ruch naukowy, zwłaszcza za okres od jego początków do drugiej wojny światowej, wydawnictwo nie objęło wszystkich towarzystw działających w przeszłości. Zapewne nie udało się również uzyskać wielu informacji o towarzystwach uwzględnionych w *Słowniku*. Zwłaszcza w niektórych hasłach znajdujących się w części 3 tomu II brak danych o zakończeniu działalności towarzystwa, kto sprawował funkcje prezesów i sekretarzy, jakie były formy działania tych organizacji.

W wydawnictwie zamieszczono *Aneks*, zawierający rejestr towarzystw działających w przeszłości, o których nie zachowały się materiały źródłowe lub są bardzo fragmentaryczne i nie pozwalają na opracowanie odrębnych haseł.

Bibliografia obejmuje piśmiennictwo ogólne dotyczące towarzystw uwzględnionych w opublikowanych dotąd tomach *Słownika*. Rejestruje 351 pozycji wydanych w okresie od XIX w. do chwili obecnej, traktujących wyłącznie o społecznym ruchu naukowym, a ponadto opracowania dziejów wybranych dziedzin nauki, miast i regionów, zawierające również informacje o towarzystwach.

Publikację uzupełniają cztery rodzaje indeksów do części 3 tomu II oraz zbiorcze do całego tomu II. Wśród nich zamieszczono indeksy nazw

towarzystw i instytucji uwzględniające, na podstawie wyników przeprowadzonych prac, zmiany nazw towarzystw w rozwoju historycznym – od najstarszych do działających współcześnie.

Kilka jeszcze słów o zamierzeniach dotyczących prac nad *Słownikiem*. Użytkownicy publikacji, a także członkowie Rady Redakcyjnej zwracali uwagę na potrzebę uwzględnienia w dalszych planach towarzystw działających obecnie, a powstałych po zakończeniu prac nad tomami I i III poświęconymi współczesności. Zespół Pracowni Słownika, prowadząc badania nad towarzystwami o zamkniętej historii i realizując poszukiwania bibliograficzne, rejestrował piśmiennictwo dotyczące towarzystw naukowych i upowszechniających naukę powołanych po 1976 r. lub reaktywowanych po kilkudziesięciu latach. Pewnych danych dostarczyły prace, które w 1994 r. wykonano dla Polskiej Fundacji Upowszechniania Nauki na potrzeby Komitetu Badań Naukowych. Obejmowały one zebranie i ocenę materiałów o działalności wydawniczej towarzystw naukowych do przygotowywanego raportu pt. Ocena i ranking towarzystw naukowych.

Dotychczas zebrany materiał do suplementów do tomów I i III *Słownika* obejmuje ponad 250 towarzystw, a kartoteka bibliograficzna prac dotyczących ich działalności – ponad 1100 pozycji.

Wśród towarzystw, które winny znaleźć się w suplementach, są reaktywowane, szczególnie zasłużone dla nauki polskiej, m.in. Polska Akademia Umiejętności, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, a ponadto powołane od końca lat 70. do chwili obecnej regionalne towarzystwa naukowe: Ciechanowskie Towarzystwo Naukowe, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe Sandomierskie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Gdyni. W ostatnim 30-leciu powołano do życia wiele towarzystw specjalistycznych z zakresu nauk społecznych (m.in. Polskie Towarzystwo Bibliologiczne i Polskie Towarzystwo Czytelnicze), nauk biologicznych i medycznych. Część spośród nich posiada już znaczący dorobek naukowy i wydawniczy. Opracowanie materiałów o ich działalności we współpracy z zarządami towarzystw i opublikowanie całości jest możliwe w okresie dwóch lat.

Zwieńczeniem prac nad historią społecznego ruchu naukowego winno być przygotowanie tomu IV, obejmującego towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające obecnie i w przeszłości wśród Polonii. Jest to zamierzenie, które może być zrealizowane tylko dzięki zbiorowemu wysiłkowi placówek i ośrodków naukowych zajmujących się dziejami Polonii. Zespół Pracowni Słownika, przygotowując do druku kolejne tomy wydawnictwa, rejestrował i gromadził, niejako na marginesie zasadniczych prac, dokumentację bibliograficzną o towarzystwach polonijnych. Pierwszą próbę sporządzenia wstępnego rejestru tych organizacji podjęto w 1993 r. dla Ośrodka Przetwarzania Informacji na potrzeby bazy danych pn. *Uczeni polscy za granicą*.

Wykaz opracowano na podstawie literatury przedmiotu i liczył on 415 towarzystw, stowarzyszeń, klubów i innych organizacji działających obecnie, skupiających Polaków i osoby polskiego pochodzenia za granicą.

Rozwinięcie prac, które powinny objąć: szerokie kwerendy archiwalne i biblioteczne, wykorzystanie dorobku polskich badaczy zajmujących się dziejami Polonii, współpracę z organizacjami polonijnymi w zakresie zbierania i opracowania materiałów o dziejach towarzystw polonijnych – to zadania, które warto i należy podjąć, aby *Słownik* objął całokształt polskiego społecznego ruchu naukowego.

BARBARA KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA

DOCUMENTATION RESEARCH FOR THE
„GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”

The sources for the volume II of the *Glossary* devoted to the scientific and science popularizing societies in Poland and in the territory of Poland in the past were collected with the help of universities, libraries, museums, archives and individual scientists from Poland and from the libraries and archives of Lvov, Vilnius and Sankt-Petersburg. The volume II describing 768 societies has been published in 3 parts in 1990-2001. All items are uniformly organized and contain data about society organization, its history, activities and publications, and bibliography.

The creation of the third part of the volume II has been particularly complicated due to lack of sources. Extensive search in various scientific bibliographies, scientific journals, libraries and archives provided data on 306 societies.

The third part of the volume II contains general index of the volume together with the indices of this part.

The volume II devoted to the Polish scientific societies abroad and the supplements to all three already published volumes are planned.

Praca wpłynęła do redakcji 28 kwietnia 2002 r.

ZBIGNIEW J. WÓJCIK

GŁOS W DYSKUSJI O „SŁOWNIKU POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”

Postulat opracowania uzupełnień do *Słownika* zawierających informacje o towarzystwach uprzednio pominiętych oraz całkiem nowych. Przykłady towarzystw, które powinny być w tych uzupełnieniach uwzględnione.

„Finis coronat opus” – są to słowa z *Przedmowy* napisanej przez Barbarę Sordylową, redaktora naukowego części 3 tomu II *Słownika polskich towarzystw naukowych*¹. Dotyczy to, rzecz zrozumiała, tylko tej części dzieła. W moim przekonaniu do końca całego przedsięwzięcia jest jeszcze daleko i to nie tylko dlatego, iż przygotowany jest obecnie tom IV informatora o stowarzyszeniach polskich działających na obczyźnie. Uważam, iż istnieje potrzeba ogłoszenia jeszcze części 4. tomu II (stowarzyszenia działające w przeszłości) oraz renowacja treści tomu I (towarzystwa naukowe działające obecnie) i III (towarzystwa upowszechniające naukę działające obecnie).

Jestem pełen podziwu dla dzieła i jego wykonawców, zwłaszcza Barbary Krajewskiej-Tartakowskiej i Joanny Kurjaty – na nich spoczywał największy trud realizacji przedsięwzięcia, także w zakresie opracowywania haseł. Panie wspierali w pracy inni, a zwłaszcza Józef Piłatowicz i Aleksandra Zajcewa. Dzieło jest niewątpliwie informatorem naukowym o podstawowym znaczeniu poznawczym, w moim przekonaniu – jednym z największych osiągnięć historiografii powojennej. Dodam, że *Słownik* znajduje się w zbiorach podręcznych wszystkich największych bibliotek polskich i jest czytany. Sam zresztą, raczej jako kibic (m.in. autor recenzji części 1 i 2 tomu II), towarzyszyłem tej pracy od początku. Wspierałem bowiem informacjami Juliana Wójcika, gdy sporządzał pierwszy spis towarzystw naukowych, ogłoszony później w broszurze opracowanej z M. Flisem *Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku*². W moich prywatnych zbiorach *Słownik* należy do informatorów, z których korzystam bardzo często.

Zdaję sobie sprawę, że ogłaszając tego typu informator, nie sposób uniknąć błędów. Są one również w części 3 tomu II *Słownika*. Do drobiazgów należy np. zapis, że Towarzystwo Muzeum Ziemi zakoń-

¹ *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 2 cz. 3. Warszawa 2001 s. 17.

² M. Flis, J. Wójcik: *Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku*. Wykaz. Warszawa 1972.

czyło swoją działalność w 1939 r. Nie jest to błąd literowy, gdyż w spisie publikacji wymieniona jest książka autora niniejszej wypowiedzi *Zarys dziejów polskich towarzystw nauk o Ziemi*³, w której zapisano jednoznacznie: 1947 r. W tym zresztą tomie występują pewne niekonsekwencje. Mianowicie informacje o niektórych stowarzyszeniach podano niekiedy szerzej, redagując całe hasła wyłącznie na podstawie statutu, a w innych przypadkach tego typu przekaz ograniczono tylko do samej nazwy w zamieszczonym w aneksie spisie organizacji, o których nie zebrano dotychczas wystarczającego materiału. Bardzo ubogi jest także spis literatury, w którym brakuje np. publikacji Aleksandra Patkowskiego z 1934 r. (rejestrującej także towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę), historii 100-lecia Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika i wielu innych.

Dostrzeżone błędy należałoby poprawić, wzorem *Polskiego słownika biograficznego*, w specjalnej erracie. Myślę, że nie będzie zbyt trudne znalezienie kompetentnych recenzentów – historyków różnych specjalności.

Kilka uwag odnośnie całości dzieła. Odnoszę wrażenie, że zespół opracowujący *Słownik* nie dość uważnie zapoznał się z działem kronikarskim takich czasopism jak *Kosmos*, *Wszechświat*, *Wierchy* czy almanachami różnych miast. Z kronik tych można wyciągnąć znacznie więcej materiałów, niż podano w hasłach (np. w pozycji dotyczącej krakowskiego Towarzystwa Muzeum Krajoznawczego).

Niektóre stowarzyszenia zostały źle zakwalifikowane do grup przedmiotowych. Tak np. Towarzystwo Tatrzańskie (później Polskie Towarzystwo Tatrzańskie) należałoby zaliczyć do organizacji ogólnych, mając na uwadze m.in. romantyczny aspekt działalności czy aktywności sekcji typu: ochrona Tatr, ludoznawcza.

W tomach I i III są pewne hasła wymagające renowacji. Przypomnę, że pisane one były na ogół przez przedstawicieli określonych organizacji, a nie historyków. Kierowali się oni wtedy różnymi motywacjami. Wskutek tego np. w pozycji dotyczącej Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi (w tomie I) łącznie potraktowano: PTPNoZ oraz nieistniejące już Polskie Towarzystwo Miłośników Ziemi. Organizacje te działały na podstawie odmiennych statutów.

Inny problem: wiele organizacji uwzględnionych w tomach I i III już nie istnieje. Tak np. zakończyło swoją działalność Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach. Niektórzy członkowie tej organizacji utworzyli Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego w Kielcach. Powstało z pewnością kilkadziesiąt nowych stowarzyszeń naukowych i upowszechniających naukę już po wydaniu tomów I i III. Żywot niektórych był zresztą krótki.

³ Z. J. Wójcik: *Zarys dziejów polskich towarzystw przyjaciół nauk o Ziemi 1932-1981*. Warszawa 1982.

Myślę, że bez większego kłopotu można byłoby zestawić listę organizacji, o których informacje należałoby umieścić w tomie uzupełnień do dotychczas ogłoszonych części *Słownika*. Zwracam uwagę, że np. archiwalia dotyczące Towarzystwa Biologów Marksistów widziałem w Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Istniał także Związek Zawodowy Pracowników Nauki w Zakopanem (pisała o tym m.in. Z. Radwańska-Paryska). Z pewnością była także organizacja zwana Związkiem Polskich Kobiet z Wyższym Wykształceniem.

W tomie uzupełnień należałoby uwzględnić nie tylko ewidentne pominięcia (liczne, o ile chodzi o muzea, np. w Warszawie, Ciechanowcu), ale także organizacje nowe o nazwach starych (Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego).

Stosunkowo dużą grupę organizacji pominiętych stanowią stowarzyszenia związane mniej lub bardziej luźno ze szkołami wyższymi. Przypomnę, że podstawą oskarżenia filomatów wileńskich była podjęta przez nich próba opracowania monografii regionalnej ziem polskich. Wszystkie tego typu organizacje legalne i nielegalne miały jakiś program działalności naukowej, a stowarzyszenia studenckie okresu międzywojennego (np. Akademii Górniczej w Krakowie) wydawały skrypty i różne pomoce naukowe.

Do tomu uzupełnień winny wejść także takie organizacje jak Związek Polskich Górników i Hutników w Austrii z siedzibami w Krakowie i Lwowie (jest o nim wzmianka w innym haśle).

Pewna grupa organizacji ponadzaborowych została całkowicie pominięta w tomie II. Myślę o zjazdach polskich specjalistów z różnych dziedzin, odbywających się w zaborach austriackim i pruskim. Są to m.in. zjazd lekarzy i przyrodników, techników, ekonomistów i prawników, górników i hutników. Ostatni z nich walnie przyczynił się do powstania Akademii Górniczej w Krakowie.

Były również – typowo polskie – stowarzyszenia typu Sekcja Górniczo-Hutnicza Rosyjskiego Towarzystwa Wspierania Przemysłu i Handlu, organizacja wydająca od 1903 r. znakomity *Przegląd Górniczo-Hutniczy*.

Zwracam uwagę na organizacje polityczne uczestniczące w życiu naukowym dzięki swoim publikacjom, stanowiącym owoc prac zespołowych: PZRR, ZSL, SD, różne fronty i inne.

Niektóre zakony mają w swym dorobku znaczne osiągnięcia (np. Misjonarze wydawali *Naszą Przeszłość*).

Inny problem to uniwersytety latające, konspiracyjne itp.

Poważny społeczny ruch związany jest z działalnością organizacji autonomicznych w obrębie Polskiej Akademii Umiejętności (Komisje Fizjograficzna, Historii Nauki itp.), Polskiej Akademii Nauk (komitety i komisje). Przy instytutach PAN działają niekiedy korporacje o poważ-

nym dorobku naukowym (np. Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN, wydający serię *Z Dziejów Kartografii*).

Kolejny problem godny odnotowania to grupy polskie międzynarodowych stowarzyszeń naukowych (np. Geologiczna Asocjacja Karpacko-Bałkańska, Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego).

Słowo „polskie” w tytule *Słownika* nie oznacza, iż rejestr ogranicza się do organizacji polskojęzycznych. Przypomnę, że w okresie międzywojennym działało na terenie Polski Towarzystwo Naukowe im. T. Szewczenki. We Lwowie do 1925 r. działał Konspiracyjny Uniwersytet Ukraiński. Bez uwzględnienia społecznego ruchu naukowego mniejszości narodowych (białoruskiej, litewskiej, niemieckiej, ukraińskiej, żydowskiej) ogólny obraz społecznego uprawiania nauk będzie niepełny.

Z tego, co wyżej przedstawiono, wynika, że kontynuacja tomu II *Słownika* jest niezbędna. Kwestią decyzji Zespołu Redakcyjnego jest natomiast forma prezentacji uzupełnień: może to być część 4. tomu II albo osobny tom „Słownik polskich towarzystw naukowych – 2003”. Nie ulega jednak wątpliwości, że w tomie uzupełnień należy uwzględnić – obok organizacji pominiętych – (w dotychczasowej konwencji) także stowarzyszenia rejestrowane przez urzędy kompetentne, a także działające bez zezwolenia władz.

Zespół Redakcyjny winien mieć na uwadze jeszcze jeden problem: pilną potrzebę napisania zarysu dziejów polskiego społecznego ruchu naukowego.

Pięć dotychczas ogłoszonych obszernych tomów (I i III oraz II w trzech częściach) to dzieło wręcz wyjątkowe w dziejach nauki polskiej. Uważam, że kompetentne organy, np. Rada Naukowa Biblioteki PAN, winny wystąpić o nagrodę do władz Polskiej Akademii Nauk.

ZBIGNIEW J. WÓJCIK

TO THE DISCUSSION ABOUT THE
„GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”

The author suggests publishing of a supplement to the *Glossary* containing information on the societies missing in the published volumes and the newly created ones providing some examples of such addenda.

Praca wpłynęła do redakcji 30 listopada 2001 r.

GRAŻYNA WRONA

MATERIAŁY DO DZIEJÓW
POLSKIEGO CZASOPISMIENICTWA NAUKOWEGO
W LATACH 1918-1939
W „SŁOWNIKU POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH”

Przydatność *Słownika* jako źródła informacji o czasopismach naukowych w badaniach nad historią polskiej prasy.

Prowadzone przez wytrawne grono prasoznawców badania nad historią polskiego czasopiśmiennictwa, w różnych jego aspektach i odmianach, wskazały na potrzebę zainicjowania prac badawczych nad problematyką periodyków naukowych okresu II Rzeczypospolitej, pomijaną w dotychczasowych studiach historyczno-prasowych. Trudność podjęcia takiego tematu wynikała nie tylko z rozproszonego i fragmentarycznego materiału, zarówno archiwalnego, jak i drukowanego, ale przede wszystkim z braku retrospektywnej bibliografii wydawnictw prasowych. Bibliografii, dla potrzeb której należało przede wszystkim ujednoczyć założenia metodyczne, a głównie ustalić definicję czasopisma naukowego, czyli jednoznacznie określić jego cechy wydawnicze. Punktem wyjścia do sporządzenia takiego spisu bibliograficznego stały się przede wszystkim retrospektywne bibliografie specjalne, katalogi bibliotek uniwersyteckich, bibliotek szkół wyższych, instytucji oraz towarzystw naukowych. W warsztacie dokumentacyjnym mówiącej te słowa znalazły się również kolejne tomy *Słownika polskich towarzystw naukowych*, opracowane przez zespół pod kierunkiem Barbary Krajewskiej-Tartakowskiej, nad którym opiekę naukową sprawowali dr Leon Łoś (t. I i III) i prof. Barbara Sordylowa (t. II cz. 1-3). Wydawnictwo to, niezwykle użyteczne w prowadzonych poszukiwaniach bibliograficznych, pozwoliło z jednej strony w znacznym stopniu zwiększyć liczbę zgromadzonych pozycji, z drugiej zaś potwierdzić dotychczasowe ustalenia, a także dokonać weryfikacji skompletowanego materiału. Można zatem rzec, iż *Słownik* w pewnej mierze spełniał zastępczą funkcję owej brakującej bibliografii, źródła pośredniego, przynajmniej w odniesieniu do jednego typu wydawców. I to wydawców, którzy w l. 1918-1939, wedle ustaleń autorki, dominowali wśród pozostałych. Przykładowo, w naukach technicznych ich

udział wynosił 62,8%, w naukach biologicznych 62,5%, w naukach medycznych 37% i był najwyższy, podobnie jak w naukach ścisłych 39,2%.

Z zebranego – drogą penetracji zawartości wspomnianych tomów *Słownika* – materiału wynika, iż w l. 1918-1939 funkcjonujące w Polsce towarzystwa naukowe wydawały łącznie 267 periodyków naukowych. Ich liczbę, przyporządkowaną odpowiedniej grupie nauk, z równoczesnym rozbięciem na poszczególne części *Słownika*, podaje poniższa tabela.

Z danych zawartych w tabeli wynika, iż najzasobniejsze okazały się tomy: II cz. 1 (98) i I (82). Konieczne w tym miejscu wydaje się przypomnienie, iż tom I rejestrował towarzystwa obecnie funkcjonujące w Polsce. Uzyskany tym sposobem materiał pozwolił na kolejne, interesujące spostrzeżenia, a przede wszystkim, iż periodyki będące naukowymi organami towarzystw nie były krótkotrwałymi inicjatywami wydawniczymi, lecz na stałe wpisały się w dorobek nauki polskiej, czego potwierdzeniem jest m.in. publikowanie ich do dnia dzisiejszego.

Zgromadzony materiał, poddany obróbce statystycznej, gwarantował dalsze, ważne ustalenia. Szczególna aktywność wydawnicza, w interesującym nas okresie, charakteryzowała towarzystwa z grupy nauk społecznych (84) oraz medycznych wraz z farmaceutycznymi (53). Podobnymi wielkościami charakteryzowały się towarzystwa ogólnonaukowe (54). Najmniej periodyków naukowych wydawały towarzystwa związane z naukami biologicznymi (7) i naukami ścisłymi (7). Oczywiście, fakt ten nie był wyłącznie odzwierciedleniem stopnia aktywności społecznej pracowników naukowych w danej grupie nauk, ale przede wszystkim warunkowała go różnorodność tworzących je dyscyplin.

Zarejestrowane wydawnictwa dają jednak nie tylko możliwość podziału ich według dyscyplin naukowych, ale również dostarczają informacji o rozwoju konkretnych ośrodków, a dokładniej o dynamice społecznego ruchu naukowego, zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej, badanej w tym przypadku w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Tak opracowana mapa wydawnicza pozwoliła na zestawienie w jednym szeregu nie tylko ośrodków uniwersyteckich, ale również mniejszych, o zasięgu lokalnym. Ich wykaz z uwzględnieniem liczby wydawanych czasopism naukowych zamieszczono w kolejnej tabeli.

Oczywiście, zestawienie to nie budzi zdziwienia. Zdecydowanie dominowały tutaj ośrodki uniwersyteckie: Warszawa (121), Lwów (44), Kraków (43), Poznań (22), Wilno (12); pozostałe natomiast wydawały łącznie 15 periodyków od 1 do 5 (Cieszyn) w skali jednego miasta. Jest to niewielka liczba, zważywszy na fakt nasilenia, głównie w latach 30., zainteresowania sprawami regionalizmu, wyrażonymi m.in. w potrzebie zakładania towarzystw lokalnych i regionalnych. Zawarta w statu-

Tab. 1. Liczba wydawanych w Polsce w latach 1918-1939 czasopism naukowych uwzględnionych w poszczególnych tomach i częściach Słownika polskich towarzystw naukowych

Lp.	Tom Słownika polskich towarzystw naukowych	Liczba zarejestrowanych wydawnictw										Ogółem
		ogólnonaukowe	nauki społeczne	nauki ścisłe	nauki biologiczne	nauki geograficzno-geologiczne	nauki techniczne	nauki medyczne i farmac.	nauki rolnicze i leśne			
1	T. 1	16	19	7	6	3	7	21	3	82		
2	T. 2 cz. 1	31	33	-	-	7	6	18	3	98		
3	T. 2 cz. 2	6	22	-	-	3	14	7	1	53		
4	T. 2 cz. 3	-	10	-	1	2	1	7	12	33		
5	T. 3	1	-	-	-	-	-	-	-	1		
6	Ogółem	54	84	7	7	15	28	53	19	267		

towych zadaniach działalność edytorska miała na celu ożywienie naukowego i popularnonaukowego ruchu wydawniczego w danym ośrodku, także poprzez wydawanie czasopism. Tym jednak ambitnym planom na przeszkodzie stawały z jednej strony kwestie finansowe, z drugiej zaś brak oparcia w lokalnym środowisku naukowym. Stąd tak znikoma liczba periodyków naukowych o charakterze lokalnym lub regionalnym.

Tab. 2. Geografia wydawnicza czasopism naukowych w latach 1918-1939 na podstawie *Słownika polskich towarzystw naukowych*

Lp.	Miejscowość	Liczba wydawanych czasopism
1.	Cieszyn	5
2.	Częstochowa	1
3.	Gdańsk	1
4.	Gdynia	4
5.	Katowice	2
6.	Kraków	43
7.	Lublin	2
8.	Lwów	44
9.	Łódź	1
10.	Płock	1
11.	Poznań	22
12.	Przemyśl	1
13.	Stanisławów	1
14.	Tarnopol	1
15.	Toruń	4
16.	Warszawa	121
17.	Wilno	12
18.	Zamość	1
Ogółem		267

Przykładów tego typu przytoczyć można wiele. Prasoznawcę bowiem zainteresuje także osoba redaktora, częstotliwość ukazywania się periodyków, ich długowieczność. Stąd wniosek, iż *Słownik* to nie tylko zbiór informacji o działających w przeszłości i obecnie towarzystwach naukowych, ale także zebrany i usystematyzowany materiał przydatny w badaniach zarówno prasoznawczych, jak i naukoznawczych. Jeżeli

natomiast nasuwa się krytyczna uwaga, to wyłącznie dotyczy ona sposobu prezentacji dorobku wydawniczego danej instytucji w zakresie wydawnictw ciągłych. Ujęcie w jednym ciągu chronologicznym czasopism oraz wydawnictw seryjnych czyni ten wykaz nieczytelny i zmusza badacza niespecjalistę w danej grupie dyscyplin naukowych do koniecznych, w tym przypadku, poszukiwań i rozstrzygnięć, dodajmy – nie zawsze słusznych i prawdziwych. Taki podział w znacznej mierze skróciłby historykowi prasy czas prowadzonej kwerendy bibliograficznej.

Kończąc – tytułem uzupełnienia – warto może jeszcze wspomnieć o przechowywanych w lwowskich archiwach materiałach dotyczących działających w tym ośrodku towarzystw naukowych. I tak w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie znajdują się m.in. materiały związane z działalnością Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Polskiego Towarzystwa Filologicznego, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Natomiast zasoby Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego kryją materiały rejestracyjne większości działających we Lwowie w l. 1918-1939 towarzystw naukowych i naukę upowszechniających.

GRAŻYNA WRONA

SOURCES TO THE HISTORY OF POLISH SCIENTIFIC JOURNALS IN 1918-1939
IN THE „GLOSSARY OF POLISH SCIENTIFIC SOCIETIES”

The *Glossary* is used in the research in the history of Polish scientific societies publishing activity in the interwar years, in particular helping in identification of the most active scientific research areas.

Praca wpłynęła do redakcji 7 grudnia 2001 r.

JÓZEF PIŁATOWICZ

POLSKIE STOWARZYSZENIA NAUKOWO-TECHNICZNE POZA ZIEMIAMI POLSKIMI DO 1939 R.

Pierwsze stowarzyszenia techniczne zorganizowane w Europie na początku XIX w. Działalność pierwszych polskich stowarzyszeń technicznych powstałych na emigracji w połowie XIX w. Stowarzyszenia studentów Polaków na wyższych uczelniach technicznych w Europie Zachodniej. Powstanie licznych towarzystw polskich inżynierów i techników w Rosji w czasie I wojny światowej. Polskie stowarzyszenia techniczne w XX-leciu międzywojennym w Stanach Zjednoczonych i we Francji.

Początki stowarzyszeń technicznych sięgają drugiej dekady XIX w. W końcu 1817 r. zebrała się w Londynie grupa osób zajmujących się zagadnieniami techniki i postanowiła powołać do życia stowarzyszenie techniczne. Pierwsze zebranie organizacyjne Stowarzyszenia Inżynierów Cywilnych (Institution of Civil Engineers) odbyło się w 1818 r. Jego celem miało być gromadzenie i przekazywanie najnowszej wiedzy technicznej inżynierom oraz popieranie rozwoju nauk technicznych. W 1819 r. opracowano statut stowarzyszenia, który dekretem królewskim został zatwierdzony dopiero w 1828 r. i w zasadzie od tego momentu datuje się formalny początek dziejów ruchu stowarzyszeniowego techników. Również dwadzieścia lat później, w 1848 r. powstało Stowarzyszenie Inżynierów Cywilnych we Francji (Société des Ingénieurs Civil des France).

Natomiast w Niemczech grupa młodych studentów berlińskiego Gewerbeinstitut utworzyła ok. 1840 r. związek pod nazwą „Hütte” („Huta”, ale nazywano go „Chata” lub „Schroniskiem” w sensie spotkania się ludzi), mający na celu koleżeńską współpracę i wzajemną pomoc w nauce. Po 1850 r. „Hütte” zaczęły powstawać w innych miastach posiadających szkoły techniczne, gdzie młodzież tworzyła je dla celów samokształceniowych. Członkowie tych związków, po opuszczeniu uczelni i szkół, utworzyli w 1856 r. Stowarzyszenie Inżynierów Niemieckich (Verein Deutscher Ingenieure – VDI), którego zadaniem był rozwój intelektualny członków. W następnych latach powstawały stowarzyszenia specjalistyczne, skupiające osoby określonej dziedziny techniki,

m.in. w 1881 r. utworzono Stowarzyszenie Mechaników Niemieckich (Deutsche Maschinentechnische Gesellschaft)¹.

Pierwsze polskie stowarzyszenia naukowo-techniczne powstały na emigracji, co było konsekwencją wydarzeń politycznych. Po upadku powstania listopadowego młodzież polska, ratując się przed represjami carskimi, masowo opuszczała Królestwo Polskie, udając się na emigrację, głównie do Francji. Szacuje się, że blisko połowa – nielicznej przecież – kadry technicznej wyjechała z Królestwa². Napływające z kraju wieści o likwidacji uczelni i szkół, wywożeniu zbiorów bibliotecznych i muzealnych do Petersburga, skłoniły wygnańców polskich do tworzenia na obcej ziemi placówek kulturalnych, oświatowych i naukowych, choć w części zapewniających ciągłość rozwoju, a zarazem zabezpieczających osiągnięty już dorobek kulturalny.

Za jedną z najważniejszych spraw uznano zagadnienie kształcenia młodzieży polskiej, w tym także w zakresie nauk technicznych. W latach 1832-1848 studiowało we Francji 1117 osób (liczba ta jest większa od faktycznej liczby studentów, ponieważ niektórzy ukończyli dwie szkoły). Najliczniejszą grupę stanowili studenci medycyny – 406 osób, ale niewiele ustępowali im studenci uczelni technicznych – 342 osoby. Szacuje się, że liczba emigrantów polskich wykształconych we Francji w l. 1832-1848 w zakresie techniki i nauk ścisłych sięgała ok. 500 osób, co przekraczało liczbę budowniczych, inżynierów, geometrów w Królestwie jeszcze w latach 60. XIX w.³. Daje to wyobrażenie, jakie znaczenie dla kraju mógł mieć powrót Polaków z wykształceniem technicznym, co było niemożliwe ze względów politycznych.

Objęcie studiami tak znacznej grupy młodych emigrantów było możliwe dzięki wsparciu różnych organizacji emigracyjnych, np. założonego 29.12.1832 r. w Paryżu Towarzystwa Pomocy Naukowej⁴. Na pomocy dla techników skupiało swoją działalność Towarzystwo Politechniczne Polskie, założone 15.03.1835 r. przez generała Józefa Bema. Według J. Bema towarzystwo miało również ułatwić transfer nowoczesnej technologii i fachowców z Europy Zachodniej, m.in. poprzez wydawanie *Dziennika Politechnicznego* w wersji polskiej, francuskiej, a nawet angielskiej, aby „z jednej strony krajowi pomoc nieść, podając dokładnie wiadomości o polepszeniu w sztukach i kunsztach

¹ Udział stowarzyszeń technicznych w kształceniu inżynierów. „Now. Tech.” (dod. do „Prz. Tech.”) 1928 nr 13 s. 54. – 100-lecie *Institution of Civil Engineers*. „Now. Tech.” 1928 nr 30/31 s. 117. – *Kronika zagraniczna*. „Inż. Kolej.” 1931 nr 10 s. 299-300. – *Przegląd pism*. „Inż. Kolej.” 1931 nr 6 s. 197. – *Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa w Krakowie 1935-1960*. Kraków 1960 s. 7 (tu podano, że Stowarzyszenie Inżynierów Cywilnych w Anglii powstało w 1816 r.). – J. Kocka: *O historii społecznej Niemiec*. Poznań 1997 s. 196-201.

² R. Czepulis: *Kształtowanie się inteligencji technicznej w Królestwie Polskim*. W: *Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*. T. 5. Warszawa 1972 s. 83.

³ B. Konarska: *Polskie drogi emigracyjne*. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832-1848. Warszawa 1986 s. 14-15, 28, 35, 66-99.

⁴ D. Rederowa: *Polski emigracyjny ośrodek naukowy we Francji w latach 1831 - 1872*. Wrocław 1972 s. 42-43.

za granicą, obeznawać z drugiej strony cudzoziemców w tym wszystkim, co im korzyści ze stosunków handlowych z Polską zapewnić może, a przez to dać uczuć państwom zachodnim, jak wielce korzystnym dla nich być może kiedyś mieć Polskę wolną i niepodległą, posiadającą własne porty”⁵. Brak środków finansowych uniemożliwił J. Bemowi rozpoczęcie wydawania tego czasopisma. Towarzystwo nie uzyskało jednak szerokiego wsparcia ze strony emigracji i dlatego szybko zakończyło swój żywot (21.01.1837 r.), a efekty jego działalności ograniczyły się do umieszczenia 81 Polaków na francuskich wyższych uczelniach technicznych. Wkrótce idea Towarzystwa Politechnicznego Polskiego znalazła krótką kontynuację w Polskim Towarzystwie Filotechnicznym, które działało w 1838 r. i koncentrowało się na poszukiwaniu pracy dla techników i rzemieślników, zajmowano się także udzielaniem porad zawodowych oraz handlem⁶.

Duże ambicje miało działające w l. 1841-1844 Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego, które uważane jest za pierwsze polskie stowarzyszenie techniczne, w pełnym słowa tego znaczeniu. Powstało ono 6.09.1841 r., a jego celem było przekazywanie informacji technicznych do Polski, pomoc osobom rozpoczynającym działalność przemysłową, a także pragnącym studiować na francuskich wyższych uczelniach technicznych. Mimo śmiałych zamierzeń jedynym osiągnięciem Towarzystwa było wydanie w 1844 r. pojedynczego zeszytu *Pamiętnika Towarzystwa Przyjaciół Przemysłu* pod redakcją Antoniego Szklarskiego⁷.

Zamierzenia powyższych stowarzyszeń były ambitne, natomiast faktyczne osiągnięcia znacznie skromniejsze. Trwalszą pozycję uzyskało dopiero Towarzystwo Nauk Ścisłych w Paryżu, powstałe w 1870 r. z inicjatywy Jana Działyńskiego i przy aktywnym udziale nauczycieli, uczniów i absolwentów Wyższej Szkoły Polskiej z Montparnasse, zwłaszcza matematyków. Jan Działyński jako prezes kierował pracami Towarzystwa i finansował prowadzone w jego ramach badania naukowe. W pracach Towarzystwa Nauk Ścisłych brali udział m.in.: Ksawery Gałęzowski, Józef Gałęzowski, Zygmunt Laskowski, K. Sulikowski, Stanisław Żaliński, Kazimierz Szulc, Adam Prażmowski, Władysław Kluger, Kazimierz Brandt, Feliks Kucharzewski.

W *Ustawie Towarzystwa Nauk Ścisłych*, uchwalonej 30.04.1870 r., stwierdzano, że ma ono „na celu zebranie i spożytkowanie dla kraju sił naukowych poza jego granicami znajdujących się”. Dla jego realizacji zamierzano: „1. Zawiązać stosunki ze stowarzyszeniami i instytucjami

⁵ Cytat za: J. Chudzikowska: *Generał Bem*. Warszawa 1990 s. 301. (Autorka podała, że towarzystwo umieściło 79 emigrantów polskich na uczelniach francuskich – s. 299).

⁶ J. Frejlich: *Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego*. „Prz. Tech.” 1908 nr 49 s. 584.

⁷ Por. przyp. 6, s. 584-586. – Por. przyp. 4, s. 175-185. – Por. przyp. 3, s. 177-178. (Obie autorki używają nazwy Towarzystwo Przyjaciół Przemysłu). – J. Piłatowicz: *Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939*. Cz. 1, 1898-1918. Warszawa 1993 s. 21-22.

naukowymi w kraju lub za granicą, dla dokładnego poznania potrzeb krajowych, w granicach naukowych przez Towarzystwo zakreślonych, i możliwego tym potrzebom zadośćuczynić. 2. Pomagać sobie wzajemnie w przedsięwziętych pracach naukowych. 3. Wywoływać działalność członków na drodze naukowej i spożytkować tę działalność dla dobra i pożytku ogólnego”⁸. Zamierzano również uzyskać wpływy w zagranicznych towarzystwach i instytucjach naukowych, aby wykorzystać ich dorobek dla potrzeb krajowych. Ścisłe kontakty z krajowymi towarzystwami i zakładami naukowymi miano utrzymywać przez członków korespondentów. Przedmiotem zainteresowania Towarzystwa były nauki matematyczne, przyrodnicze i stosowane, głównie inżynieria.

Towarzystwo miało oparcie w Wyższej Szkole Polskiej na Montparnasse, tu znajdowała się redakcja jego organu *Pamiętnika Towarzystwa Nauk Ścisłych*, którego redaktorem początkowo był Władysław Folkierski. W okresie swego istnienia (do 1882 r.) Towarzystwo wydało 12 tomów *Pamiętnika* (zawierały one 88 prac naukowych, w tym 30 technicznych) i 3 podręczniki matematyczne. *Pamiętnik* rozprowadzało po całym kraju 15 księgarń, przede wszystkim w Warszawie (75 egz.), Krakowie (20), Lwowie (50) i Poznaniu (200)⁹. Wiele miejsca na łamach *Pamiętnika* zajmowały opracowania, w znacznej części oryginalne, z dziedziny matematyki czystej i stosowanej, które były owocem badań wybitnych matematyków, głównie z ośrodków warszawskiego i lwowskiego.

Ścisłe i owocnie współpracował z Towarzystwem Feliks Kucharzewski, publikując na łamach *Pamiętnika* obszerną syntezę dziejów astronomii w Polsce od czasów najdawniejszych aż po rok 1879 r., z której skwapliwie korzystali i korzystają historycy astronomii. Pod patronatem Towarzystwa powstało wspólne dzieło F. Kucharzewskiego i Władysława Klugera: *Wykład hydrauliki wraz z teorią machin wodnych poprzedzony wiadomościami wstępnymi z mechaniki analitycznej ciał płynnych* (Paryż 1873), które przez wiele lat było jedynym podręcznikiem z tej dziedziny wiedzy¹⁰.

W drugiej połowie XIX w. tylko młodzież polska z Galicji mogła podejmować studia (od lat 70.) na polskiej wyższej uczelni technicznej – w Szkole Politechnicznej we Lwowie. Młodzież z zaboru rosyjskiego udawała się na studia do Rosji i krajów Europy Zachodniej, głównie Francji, Niemiec, Szwajcarii i Belgii. W Rosji ze względów politycznych formy działalności studenckiej były nader ograniczone, większość

⁸ „*Pamiętnik Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu*” 1871 t. 1 s. 1, por. także s. I-IX.

⁹ Por. przyp. 3, s. 180. – Por. przyp. 4, s. 2-6-216. – S. Brzozowski: *Z dziejów nauk przyrodniczych na Wielkiej Emigracji*. „*Wszechświat*” 1973 nr 1 s. 19-20. – *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. Seria C. *Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych*. Z. 18. Warszawa 1974.

¹⁰ J. Piłatowicz: *Feliks Kucharzewski (1849-1935)*. *Historyk techniki*. Warszawa 1998 s. 24-31.

organizacji studenckich była nielegalna czy też półlegalna, zgodnie bowiem z nowym statutem uniwersyteckim z 1884 r. młodzież akademicka nie miała prawa zakładać organizacji, nawet o charakterze samopomocowym czy kulturalno-oświatowym¹¹. Natomiast bujnie rozwijała się studencka działalność stowarzyszeniowa w Europie Zachodniej, dzięki niej nie tylko rozszerzano wiedzę fachową, ale także nabywano doświadczeń w działalności zbiorowej na rzecz własnego środowiska oraz szerszych grup społecznych. Studenci mieli też okazję zapoznać się z działalnością stowarzyszeń technicznych w różnych krajach Europy Zachodniej; wiedzę tę wykorzystywano później w stowarzyszeniach zakładanych na ziemiach polskich.

Pierwsze informacje o stowarzyszeniach studentów Polaków na wyższych uczelniach technicznych w Europie Zachodniej pochodzą z początków lat 70. XIX w. Na politechnice w Monachium Polacy utworzyli w 1873 r. Kółko Uczniów Inżynierii, a w rok później przekształcili je w Towarzystwo Politechników Polskich, którego celem była wzajemna pomoc naukowa w czasie studiów i późniejszym życiu zawodowym. W Dreźnie w 1874 r. założono Towarzystwo Naukowe Polaków Politechników. Zapewne już w 1872 r. działało w Lipsku Towarzystwo Naukowe Polaków, ale poza nazwą niewiele o nim wiadomo. Być może jego kontynuacją było istniejące od 1890 r. Polsko-Akademickie Stowarzyszenie Naukowe „Unitas”. Przez krótki okres (1877-1878) funkcjonowało wśród polskich studentów politechniki wiedeńskiej Towarzystwo Naukowe Techników Polskich. Jego zadaniem była wzajemna pomoc w uzupełnianiu i rozszerzaniu wiedzy technicznej poprzez: odczyty naukowe, dyskusje, konkursy na prace naukowe, wystawy rysunków technicznych, utrzymywanie biblioteki dzieł fachowych i czytelni czasopism technicznych. W końcu grudnia 1878 r. technicy powrócili do Stowarzyszenia Polskich Akademików „Ognisko” i tam kontynuowali działalność; wiadomo, że działało w tym Stowarzyszeniu autonomiczne kółko techniczne.

W 1878 r. studenci założyli Czytelnię Polską przy Akademii Górniczej w Leoben. Na początku XX w. polscy studenci Wydziału Technicznego uniwersytetu w belgijskim Lige (Leodium) należeli do Towarzystwa Technicznego Studentów Belgijskich, w końcu 1870 r. odnotowano ich tam ok. 30. Zapewne od lat 70. funkcjonowało w Mittweidzie Stowarzyszenie Polskich Techników „Ognisko”, a na początku XX w. Towarzystwo Polskich Techników „Vistula”, którego prezesem w 1908 r. był Aleksander Mohn, sekretarzem Włodzimierz Kurpiński, a skarbnikiem Washington Homeyer¹².

¹¹ Z. Łukawski: *Ludność polska w Rosji 1863-1914*. Wrocław 1978 s. 120-130.

¹² A. Karbowski: *Młodzież polska akademicka za granicą 1795-1910*. Kraków 1910 s. 59-60, 69-70, 72, 76-77, 145, 153-155. – *Towarzystwo Naukowe Polaków Politechników w Dreźnie*. „Prz. Tech.” 1883 nr 5 s. 119. – *Towarzystwo Polskich Techników „Vistula” w Mittweidzie*. „Nafta” 1908 nr 18 s. 278. – Studenci polscy na uczelniach technicznych Europy Zachodniej działali w wielu

Niestety, stowarzyszeń tych nie można uwzględnić w *Słowniku polskich towarzystw naukowych*, ponieważ przyjęto ogólną zasadę, że w *Słowniku* nie będą zamieszczane żadne informacje o stowarzyszeniach studenckich. Mam nadzieję, że zapis ten zostanie złagodzony przynajmniej dla okresu zaborów, kiedy to młodzież działała w szczególnie trudnych warunkach i musiała okazać wiele inwencji i samozaparcia, aby na obczyźnie założyć i podtrzymać działalność naukowych stowarzyszeń studenckich. Przy czym studenci politechnik nie ograniczali swojej aktywności do nauk technicznych, ale rozciągali ją na szeroko pojęte nauki społeczne, zwłaszcza ekonomię i socjologię. Nabyte podczas studiów wiedza specjalistyczna oraz znajomość nowoczesnego przemysłu Europy Zachodniej, wzbogacone wiedzą społeczno-polityczną zdobytą w trakcie działalności w stowarzyszeniach studenckich, dyskutowali w pracy zawodowej, najczęściej już na ziemiach polskich, przenosząc tu najnowsze osiągnięcia z krajów przodujących nie tylko w zakresie rozwiązań technicznych, ale i społecznych.

Pominięcie tych stowarzyszeń studenckich w *Słowniku* zubożyło obraz dorobku polskiej inteligencji, w tym także technicznej, w okresie zaborów. Jeśli dotychczasowe zasady formalne zostaną podtrzymane, to proponuję, aby stowarzyszenia studenckie na obczyźnie w szerszym wymiarze omówić w przedmowie¹³.

Podczas I wojny światowej nastąpiły wielkie przemieszczenia ludności polskiej. Wraz z zakładami pracy Rosjanie wywieźli z Królestwa Polskiego w głąb Rosji załogi, w tym także kadrę techniczną, która wkrótce zaczęła zakładać w nowych miejscach pracy stowarzyszenia techniczne. W rezultacie w Rosji podczas I wojny światowej działały

stowarzyszeniach o charakterze społeczno-politycznym. Por. na ten temat np. J. Piłatowicz: *Henryk Mierzejewski (1881-1929). Działacz polityczny, inżynier, naukowiec, dydaktyk, założyciel i pierwszy prezes SIMP*. Warszawa 1996 s. 33-36.

¹³ Przy okazji spraw formalnych chce podnieść jeszcze dwie kwestie o identycznym charakterze. Pierwsza dotyczy przyjętej w *Słowniku* zasady, że uwzględnia się tylko towarzystwa posiadające własny statut. W konsekwencji działalność sekcji istniejącej w ramach szerszego stowarzyszenia omówiono, charakteryzując działalność danego stowarzyszenia. Kryterium takie można ogólnie aprobować, z jednym wszakże wyjątkiem dotyczącym okresu zaborów, przede wszystkim zaboru rosyjskiego. W zaborze tym nie zawsze uzyskiwano zgodę na założenie określonego stowarzyszenia i wówczas podejmowano działalność pod szyldem istniejącego już towarzystwa, z nazwy nie mającego wiele wspólnego z nauką i techniką. Np. w *Słowniku* nie znalazł się Oddział Warszawski Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, w którym od lat 80. do 1905-1909 r. działały sekcje: Techniczna, Chemiczna, Górniczo-Hutnicza, Cukrownicza. Miały one charakter naukowo-techniczny, a nie wspólnego z popieraniem rosyjskiego przemysłu i handlu, regularnie organizowały odczyty i zjazdy, wydawały czasopisma i książki. Sekcje te zbudowały podstawy dla późniejszych specjalistycznych stowarzyszeń technicznych. W Oddziale Łódzkim działała Sekcja Techniczna, na jej bazie powstało później Stowarzyszenie Techników w Łodzi.

Sądzę, że w takiej sytuacji nie może decydować wzgląd formalny, ponieważ w ten sposób, sztucznie zresztą, redukuje się w znaczącym wymiarze dorobek danego środowiska, w tym przypadku technicznego, ograniczanego stanem prawnym zaborcy i – paradoksalnie – intencją prawodawczą zaborcy podtrzymuje się w czasach nam współczesnych.

Druga kwestia dotyczy stowarzyszeń żydowskich działających w II Rzeczypospolitej. Chodzi o stowarzyszenia techniczne, które posługiwały się językiem polskim w sprawozdaniach, wydawały czasopisma w języku polskim. Odrzucenie ich zubożyło *Słownik*, a życie naukowo-techniczne II Rzeczypospolitej uczyniło jednowymiarowym na tle wielonarodowościowego jej charakteru.

następujące stowarzyszenia: Koło Geometrów Polaków w Moskwie, Koło Inżynierów Komunikacji w Piotrogradzie, Koło Techników Polaków w Jekaterynosławiu, Polskie Towarzystwo Techniczne na Rusi, Sekcja Techniczna przy „Domu Polskim” w Charkowie, Stowarzyszenie Techników w Jarosławiu, Zrzeszenie Elektrotechników Polaków w Piotrogradzie, Związek Polskich Inżynierów i Techników w Kijowie.

Najliczniejsze grupy polskich inżynierów i techników skupiały się w Petersburgu (Piotrogradzie) i Moskwie. W Petersburgu utworzyli oni w 1910 r. Sekcję Techniczną w Związku Polskim Lekarzy i Przyrodników, który funkcjonował formalnie od 1907 r. W krótkim czasie Sekcja (od 1913 r. Wydział) Techniczna zaczęła dominować w Związku; już w 1911 r. wśród 450 członków Związku było 232 techników¹⁴.

Natomiast w Moskwie technicy działali w Stowarzyszeniu „Dom Polski”, tworząc w nim w 1908 r. Sekcję Techników liczącą 65 osób, na ogólną liczbę 350 członków Stowarzyszenia. Ewakuacja zakładów przemysłowych wraz z załogami z Królestwa Polskiego spowodowała gwałtowny wzrost liczby inżynierów i techników w całej Rosji, w tym przede wszystkim w Moskwie, w rezultacie Sekcja Techników zgrupowała w 1917 r. przeszło 300 osób. Z ich inicjatywy zwołano moskiewski Zjazd Techników Polaków w Rosji (23-28.09/6-11.10.1917 r.) i podczas obrad powołano do życia Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji, a Sekcja Techników stała się jego oddziałem. Wkrótce powstały oddziały m.in. w Charkowie, Piotrogradzie, Kijowie, Jekaterynosławiu, Sewastopolu. W wygłoszonych na Zjeździe referatach zarysowano ogólne tendencje rozwoju ekonomicznego niepodległego państwa polskiego, a także szczegółowe rozwiązania dotyczące poszczególnych gałęzi przemysłu¹⁵.

Inaczej układała się sytuacja w Galicji; we Lwowie działalność Polskiego Towarzystwa Politechnicznego została na krótko zakłócona wejściem Rosjan. Duża grupa działaczy tego stowarzyszenia wyjechała do Wiednia i już w styczniu 1915 r. założyła tu Komitet Techników Polskich, skupiający 106 członków, a w lipcu tegoż roku – 156 osób. Komitet działał jedynie do końca sierpnia 1915 r., wówczas jego prace ustały wskutek powrotu techników do Lwowa. W tak krótkim czasie zdołano opracować kilka memoriałów dotyczących m.in. odbudowy miast i wsi, naprawy wałów rzecznych¹⁶.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. zdecydowana większość inżynierów i techników powróciła do kraju. Znaczące grupy zostały w Stanach Zjednoczonych i we Francji, tworząc tam stowarzyszenia techniczne, o których działalności mamy jedynie szcątkowe informacje. Stowarzyszenie Techników Polaków w Paryżu powstało

¹⁴ J. Piłatowicz, por. przyp. 7, s. 148.

¹⁵ J. Piłatowicz, por. przyp. 7, s. 147-154. – *Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23-28 IX/6-11 X 1917*. Cz. 1, Sprawozdania. Moskwa 1918.

¹⁶ *Sprawozdanie Komitetu Techników Polskich w Wiedniu*. „Czas. Tech.” 1916 nr 2 s. 17-18.

w 1917 r., jego działalność w latach 20. ograniczała się do kilku spotkań odczytowych rocznie¹⁷.

Szerszą działalność prowadziło powstałe w 1923 r. w Detroit Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce. Utrzymywało ono ożywione kontakty ze stowarzyszeniami w Polsce, przekazując doświadczenia amerykańskie, zwłaszcza w zakresie naukowej organizacji pracy¹⁸. Natomiast w Nowym Jorku prowadziło działalność, powstałe również w 1923 r., Towarzystwo Techników i Handlowców w Nowym Jorku, które proponowało Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie współpracę w zakresie naukowej organizacji pracy¹⁹.

W Stanach Zjednoczonych działało także Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki, które powstało w 1918 r. w Toledo (w stanie Ohio) i skoncentrowało się przede wszystkim na działalności przemysłowej, ale wydawało również czasopismo pt. *Mechanik*; zamierzano rozwinąć kształcenie i doksztalcanie swoich członków i wydawać w tym celu podręczniki fachowe. W Polsce rozpoczęto działalność w 1920 r., założono m.in. fabryki obrabiarek w Pruszkowie i Porębie²⁰.

Po klęsce wrześniowej 1939 r. wielu techników i inżynierów udało się na emigrację do Francji i jeszcze w 1939 r. zdołali założyć tam Stowarzyszenie Techników Polskich we Francji. Po upadku Francji większość z nich przedostała się do Wielkiej Brytanii, gdzie we wrześniu 1940 r. założyła Stowarzyszenie Techników Polskich w Wielkiej Brytanii, które działa do chwili obecnej²¹.

Już w okresie wojny, a przede wszystkim po jej zakończeniu, inżynierowie, nie akceptując nowej rzeczywistości politycznej w Polsce, udawali się do różnych krajów dla wzmocnienia tamtejszej kadry technicznej pracującej na rzecz przemysłu zbrojeniowego. Wkrótce w tych krajach zorganizowali stowarzyszenia techniczne, które działają do dziś, np.: Stowarzyszenie Inżynierów Polskich w Kanadzie, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich w Argentynie. Znacznie później powstały: Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników w Austrii, Zrzeszenie Federalne Polskich Inżynierów i Techników w Niemczech, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie. Ze stowarzyszeniami tymi kontakty utrzymuje Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych – NOT i dysponuje zapewne informacjami o ich działalności.

¹⁷ Stowarzyszenie Techników Polaków w Paryżu. „Czas. Tech.” 1923 nr 10 s. 120.

¹⁸ Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce. „Tech. i Przem.” (Poznań) 1931 nr 7 s. 14-15.

¹⁹ W sprawie porozumienia z Federacją Inżynierów Amerykańskich „Prz. Tech.” 1923 nr 46 s. 476-477.

²⁰ J. Piłatowicz: *Wytwórnia Obrabiarek i Narzędzi Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki w Pruszkowie do 1939 r. W: Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. 2, Technika i przemysł. Pod red. B. Orłowskiego i J. Piłatowicza. Warszawa 1995 s. 171-179.*

²¹ Por. na ten temat: S. Portalski: *Zarys historii Stowarzyszenia Techników Polskich w Wielkiej Brytanii. Londyn 1995.*

JÓZEF PILATOWICZ

POLISH SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL SOCIETIES ABROAD
ACTIVE BEFORE 1939

The first technological societies in Europe have been established in the beginning of the 19th century in Great Britain, France and in Germany. The first Polish technological societies began their activity in France in the middle of the century among Polish exiles. Similar societies of Polish students were organized at the French and German universities.

The migrations of the Polish population during the First World War led to creation of numerous societies of Polish engineers and technicians in Russia. The majority of engineers and technicians returned to independent Poland, but some of them choose France and United States organizing Polish professional societies in these countries.

Praca wpłynęła do redakcji 28 grudnia 2001 r.

PRZEBIEG OBRAD

BARBARA SORDYŁOWA – Witam serdecznie Państwa przybyłych na naradę na temat dalszych prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych*, prowadzonych przez naszą Bibliotekę od ponad 30 lat. Równocześnie pragnę przekazać przeproszenie od Pana prof. Czesława Madajczyka, który miał przewodniczyć dzisiejszej naradzie, ale się rozchorował i nie mógł przybyć.

Na początku chciałabym przedstawić przebieg dotychczasowych działań i dalsze zamierzenia dotyczące *Słownika*. Informacje tu Państwu przekazane będą opublikowane w oddzielnym artykule (zob. s. 9) wraz z materiałami z narady. Cel narady został jasno określony: chodzi nam z jednej strony o podsumowanie dotychczasowego dorobku, z drugiej – o doprecyzowanie dalszych poczynań, w szczególności wobec zakończenia prac nad bardzo pracochłonnym i czasochłonnym t. II *Słownika* poświęconym towarzystwom naukowym i upowszechniającym naukę działającym w przeszłości na ziemiach polskich. Trzy części tego tomu zostały opublikowane w l. 1990-2001.

Pozostaje nam do wykonania bardzo trudne zadanie, a więc przygotowanie tomu IV, który ma obejmować towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości i obecnie poza terenami ziem polskich, w skrócie nazywanym polonijnym.

Warto tu zaznaczyć, że wobec przyjęcia przez radę redakcyjną *Słownika* szerokich kryteriów naukowości i polskości w t. II znalazły się tzw. towarzystwa kresowe działające w przeszłości na wschodnich rubieżach i nie mogą być one traktowane jako towarzystwa polonijne. Takimi są natomiast towarzystwa, które powstały i działały po 1945 r. na dawnych terenach II Rzeczypospolitej należących obecnie do innych państw, a gdzie są silne skupiska polonijne.

Nawiązując do koncepcji dzisiejszego spotkania, pragnę przypomnieć, że już w 1977 r. postanowiono nawiązać silniejszą współpracę z instytucjami zajmującymi się badaniami nad Polonią. Współpraca została nawiązana i istniała, zwłaszcza przy udzielaniu informacji, dostępie do źródeł, jakkolwiek nie przybrała form zinstytucjonalizowanych. Te instytucje w większości przetrwały, niekiedy tylko zmieniły swoją nazwę, dlatego mamy nadzieję na rozwinięcie współpracy w tym zakresie w przygotowaniu t. IV *Słownika polskich towarzystw naukowych*.

Byłoby celowe ustalenie planu dalszego działania, zorientowanie się w możliwościach uzyskania jakiegokolwiek pomocy przy przygotowaniu tego tomu, zarówno personalnej, jak i finansowej, ale również w dostępie do materiałów, jakimi dysponują instytucje zajmujące się sprawami Polonii i badaniami nad nią. Propozycję takiej współpracy przedkładamy na dzisiejszej naradzie, licząc na pomoc ze strony Państwa placówek i osobiście tu zebranych badaczy społecznego ruchu naukowego.

W dalszym ciągu narady przewidziane są wystąpienia: prof. dr hab. Barbary Bieńkowskiej, prof. dr hab. Hanny Tadeusiewicz (zob. s. 17), prof. dra hab. Zbigniewa Wójcika (zob. s. 29), dr Grażyny Wrony (zob. s. 33) oraz mgr Barbary Krajewskiej-Tartakowskiej (zob. s. 21). Następnie odbędzie się ogólna dyskusja, w której – mamy nadzieję – weźmą udział także inni przedstawiciele środowiska naukowego.

Jeszcze raz dziękuję serdecznie Państwu za przybycie i chciałabym zaproponować, aby dalsze obrady poprowadził Pan dyr. Edward Hałoń, zastępca przewodniczącego Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN.

EDWARD HAŁOŃ – Znalazłem się tu trochę przez przypadek, w zastępstwie mego przyjaciela, prof. Czesława Madajczyka, który, chory, nie mógł przybyć na dzisiejszą naradę. Pragnę jednak zaznaczyć, że temu monumentalnemu przedsięwzięciu towarzyszyłem od samego początku w charakterze i inicjatora, i członka Rady Redakcyjnej, i działacza Rady Towarzystw Naukowych zabiegającego, na ile to możliwe, o środki na prace słownikowe, uzyskując w Akademii zrozumienie dla tej sprawy.

Tyle w formie zagajenia. Program spotkania przedstawiła Pani dyrektor Barbara Sordylowa. Jeżeli proponowany w zaproszeniu porządek możemy przyjąć, to proszę Panią prof. Barbarę Bieńkowską o wystąpienie.

BARBARA BIEŃKOWSKA – Projekt opracowania kolejnego tomu *Słownika polskich towarzystw naukowych* poświęconego organizacjom polonijnym, zasługuje na szczególne uznanie i poparcie całego środowiska.

Dane dotyczące naukowego ruchu polonijnego są niezbędnym uzupełnieniem wiedzy o kulturze i nauce polskiej w kraju i za granicą. Przy czym ów zagraniczny segment jest mniej znany i znacznie trudniejszy do odtworzenia. Przez wiele lat wiedza o ruchu naukowym na emigracji docierała do Polski w daleko niepełnym wymiarze. Obecne więc żywiołowe zainteresowanie problematyką polonijną wynika z rzeczywistej potrzeby poznawczej. W tej sytuacji zadaniem priorytetowym, na które zgodnie wskazują badacze, jest przygotowanie podstawowych wydawnictw informacyjnych. Do takich należy projektowany tom *Słownika*.

Równocześnie trzeba podkreślić, że jego opracowanie będzie znacznie bardziej skomplikowane, pracochłonne i kosztowne niż poprzednich części. Doceniając wagę przedsięwzięcia i zdecydowanie opowiadając się za jego realizacją, chciałabym podzielić się praktycznymi doświadczeniami wynikającymi z mojego udziału w podobnych pracach.

W Biurze Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą¹, w ramach wydawnictw dotyczących strat wojennych przygotowywany jest obecnie tom poświęcony bibliotekom polonijnym. Obejmuje on l. 1938-1948, ale oczywiście, wymagało to zebrania znacznie obszerniejszej bibliografii. Zawiera ona kilka tysięcy pozycji. Upoważniona jestem przez dyrekcję do zaoferowania Państwu wykorzystania tej kartoteki, mimo że stanowi ona dorobek autorski.

Gromadzenie informacji o polonijnych towarzystwach naukowych (podobnie jak o bibliotekach polskich za granicą) jest niezwykle trudne, ponieważ piśmiennictwo na ten temat jest wprawdzie bardzo liczne, ale fragmentaryczne i rozproszone. Wszyscy pracownicy dokumentacji doskonale o tym wiedzą, ale myśmy jeszcze raz dotkliwie się przekonali, że liczba publikacji nie idzie w parze z ich wartością. Bardzo wiele informacji powtarza się i to nie zawsze dokładnie. Część ważnych materiałów zaginęła, zwłaszcza dotyczących organizacji polonijnych, które przestały istnieć; wiele faktów nie było piśmienniczo dokumentowanych. Obecnie badania polonijne również są nieskoordynowane. Oblicza się, że działa ok. 90 niezależnych od siebie ośrodków.

Po doświadczeniach nie tylko naszych, ale również innych potężniejszych organizacji – w tym również działających za granicą – trzeba stwierdzić, że na materiały zebrane drogą ankietową nie bardzo można liczyć. Przekonały o tym akcje przeprowadzane w okresie międzywojennym i powojennym, z miernymi rezultatami.

Podstawowym problemem jest ustalenie zakresu badań. Stanowczo radziłabym, aby w tym przypadku rygorystycznie ograniczyć się do towarzystw ściśle naukowych i propagujących naukę, ponieważ znaczna większość stowarzyszeń polonijnych – bez względu na swoje deklaracje programowe i nazwy – była i jest organizacjami kulturalno-oświatowymi. Współcześnie, jak podaje encyklopedia PWN, działa kilkanaście tysięcy organizacji polonijnych. Uwzględniając przeszłość, ich liczba sięgnęłaby kilkudziesięciu tysięcy. Ulegały one licznym zmianom i przekształceniom: łączyły się, dzieliły, zmieniały nazwy i struktury. Zapanowanie nad tym żywiołem jest niemożliwe, a dążenie do tego z góry skazane na niepowodzenie. Dlatego ograniczenie zakresu już na wstępnym etapie wydaje się niezbędne.

Druga ważna sprawa to ustalenie znaczenia terminów: organizacja polonijna i instytucja polonijna. W tej kwestii również istnieją różnice

¹ Zadania zlikwidowanego w listopadzie 2001 r. Biura przejął następnie utworzony w Ministerstwie Kultury Departament Dziedzictwa Narodowego.

stanowisk. Propozycje kwalifikacyjne, chyba dogodne dla prac dokumentacyjnych, przedstawił Andrzej Kłossowski². W przewidywanej dyskusji na ten temat osobiście optowałabym za zawężeniem granic.

Obecne trudności finansowe wymagają minimalizowania nakładów. Przypuszczam, że byłoby celowe przez rok czy dwa rozpoznać literaturę, materiały dokumentacyjne, zapewnić sobie współpracę i dostęp do wyników przeprowadzonych już badań, nie angażując znacznych środków. Nie bardzo sobie wyobrażam, żeby ktoś podjął się pisania haseł wymagających prowadzenia własnej kwerendy, ale może się myłę. Można natomiast znaleźć prace publikowane bądź tylko zgromadzone w poszczególnych ośrodkach, które mogłyby zostać udostępnione dla ogólnego pożytku naukowego. Wedle moich obliczeń, korzystając z takiej pomocy, przez dwa lata można byłoby stosunkowo niewielkim kosztem przygotować podstawy heurystyczne tomu „polonijnego”. Oczywiście, gwarantem sukcesu jest doświadczenie i poświęcenie Redakcji *Słownika*, wykazane dotychczas i godne najwyższego uznania.

Można byłoby więc rozpocząć od przejrzania bibliografii już zebranej, którą łatwiej jest uzupełnić niż zestawiać od podstaw, od spenetrowania kartotek roboczych ośrodków zajmujących się problematyką polonijną. Niezbędne jest nawiązanie współpracy z odpowiednimi władzami kościelnymi, przede wszystkim – kościoła katolickiego. W tym zakresie pomocy z pewnością nie odmówi bratnia organizacja bibliotek kościelnych Fides. Nie można też pominąć przedstawicieli innych kościołów czynnych w społecznościach polonijnych, np. wspólnot polsko-katolickich i ewangelickich.

Takie oto przedstawiam wstępne propozycje robocze.

ZBIGNIEW WÓJCIK – Dotychczas ogłoszone obszernie tomy *Słownika* to dzieło wręcz wyjątkowe w dziejach nauki polskiej. Uważam, że kompetentne organy, np. Rada Naukowa Biblioteki PAN, powinny wystąpić o nagrodę do władz Akademii. Do Pana dyr. Hałonia zwracam się – powiedziałbym po znajomości – w imieniu nas wszystkich. *Historia nauki polskiej* to jest dzieło w pewnym sensie porównywalne i nagradzane było przez PAN właśnie w miarę ukazywania się kolejnych tomów.

Wydaje mi się, że przede wszystkim należy podziękować Paniom Barbarze Krajewskiej-Tartakowskiej i Joannie Kurjacie, które wzięły na siebie ogromny trud i – o dziwo – nie zmęczyły się tą pracą. Jeżeli wykonujemy jakąś pracę przez 2 lata, to mamy jej dość, zostawiamy ją i zabieramy się za coś innego. Tu praca trwa ponad 20 lat i zakończona jest dziełem imponującym. Oczywiście, w referacie wymieniłem jeszcze kilka osób, które ją wspomagały.

² A. Kłossowski: *Instytucje książki polskiej i księgozbiory polskie na obczyźnie. Początki – cele, zadania i przyczyny przemian – współczesne przeobrażenia i perspektywy*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici”. Bibliologia II-III. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Z. 328. 1998 s. 89-141.

Chwaląc to dzieło, zwróciłem jednak uwagę, że ten zespół nie przeprowadził dotychczas wnikliwej kwerendy w rubrykach kronikarskich w takich czasopismach jak, *Wszechświat*, *Kosmos* czy *Wierchy*, gdzie można bardzo łatwo znaleźć informacje o jeszcze innych organizacjach pominiętych w *Słowniku*. Ilu organizacji brak? W recenzji cz. 2 t. II pisałem, że działało przez pewien czas w Warszawie po wojnie bardzo potężne Towarzystwo Biologów Marksistów. Celem było rozwalenie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika, potem jednak się z nim połączyło. Teraz wybitni biologowie nie przyznają się do udziału w nim i to tak dalece, że moi przyjaciele radzili, żeby w ogóle nie pisać o tym towarzystwie. Ale takich towarzystw pominiętych w *Słowniku* jest dużo, odpowiednie przykłady podaję w referacie. W referacie podaję też przykłady pozycji wymagających sprostowania (zob. s. 29).

Na koniec sugeruję, żeby co jakiś czas – tak jak to się robi w encyklopediach – wydawać spis aktualnie działających towarzystw. Tym samym chciałbym Panią jeszcze bardziej zagonić do pracy. Myślę, że przy opracowywaniu tomu IV pojawią się nowe towarzystwa, bo wiele towarzystw polonijnych było związanych z towarzystwami działającymi w kraju. Chętnie pomogę w dalszych pracach. Dodam tylko, że od lat 60. byłem informowany o postępie prac. Pomagałem już ustalić pierwszy spis towarzystw. No i żałuję, że przy tym ostatnim już tomie nie wykorzystano w pełni mojej pracy wydanej w 1982 r.³ do poprawnego opracowania hasła dotyczącego Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi.

E. HAŁOŃ – Kilka słów na temat *Słownika*. Po pierwsze, *Słownik*, jak o tym już była mowa, jest dziełem znakomitym. Spełnia wielorakie funkcje: badawcze, dydaktyczne, źródłoznawcze, informacyjno-popularyzacyjne, a także – jak sądzę – polityczne, ponieważ w dobie transformacji i tworzenia społeczeństwa obywatelskiego akcentuje znaczenie pracy czy wręcz służby społecznej. Z tymi niezwykle ważnymi zadaniami *Słownika* wiąże się zakres tomu IV, o którym mówimy. Czy powinien on uwzględniać tylko ściśle naukowe towarzystwa polonijne? Ograniczoność środków finansowych i dbałość o tempo pracy, aby nie przeciągała się na lata, zapewne za tym przemawiają. Ale zasady „czystości” już wcześniej nie przestrzegano, gdy w tomie II mowa była nie tylko o towarzystwach naukowych lecz także naukę upowszechniających w przeszłości na ziemiach polskich. Rozszerzenie zakresu *Słownika* wiąże się ze sprawą dzisiejszego zakresu i wagi społecznego ruchu naukowego. Społeczny ruch naukowy, to bowiem nie tylko towarzystwa ściśle naukowe, ale i społeczne towarzystwa ogólnokulturalne zajmujące się uprawianiem nauki, a zwłaszcza jej upowszech-

³ Z. Wójcik: *Zarys dziejów polskich towarzystw przyjaciół nauk o Ziemi 1932-1981*. Warszawa 1982.

nianiem, a także rodzące się jak grzyby po deszczu fundacje naukowe. Osobiście opowiadałbym się więc za utrzymaniem w tomie polonijnym koncepcji obejmującej także towarzystwa społeczne ogólnokulturalne, które zajmują się uprawianiem i upowszechnianiem nauki.

Byłoby też dobrze, gdyby Biblioteka – może przy współpracy z Instytutem Historii Nauki, a może i innymi jeszcze instytucjami – spojrziała porównawczo na polski i zagraniczny obszar społecznego ruchu naukowego; jak polskie towarzystwa naukowe wyglądają na tle tego typu zagranicznych towarzystw. Jest to obszar do zagospodarowania przy okazji opracowywania właśnie tomu IV i, być może, zwięzły tekst na ten temat mógłby znaleźć się w tym tomie.

Ponadto myślę, że informacja o *Słowniku* jest zbyt hermetyczna. Oczywiście, tomy *Słownika* ukazujące się w czasie nader rozciągliwym dotarły zapewne do bibliotek uczelni, instytucji i placówek naukowych. Na ile jednak wiedza o tak niezwykle bogatym i pobudzającym materiale jest szeroka? Warto może zastanowić się nad działaniami promocyjnymi, upowszechniającymi wiedzę o *Słowniku*, wykorzystać też i upowszechnić dyskusję z dzisiejszej narady w odpowiednich czasopismach fachowych. Deklaruję gotowość umieszczenia w *Nauce* tekstu przypominającego dzieje prac nad *Słownikiem* i jego bogatą zawartość.

Niezwykle ważną sprawą, na którą zwracał uwagę prof. Z. Wójcik, są suplementy, i te dotyczące nowych towarzystw naukowych, i te uściślające, rozszerzające wiedzę o już w *Słowniku* odnotowanych. Nawiasem mówiąc, nie wiem jak zespół *Słownika* radzi sobie z uzyskiwaniem informacji o nowopowstających towarzystwach naukowych, których w ostatniej dekadzie sporo przybyło. Do 1989 r. uzyskanie informacji o nowych towarzystwach naukowych było stosunkowo proste. Akademia i jej Rada Towarzystw Naukowych takimi informacjami dysponowały, bowiem Ministerstwo Spraw Wewnętrznych każdorazowo zasięgało opinii Rady co do naukowego charakteru nowopowstających towarzystw. Po wprowadzeniu w kwietniu 1989 r. ustawy o stowarzyszeniach rzecz uległa decentralizacji, rejestracją zajmują się sądy wojewódzkie. Uzyskanie informacji z sądów czy urzędów wojewódzkich staje się więc bardziej skomplikowane.

Suplementy powinny z jednej strony uwzględniać nowe stowarzyszenia czy dawniej pominięte wskutek braku materiałów dokumentacyjnych, ale z drugiej – zawierać również ewentualne uściślenia dotyczące stowarzyszeń uprzednio odnotowanych. Nie zawsze można było uzyskać pełne, dokładne informacje i tam, gdzie teraz można je uzupełnić należałoby to zrobić. Jako użytkownik *Słownika* pragnąłbym, aby hasła słownikowe dokładniej uwzględniały różnego rodzaju przekształcenia zachodzące w poszczególnych towarzystwach. Ponieważ jest ich sporo, czytelnik byłby wdzięczny za ułatwienia w śledzeniu tego procesu zmian organizacyjnych.

Na jedną jeszcze sprawę chciałbym zwrócić uwagę – szukania przy zbieraniu i opracowaniu materiałów współpracowników, a sojuszników przy zdobywaniu dodatkowych środków finansowych niezbędnych z uwagi na daleko idące ograniczenia w budżecie PAN, a wobec tego i budżecie Biblioteki. Do tych pierwszych na pewno mogłyby należeć takie placówki, jak: Instytut Historii Nauki PAN, stacje naukowe zagraniczne PAN, które mogłyby podjąć jakieś prace ankietowe, czy zagraniczne instytuty kultury MSZ, które też mogłyby włączyć się w prace zbierackie. Już na dzisiejszej naradzie pewne placówki deklarowały gotowość współpracy. Do tych drugich należy oczywiście Akademia i jej Rada Towarzystw Naukowych, ale też, i przede wszystkim, Komitet Badań Naukowych (np. można by złożyć w KBN projekt badawczy) oraz jego Ośrodek Przetwarzania Informacji, w którym przeprowadziłem wstępne rozmowy co do możliwości współdziałania. Sądzę też, że trzeba zastanowić się – pani dyrektor Sordylowa i prof. Cz. Madajczyk zapewne już o tym pomyśleli – nad składem Rady Redakcyjnej *Słownika* obecnie bardzo zdekompletowanej, z ewentualnym wprowadzeniem do niej wspomagających sponsorów.

Ks. EDWARD WALEWANDER – Reprezentuję Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL.

Nawiązując do głosu Pani prof. Barbary Bieńkowskiej, która mówiła, że nie można liczyć na współpracę ankietową przy opracowywaniu *Słownika* towarzystw naukowych działających na obczyźnie, w pełni zgadzam się z tym poglądem. Mamy już pewne doświadczenia, bo kiedy opracowywaliśmy „Leksykon parafii i kościołów polskich w Kanadzie”, długo czekaliśmy na odpowiedzi na naszą ankietę i praca była odwlekana. Dopiero gdy wysłaliśmy tam naszych pracowników do zebrania materiałów, praca ruszyła. I naturalnie materiały te możemy zaoferować do wykorzystania w pracach nad t. IV *Słownika*. Radzę sięgnąć również do dorobku Rady Badań nad Polonią w Częstochowie i Akademii Polonijnej w Częstochowie.

Obecnie zapanowała moda na różnego rodzaju leksykony i możemy liczyć na popularność naszej pracy. Zapewni tę popularność szczególny popyt na takie właśnie publikacje, a źródeł tego zainteresowania jest kilka. Są to: zainteresowanie postaciami historycznymi, chęć uzupełnienia wykształcenia ogólnego bez czasochłonnej lektury, często niezrozumiałej. Ta niezrozumiałość spowodowana jest brakiem staranności niektórych autorów, zwłaszcza piśmiennictwa popularnonaukowego, a większość czytelników sięga do takiej właśnie literatury.

Współpracę z naszej strony deklaruję nie tylko przy gromadzeniu nowych materiałów, ale także przy uzupełnieniach czy uszczegółowieniach informacji już opublikowanych. Stoję na czele towarzystwa naukowego, które powstało w Warszawie, a jego zadaniem jest badanie dziejów mniejszości polskiej na wschodzie. Jest to Towarzystwo Naukowe „Polska-Wschód”.

Dziękuję za zaproszenie na ciekawe spotkanie, ogromnie dla mnie pouczające.

WŁADYSŁAW S. KUCHARSKI – Kieruję Zakładem Badań Etnicznych na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W orbicie naszych zainteresowań badawczych szczególne miejsce zajmuje problematyka polonijna. Od chwili utworzenia Zakładu Badań Etnicznych (poprzednia nazwa Zakład Badań Polonijnych), to jest od ponad 25 lat, współpracujemy z Instytutem Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Współdziałanie Zakładu Badań Etnicznych UMCS z Instytutem Polonijnym KUL rozwija się w wielu dziedzinach, a głównie w prowadzeniu badań naukowych obejmujących dzieje i współczesne życie społeczno-organizacyjne i oświatowo-kulturalne diaspory polskiej.

Nawiązując do wypowiedzi Pana przewodniczącego Edwarda Hałonia, pragnę w pełni podzielić jego pogląd, że sprawą o kapitalnym znaczeniu jest koordynacja podejmowanych działań na rzecz Polonii i Polaków za granicą przez krajowe placówki naukowe oraz stowarzyszenia. Główną rolę w tej dziedzinie – moim zdaniem – winien spełniać Komitet Badania Polonii Polskiej Akademii Nauk, w którym zasiadają przedstawiciele placówek naukowych oraz organizacji działających na rzecz Polonii. Pragnę przytoczyć przykład, że efektem skoordynowanych wysiłków naukowców polskich i polonijnych jest obszerna publikacja pt. *Diaspora polska*. Dzieło, które ukazało się pod redakcją prof. Adama Walaszka, zostało wydane przez Wydawnictwo Literackie w Krakowie w 2001 r.

Aktualnie sprawą bardzo ważną staje się wydanie *Słownika polskich towarzystw naukowych*. Ze względu na trudności finansowe z jakimi boryka się Pracownia Słownika proponuję, żeby wydawca *Słownika* podjął działania zmierzające do pozyskania sponsorów w celu wydania dzieła. Praktyka dowodzi, że jednostki państwowe mogą zlecać do realizacji określone zadania organizacjom społecznym. Oto jeden z przykładów z tego zakresu. Od ponad sześciu lat Senat RP zleca Lubelskiemu Klubowi Polonijnemu wydawanie czasopisma *Forum Polonijne*, czasopisma ekspediowanego do ośrodków polonijnych w ponad 60 państwach świata. Czasopismo to otrzymuje także Biblioteka PAN. Pragnę przyłączyć się do wypowiedzi prof. Zbigniewa Wójcika, żeby *Słownik* uwzględniał obok placówek naukowych w ścisłym tego słowa znaczeniu, także towarzystwa i instytucje, m.in. Fundację Kościuszkowską w Nowym Jorku, Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny w Londynie, czy b. Fundację „Dom Polski” w Wiedniu. *Słownik* winien także zawierać terminy i pojęcia takie, jak m.in. diaspora, Polonia, emigracja, w tym emigracja polityczna, mniejszość narodowa, grupa etniczna, Polak za granicą.

PIOTR LECHOWSKI – Sądzę, że nie do przecenienia jest deklaracja Pani prof. Barbary Bieńkowskiej dotycząca możliwości wykorzystania materiałów poświęconych bibliotekom stowarzyszeń polonijnych istniejącym w l. 1938-1948. Są to materiały, które mogą stanowić doskonały punkt wyjścia, ponieważ Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą ma największe możliwości prowadzenia takiej kwerendy i w dodatku finansuje ją. Staraliśmy się wyłowić biblioteki, określić ich stan, pokazać działalność biblioteczną towarzystw polonijnych bez ograniczeń geograficznych. A było to kilka tysięcy ankiet. Dały one informacje podstawowe: o kraju, miejscowości, nazwie towarzystwa, organizacji polonijnej, adresie siedziby i pewne dane dotyczące samej biblioteki: stan księgozbioru w 1938 r. czy przedtem, w 1948 r. czy blisko po II wojnie, ewentualne jego przemieszczenia, źródła bibliograficzne. Jest to ogromny materiał dający dosyć dobrą orientację w dokumentacji: wskazuje źródła, opracowania, monografie, drukowane sprawozdania, protokoły, księgi pamiątkowe, jubileuszowe, pamiętniki, albumy itd. Biuro robiło być może jeszcze jakieś poszukiwania w archiwach, a także w czasopismach. Myślę, że możemy wskazać kilka tysięcy pozycji, gdzie można byłoby znaleźć pewne dane o stowarzyszeniach polonijnych. Te zbiory stanowią bardzo poważne źródło i sądzę, że od niego na razie należałoby zacząć.

Na podstawie mojego stanu wiedzy wydaje mi się, że stosunkowo łatwo byłoby opracować hasła dotyczące dużych stowarzyszeń polonijnych, zwłaszcza amerykańskich, kanadyjskich, ale także innych, bo te towarzystwa wydawały jakieś księgi pamiątkowe czy jubileuszowe. Możliwe, że wszystkich towarzystw polonijnych różnego rodzaju było kilkaset tysięcy. Tylko w parafiach amerykańskich, których w okresie międzywojennym było dwadzieścia parę tysięcy, działało nieraz kilka czy nawet kilkanaście towarzystw kulturalnych, oświatowych i innych. Należy się zastanowić, jakie kryteria sobie narzucić przy doborze towarzystw. Pani prof. Barbara Bieńkowska sugerowała, żeby uwzględnić tylko naukowe towarzystwa polonijne, ponieważ nie jesteśmy w stanie objąć wszystkich. A z drugiej strony kryteria muszą być bardzo jasne. To jest pierwsze zadanie, czyli opracowanie pewnej koncepcji, jakie towarzystwa, stowarzyszenia będą brane pod uwagę. W skupiskach dużych, polonijnych w XIX w. czy na początku XX w. działały raczej te stowarzyszenia o charakterze kulturalnym, oświatowym, być może w niektórych przypadkach pojawiła się działalność naukowa na pewnym etapie. Weźmy pod uwagę np. występowanie bibliotek. Samo istnienie biblioteki nie przesądza, że dane towarzystwo prowadziło działalność naukową, ale część zbiorów to były zbiory naukowe. Jest to element upowszechnienia nauki w jakimś sensie.

Podsumowując: informacje o największych towarzystwach można opracować na podstawie istniejących źródeł; konieczne jest sporządzenie wykazu instytucji, ośrodków, placówek, a także osób, które zajmowały się towarzystwami. Tych ośrodków, placówek takich, bardziej i mniej znanych, jest cała masa i osoby tam pracujące są potencjalnymi autorami haseł. Jest więc też pewne zaplecze.

Natomiast sprawa stosowania kryterium naukowości wymaga rozstrzygnięcia.

ELŻBIETA MALINOWSKA – Dziękujemy za zaproszenie; Pan dyr. P. Gierycz nie mógł przybyć, ważne sprawy zatrzymały go w instytucji. W Jego zastępstwie reprezentuję Ośrodek Przetwarzania Informacji.

W nurt prac, którym poświęcona jest dzisiejsza narada, wpisuje się przygotowywana do druku przez OPI, sponsorowana przez KBN, honorowa księga nauki polskiej. Warto podkreślić, iż będzie to pierwsza tego typu publikacja w Polsce. Powstaje ona z inicjatywy prof. A. Wiszniewskiego, przewodniczącego KBN. Publikacja jest przygotowywana na podstawie informacji gromadzonych od początku lat 90. w bazie *Uczeni polscy za granicą* prowadzonej w OPI w Warszawie oraz informacji opracowanych przez prof. B. Klimaszewskiego z Instytutu Polonijnego UJ. Na treść wydawnictwa złożą się biogramy naukowców polskich lub przyznających się do polskich korzeni uczonych pracujących poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Publikacja ta stanowi także rozszerzenie aktualnie wydawanego przez OPI leksykonu *Współcześni uczeni polscy*, prezentującego sylwetki uczonych pracujących w krajowych uczelniach i instytutach badawczych.

Ze względu na nowatorski charakter przygotowanie wydawnictwa stwarza wiele problemów. Najpoważniejszym zadaniem było dotarcie do uczonych rozproszonych na wszystkich kontynentach kuli ziemskiej. Na etapie gromadzenia danych i przekazania zainteresowanym informacji o planowanym przedsięwzięciu wykorzystano polskie placówki dyplomatyczne, konsularne i handlowe, instytuty polskie w poszczególnych krajach, kontakty Towarzystwa Łączności z Polonią Wspólnota Polska, inne organizacje polonijne, konferencje, kongresy i zjazdy oraz partnerów zagranicznych naszego Ośrodka.

Przyjęto następujące elementy prezentowania każdej sylwetki:

- dane adresowe,
- specjalizacja naukowa,
- tytuły i stopnie naukowe,
- przebieg pracy zawodowej,
- członkostwo w naukowych organizacjach międzynarodowych,
- publikacje,
- nagrody i odznaczenia, a także hobby.

Na dzień dzisiejszy w bazie danych zgromadzono ok. 800 biogramów. Honorowa księga nauki polskiej jest dowodem szczególnego

uznania i szacunku dla uczonych polskiego pochodzenia pracujących poza granicami kraju, z uwagi na ich ogromny wkład i zasługi w procesie kreowania wizerunku Polski na arenie międzynarodowej. Powinna też przyczynić się do lepszego poznania polskiego udziału w nauce światowej oraz do ożywienia współpracy uczonych polskiego pochodzenia mieszkających za granicą z ich kolegami pracującymi w kraju, czy to poprzez nawiązywanie prywatnych kontaktów, czy przez rozszerzenie współpracy pomiędzy instytucjami lub środowiskami naukowymi.

JÓZEF PIŁATOWICZ – Zajmowałem się stowarzyszeniami naukowo-technicznymi. Nie chcę zabierać czasu, w związku z tym wykaz tych stowarzyszeń funkcjonujących w XIX i XX w. do 1939 r. przy okazji przekażę Pracowni Słownika.

Emigranci polscy, począwszy od Francji a skończywszy na Rosji, zakładali różnego rodzaju organizacje o charakterze społecznym, politycznym, ale również naukowym. Tu mowa była np. o bibliotekach. Oni również zakładali biblioteki. Te organizacje działały często przez kilkadziesiąt lat. Ewidentny przykład tu podany to stowarzyszenie studentów górnictwa. Czy wobec tego jednak nie należałoby uwzględnić w *Słowniku* takich stowarzyszeń studenckich? Organizacje studenckie po odzyskaniu niepodległości, po 1918 r. w Polsce, to trochę co innego; o nich można dyskutować. Natomiast dla okresu przed 1918 r. skłaniałbym się, żeby jednak je uwzględnić. Wydaje mi się, że zbyt formalistycznie podchodzimy do tych stowarzyszeń sprzed 1918 r. – tak np. traktuję przyjęcie za podstawę opracowania istnienie statutu, przy takim kryterium Sekcja Techniczna Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu nie została uwzględniona.

W słowie wstępnym do *Słownika* należało uzasadnić, dlaczego nie uwzględniono organizacji żydowskich, które posługiwały się językiem polskim. Może te organizacje włączyć do t. IV *Słownika*? Tak więc proponuję włączyć do publikacji organizacje studenckie i żydowskie.

E. HAŁOŃ – Rozumiem, że chodzi tutaj o polonijne organizacje studenckie, nie krajowe. Ale to jest także problem organizacji studenckich działających w kraju. Jest to zagadnienie ewentualnie do rozważenia w pracach dalszych.

MARIA PELCZAR – Chciałam nawiązać do głosu Pana prof. Z. Wójcika w sprawie uzupełnienia wykazu polskich towarzystw naukowych o ruch studencki zorganizowany w kołach naukowych, a nie w towarzystwach. Dorobek tych organizacji to wiele cennych materiałów naukowych i wydawnictw. Myślę o okresie międzywojennym, plus okres bezpośrednio po wojnie. W latach międzywojennych – czy po reaktywowaniu – publikowano tam wiele materiałów naukowych i popularyzatorskich. To nie był tylko ruch o charakterze kulturalnym czy

społecznym, publikowano nieraz wybitne prace naukowe. Widzę więc konieczność pod tym względem korekty założeń.

ZBIGNIEW NOWAK – Stoimy jeszcze przed omówieniem zadań związanych z podjęciem prac nad t. IV *Słownika polskich towarzystw naukowych*. Zarysowały się dwa stanowiska w sprawach zakresów. Jedno reprezentuje prof. Barbara Bieńkowska, która zaleca daleko idącą selekcję materiałów, przestrzegając przed utonięciem w powodzi stowarzyszeń i organizacji. Drugie – prof. Zbigniew Wójcik, który chciałby poszerzenia zakresu, nawet o zjazdy organizacji zawodowych i – co najbardziej budzi moje wątpliwości – objęcia *Słownikiem* mniejszości narodowych działających na byłych terenach Rzeczypospolitej. Jako przykład mogę wymienić Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki działające od XIX w. we Lwowie, wyraźnie ukraińskie, które publikowało źródła naukowe, z których korzystamy do dziś, ale nie włączyłbym go do grupy towarzystw naukowych polonijnych.

Wątpliwości budzi także propozycja uwzględnienia towarzystw, zrzeszeń, organizacji niemieckich – były takie – nie chodzi o język, w jakim publikowały swoje materiały, ale cel ideowy tych organizacji. Niemieckie czy żydowskie towarzystwa nie miały absolutnie na celu propagowania polskości czy poszukiwania śladów polskich. Odwrotnie, na terenach dzisiejszej tzw. Zachodniej Ukrainy czy Wschodniej Małopolski szukano śladów żydowskich. Tak samo Niemcy szukali śladów niemieckich na terenach Rzeczypospolitej. To dotyczy historycznych XIX-wiecznych (do 1939 r.) organizacji i to nie są polskie towarzystwa naukowe. Natomiast organizacje działające obecnie, np. w Małopolsce Wschodniej, czyli na Zachodniej Ukrainie należałoby koniecznie ująć. Przekształcają się one w towarzystwa – w pewnym sensie – oświatowo-naukowe. Publikują swoje czasopisma, biuletyny, organizują swoje sesje naukowe (sam uczestniczyłem w takiej sesji) – jest to działalność naukowa. Istnieje np. Towarzystwo Lekarzy Polskich na Ukrainie, które grupuje lekarzy polskich, a także dentystów i farmaceutów. Zaczyna pączkować w tej chwili i przekształcać się w towarzystwo zawodowo-naukowe. Obserwujemy silny ruch ratowania na Ukrainie śladów polskości, reliktyw polskości. Powstaje tam bardzo wiele grup społecznych, które wydają własne biuletyny, np. *Głos Wołynia* itd. Nie wiem, jakby tu zaszeregować takie zjawisko, że byli mieszkańcy Zbaraża, Trembowli, Brodów tworzą zrzeszenia na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, ale ich celem działania są Brody, Zbaraż czy Trembowla – tam jeżdżą, tam publikują i tam restaurują zabytki, np. w Żółkwi kościół jest restaurowany przez byłych mieszkańców Żółkwi. Oni opracowują dokumentację i w Polsce publikują źródła do dziejów kościołów na wschodzie. Ale to są byli mieszkańcy, nie wiem, jak ich określić, bo w dowodach osobistych kiedyś pisano: urodzeni w Żółkwi, czyli w ZSRR. Dzisiaj piszą: urodzeni w Żółkwi – to jest Polska.

Co zrobić, żeby jednak rejestrować te ślady rodzącego się ruchu społeczno-oświatowo-naukowego, który tam jest bardzo żywy. Ja jestem z tamtych stron, tam jeżdżę bardzo często, tam uczestniczę w tych poczynaniach i wiem, że należy je nie tylko wspierać, ale dokumentować, bo oni sami tego nie udokumentują.

HANNA TADEUSIEWICZ – Wszyscy jesteśmy zdania, że właściwie pożyteczne byłoby objęcie w *Słowniku* jak najwięcej towarzystw. W jego tytule mamy przymiotniki: „polskie” oraz „naukowe” i chyba im trzeba byłoby się przede wszystkim przyjrzeć. Znajac realia pracy nad słownikiem (tak lekko licząc, trzydzieści parę lat zajmuję się takimi pracami), wiem, że jest to naprawdę droga trudna, pełna radości, ale i smutków. A przy tym zespole, który w Bibliotece zajmuje się *Słownikiem* – takim szczupłym, chociaż bardzo kompetentnym i oddanym – przy rozszerzonym zakresie *Słownika* praca naprawdę bardzo długo ciągnęłaby się i nim ten tom wyszedłby, już byłby właściwie zdezaktualizowany. Byłabym więc ostrożna w poszerzaniu jego zakresu. I zarazem nasuwa się podstawowe pytanie, czy nie można byłoby tego zespołu wesprzeć etatowo, finansowo, bo przy dwóch osobach praca będzie trwała bardzo długo. Jesteśmy zgodni co do tego, że ten tom *Słownika* nie tylko powinien, ale po prostu musi się ukazać.

E. HAŁOŃ – Wejść Pani w słowo. Nigdy nie nadażymy z objęciem materiału, który stale narasta, ale można postawić granice: cezurę chronologiczną, np. rok 2000, 2001 czy 2002 i uchwycić zjawiska w określonym przedziale czasowym.

H. TADEUSIEWICZ – Zasięg chronologiczny i terytorialny oraz zakres tematyczny muszą być ograniczone, bo inaczej nie moglibyśmy wydać żadnego dzieła, zwłaszcza encyklopedyczno-słownikowego. Jakies kryteria doboru materiału muszą być ustalone.

Z. WÓJCIK – Chciałbym uzupełnić swoją wypowiedź, a może raczej sprecyzować. Uważam, że jeżeli *Słownik* ma świadczyć o historii nauki w Polsce, to przynajmniej ten okres międzywojenny musi być potraktowany szeroko. Bo np. Naukowe Towarzystwo Ukraińskie musi być uwzględnione w *Słowniku*, choćby dlatego, żeby nam Ukraińcy nie zarzucili nacjonalizmu. To samo Niemcy mogą zrobić.

Interesuje nas tylko nauka. To, co oni zrobili w tym zakresie. Oczywiście, odnotujemy statut i możemy zwrócić uwagę na jego charakter. Tych towarzystw mniejszości narodowych było bardzo mało, ale działają również i dzisiaj. To jest moje zdanie wynikające z szerszego oglądu sprawy. Wiem, jak reagują w takich sprawach Litwini, Białorusini i Ukraińcy, bo jestem tam bardzo często.

Trzeba stworzyć jakiś rozdział „varia”, a może „towarzystwa związane z Polską”, dla tych towarzystw naukowych działających w Polsce, choć nie polskojęzycznych.

EDWARD HAŁOŃ – Czy ktoś z Państwa chciałby jeszcze zabrać głos? Przed podsumowaniem Pani dyr. Barbary Sordyłowej pragnę tylko na jedną sprawę – poruszoną już przez parę osób – zwrócić uwagę. Chodzi o zakres *Słownika* i w konsekwencji zasady, według której *Słownik* był budowany dotychczas, jaka była jego zawartość, jakie były zasadnicze tezy przyjęte przez Radę Redakcyjną. Ten zakres, o którym toczy się dyskurs: czy uwzględniać towarzystwa ściśle naukowe, czy szerzej, także towarzystwa ogólnokulturalne działające na rzecz nauki, upowszechniające naukę, wpływające na jej rozwój – to jest dylemat, którego nie będziemy tu rozstrzygać, rozstrzygnie Rada Redakcyjna. Natomiast Rada Redakcyjna – tak sędzę – zapewne zostanie poszerzona...

B. SORDYŁOWA – To znaczy powołana na nowo.

E. HAŁOŃ – Tak, powołana na nowo, a wobec tego w składzie poszerzonym uwzględniającym również sojuszników, możliwości przyspieszenia działań, pozyskiwania środków itd. Rada dosyć wyraźnie i precyzyjnie powinna określić zawartość *Słownika*. Przy czym osobiście uważam – powtórzę to – że społeczny ruch naukowy, oprócz dokonań czysto dokumentacyjnych, historycznych, służących materiałem do badań, do dydaktyki itd., ma jednak bardzo wyraźny pozytywny aspekt społeczno-polityczny: pozwala oddziaływać szerzej na to, co się wokół dzieje.

Proszę teraz Panią Dyrektora.

B. SORDYŁOWA – Dziękuję bardzo za wszystkie wystąpienia, które nam pomogą w opracowaniu nowych założeń dotyczących t. IV, któremu głównie poświęcona jest ta narada, jakkolwiek oczywiście mówimy również o dorobku dotychczasowym. Kryteria doboru towarzystw do tych tomów, które zastały już opracowane i wydane, ustalone były bardzo dawno, kiedy powołana została Rada Redakcyjna t. I i III, to było dwadzieścia parę lat temu. Właściwie już wtedy toczyły się dyskusje na temat doboru towarzystw. Przewodniczącym Rady był wówczas prof. Dionizy Smoleński, już nieżyjący. Wtedy także toczono dyskusję, czy uwzględniać towarzystwa mniejszości narodowych: żydowskich, niemieckich, ukraińskich itd. Natomiast w stwierdzeniu w przedmowie, że przyjmujemy szerokie kryteria polskości i naukowości – jak już wyjaśniałam – chodziło o towarzystwa kresowe działające na ziemiach polskich do 1939 r. Wielu badaczy ukraińskich, a zwłaszcza rosyjskich, uważało je za polonijne. Na to nie mogliśmy się zgodzić, bo jest to fałszowanie historii. Za polonijne możemy uważać te towarzystwa, które powstały po 1945 r. i które obecnie kultywują polskość czy też odradzają się i wracają do korzeni.

W tej chwili sprawa jest otwarta i zasady doboru towarzystw do t. IV muszą być na nowo opracowane. Bardzo dziękuję za wszystkie uwagi – i aczkolwiek niektóre są rozbieżne – to nam daje do myślenia i na tej podstawie możemy opracować kryteria, które nie będą zbyt sztywne.

Decyzje przy kwalifikowaniu towarzystw są bardzo trudne i żadne założenia do końca sprawy nie załatwią. Należy niejednokrotnie indywidualnie podejmować decyzje. Dotychczas korzystaliśmy z pomocy recenzentów. Chodziło nam o to, żeby w przypadku wątpliwości podeprzeć się ich autorytetem. Między innymi prof. Zbigniew Wójcik recenzował cz. 2 t. II, również prof. Wojciech Gasparski i, nieżyjący już, prof. Bolesław Górnicki. To są bardzo trudne sprawy i rozstrzygnięcie ich w sposób optymalny jest wielkim sukcesem. Zawsze będą osoby, które będą miały inny pogląd. Ale w nauce ścieranie się poglądów jest potrzebne i pożyteczne.

Chciałam jeszcze poruszyć sprawę powołania Rady Redakcyjnej. Niewątpliwie pewne merytoryczne założenia będzie można lepiej opracować, jeżeli dobierzemy do tej Rady odpowiedni zespół ludzi. Myślę, że Biblioteka z taką propozycją powołania Rady zwróci się do naszych bezpośrednich przełożonych. Mam na myśli Wydział I Nauk Społecznych PAN. Również gorąco proszę Państwa obecnych tu, aby nie odmawiali nam współpracy. Zwrócimy się również do osób, których nie ma na dzisiejszej naradzie, ale które zostały zaproszone i z różnych względów nie przybyły. Jesteśmy w kontakcie z zespołem z Poznania prof. Kazimierza Dopierały, który wydał na CD-ROM encyklopedię polonijną, gdzie również będą materiały nas interesujące.

Na koniec chciałabym wrócić do sprawy finansowania. Wszystkie tomy dotychczas opracowaliśmy bardzo skromnymi środkami. Jeśli chodzi o tomy I i III, to były lepsze możliwości finansowania, bo były wówczas centralne plany wydawnictw Akademii, które były dotowane i wydawane przez Ossolineum. Myśmy się o te sprawy nie troszczyli. Nakłady były bardzo wysokie: t. I – 4000 egz.; t. III – 3500 egz. i prawdopodobnie wszystkie zostały rozprowadzone. Natomiast przy t. II zaczęły się schody. Powołano KBN i wprowadzono nowe zasady finansowania. Występowaliśmy o grant i – mimo wysokich ocen naszej pracy – nie otrzymaliśmy tego grantu. Dostaliśmy środki z działalności wspomagającej badania naukowe z przeznaczeniem na poligrafię. Gdyby nie te środki, nie moglibyśmy opublikować żadnej części t. II. Druk jego części 3 kosztował ponad 40 000 zł. Biblioteka w budżecie takich środków nie miała. Natomiast jeśli chodzi o honoraria, to gdy udało się nam część nakładu sprzedać, mogliśmy wypłacić autorom bardzo niewielkie honoraria. Problem dotacji jest sprawą bardzo bolesną. Gdybyśmy uzyskali jakieś dotacje czy inną formę dofinansowania, to można byłoby uruchomić prace zleczone, co przyspieszyłoby przygotowanie tego tomu. Zespół Pracowni Słownika jest bardzo szczupły, a jego powiększenie sprawą trudną.

Myśmy nawet brali pod uwagę możliwość kooperacji z jakąś inną placówką, z którymś z instytutów PAN, a przede wszystkim z Instytutem Historii Nauki, który tą tematyką powinien być zainteresowa-

ny, gdyż w swoim czasie był to problem resortowy koordynowany przez ten Instytut. Ale obecnie każdy instytut ma trudności finansowe i trudno liczyć na wsparcie. To, co możemy robić obecnie, to kontynuować zaczęte prace, tzn. prowadzić kwerendę źródłową w bibliotekach i archiwach, penetrację czasopism, nawiązywać kontakty z instytucjami polonijnymi, ale raczej nie drogą wyjazdów, lecz korespondencyjną. Wiemy równocześnie, że na ankiety placówki słabo odpowiadają.

Możemy również na podstawie zebranych materiałów przygotować wstępny wykaz towarzystw polonijnych (zebrany materiał liczy kilkaset pozycji i wymaga aktualizacji) i wysłać go do placówek zajmujących się badaniami nad Polonią, a także do placówek polonijnych. Może to dałoby jakiś wynik w postaci dostarczonych informacji. Przy skromnych środkach tylko w tak skromnym zakresie możemy prace te dalej prowadzić. Liczymy, że sytuacja nauki zacznie się poprawiać, gdyż obecnie nie są to dobre lata dla badań naukowych. Obcięty budżet na naukę na 2002 r. ma być w granicach 0,30% PKB. W tej sytuacji na żadne dotacje z KBN nie możemy liczyć, ale będziemy robić to, co możemy.

E. HAŁOŃ – Czy ktoś z Państwa chciałby jeszcze zabrać głos? We wszystkich wypowiedziach na tej naradzie wyrażano uznanie dla słownikowej pracy, jej wyników i dla Biblioteki. Jest to kawałek dobrej roboty. Osobiście, też optymistycznie spojrzalbym na przygotowania i prace nad t. IV *Słownika*. Aby jednak to dzieło rzeczywiście mogło się ukazać w ciągu dwóch czy trzech lat, trzeba będzie podjąć wiele interwencyjnych działań z poszukiwaniem sojuszników włącznie.

Chciałbym bardzo serdecznie podziękować za udział w obradach. Stanowisko nas wszystkich było jednolite, nie rozchodzimy się z różnymi poglądami, jesteśmy zdania, że należy iść do przodu.

B. SORDYŁOWA – Jeszcze raz serdecznie dziękuję Państwu za przybycie i za wsparcie dla naszych prac oraz Panu Przewodniczącemu za prowadzenie tych obrad.

Oprac. redakcja

UCZESTNICY NARADY

- prof. dr hab. Barbara Bieńkowska – Uniwersytet Warszawski. Instytut Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych
- dr Krzysztof Brożek – Śląska Akademia Medyczna w Katowicach. Wydział Lekarski. Zakład Historii Medycyny.
- mgr Edward Hałoń – Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN
- prof. dr hab. Władysław S. Kucharski – Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej. Zakład Badań Etnicznych
- dr Piotr Lechowski – Uniwersytet Jagielloński. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
- mgr inż. Tadeusz Majsterkiewicz – Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN
- mgr Elżbieta Malinowska – Ośrodek Przetwarzania Informatyki
- mgr J. Miecznikowska – Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku. Wydział Historyczny
- prof. dr hab. Zbigniew Nowak – Biblioteka Gdańska PAN
- dr Maria Pelczar – Biblioteka Gdańska PAN
- prof. dr hab. Józef Piłatowicz – Akademia Podlaska. Instytut Historii, Siedlce
- prof. dr hab. Jan Piskurewicz – Instytut Historii Nauki PAN
- prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz – Uniwersytet Łódzki. Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
- ks. prof. dr hab. Edward Walewander – Katolicki Uniwersytet Lubelski. Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym
- prof. dr hab. Zbigniew J. Wójcik – Muzeum Ziemi PAN
- dr Grażyna Wrona – Akademia Pedagogiczna, Kraków
- mgr Hanna Zasadowa – Warszawa
- mgr Anna Zembrzuska – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Pułtusku. Wydział Historyczny

oraz pracownicy Biblioteki PAN w Warszawie:

- doc. dr hab. Barbara Sordylowa
- mgr Halina Kozicka-Boguniowska
- mgr Barbara Krajewska-Tartakowska
- mgr Joanna Kurjata, Agata Almert
- mgr Krystyna Bełkowska
- mgr Maria Lenartowicz
- mgr Agnieszka Paszkowska
- mgr Irena Gorczyńska
- mgr Hanna Przybylik

BARBARA SORDYŁOWA

„PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY” TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ (75 lat czasopisma)

Historyczny rozwój czasopisma; Struktura treści. Tematyka; Nakłady. Czytelnicy; Ludzie związani z *Przeglądem Bibliotecznym*; Stały dodatek bibliograficzny do *Przeglądu*; Bibliografie zawartości *Przeglądu*; Jubileusze. *Przegląd Biblioteczny* w l. 1998-2002.

HISTORYCZNY ROZWÓJ CZASOPISMA

Próbie powołania periodyku poruszającego zagadnienia związane z teorią i praktyką bibliotekarstwa polskiego podjęto w 1908 r. Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Warszawie zaczęło właśnie wydawać kwartalnik pt. *Przegląd Biblioteczny. Czasopismo ilustrowane poświęcone bibliotekoznawstwu, bibliotekarstwu i bibliografii*, którego redaktorem był Stefan Demby. W latach 1908-1911 ukazało się 6 zeszytów pisma obejmujących materiały za l. 1908-1909, po czym zostało zawieszona z powodu braku funduszy¹.

Po odzyskaniu niepodległości myśl powołania periodyku naukowego bibliotekarskiego nurtowała środowisko świątłych i czynnych zawodowo bibliotekarzy, w tym działaczy Związku Bibliotekarzy Polskich. Doprowadzili oni do powołania czasopisma, które przejęło tytuł od swojego poprzednika sprzed 20 lat, a niezmordowany S. Demby wystarał się o fundusze z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wydawanie pisma, którego pełna nazwa brzmiała: *Przegląd Biblioteczny. Wydawnictwo Związku Bibliotekarzy Polskich. Centralny organ naukowy bibliotekarstwa polskiego*. Pierwszym redaktorem *Przeglądu* został Edward Kuntze, dyrektor Biblioteki Jagielloń-

¹ Por. B. Góra: *Regionalne czasopisma bibliotekarskie wydawane w Polsce (1953-1985)*. Kraków 1986 s. 16-18.

skiej i zarazem przewodniczący Związku Bibliotekarzy Polskich. Jego zastępcą mianowano Aleksandra Birkenmajera, a funkcję sekretarza redakcji powierzono Józefowi Gryczowi.

Pierwszy rocznik *Przeglądu* ukazał się w 1927 r. bez podziału na zeszyty i obejmował 192 strony. W roku następnym – 1928 – *Przegląd* stał się pismem o częstotliwości kwartalnika. Ponadto w z. 2 za 1928 r. ukazała się po raz pierwszy *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* w opracowaniu Władysława Tadeusza Wisłockiego jako dodatek do *Przeglądu*.

Do 1939 r. ukazało się 13 roczników *Przeglądu*, który wydawano wówczas w Krakowie, w Bibliotece Jagiellońskiej. Rocznik 1939 był niepełny, wydano tylko z. 1-2. Po wojnie wznowiono wydawanie periodyku; w 1945 r. ukazał się rocznik 14 (zachowano ciągłość w numeracji roczników) bez podziału na zeszyty (podobnie jak w 1927 r.). W dotychczasowej historii zdarzyło się to jeszcze w 1971 i w 1992 r., kiedy to wypuszczony został jeden rocznik zawierający z. 1/4. Przypomnijmy, w drugim przypadku był to okres bolesnych skutków transformacji ustrojowej, przejawiającej się w dużym niedoborze środków na cele naukowe i kulturalne. Fakty te świadczą zarazem o determinacji redakcji i redaktorów dla sprawy utrzymania czasopisma w różnych okresach historycznych mimo istniejących trudności.

W okresie powojennym w l. 1946-1948 czasopismo wydawane było nadal w Krakowie w Bibliotece Jagiellońskiej pod redakcją – ponownie – E. Kuntzego. Od 1949 r. jego redakcja zostaje przeniesiona do Warszawy. W latach 1946-1953 *Przegląd* był wydawnictwem Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich oraz organem naukowym tego związku. Z chwilą powołania Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich *Przegląd Biblioteczny* – od 1954 rocznika – stał się organem naukowym SBP.

W połowie lat 60., m. in. w wyniku śmierci długoletniego redaktora naczelnego *Przeglądu Bibliotecznego*, Bogdana Horodyskiego, dały znać o sobie trudności w utrzymaniu rytmiczności ukazywania się poszczególnych zeszytów. Borykał się z nimi także następca B. Horodyskiego, Zbigniew Daszkowski, redaktor naczelny czasopisma w l. 1966-1968. W 1969 r. redakcję naczelną powierzono Marii Dembowskiej, dyrektorowi Biblioteki PAN w Warszawie. Aby zapewnić trwalsze podstawy egzystencji i rozwoju czasopisma, doprowadzono do porozumienia pomiędzy ówczesnymi władzami SBP, Polskiej Akademii Nauk, Biblioteką PAN w Warszawie, a także Biurem Wydawnictw i Bibliotek PAN w celu wspólnego wydawania *Przeglądu Bibliotecznego*.

W myśl zawartej umowy *Przegląd Biblioteczny* od 1972 r. stał się wspólnym organem naukowym Biblioteki PAN w Warszawie i Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, za który pod względem naukowym i organizacyjnym uczyniono odpowiedzialną Bibliotekę PAN w War-

szawie. Czasopismo weszło do planu wydawniczego Akademii. Ewentualny deficyt miał być pokrywany w równych częściach przez Polską Akademię Nauk i Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Wydawcą *Przeglądu* został Zakład Narodowy im. Ossolińskich, a jego rozpowszechnianiem zajęły się RSW „Prasa-Książka-Ruch” oraz Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN.

Udało się uregulować terminowość wydawania *Przeglądu Bibliotecznego*, zwiększyć nakład, który w 1976 r. doszedł do 4500 egz., a także liczbę prenumeratorów². W latach następnych nakład czasopisma nadal wzrastał, najwyższą wartość osiągając w 1980 r. – 6130 egz. Trzeba przyznać, że jak na czasopismo naukowe, był to nakład imponujący.

W zupełnie nowej sytuacji znalazł się *Przegląd Biblioteczny* z początkiem lat 90. W związku z przekształceniami naszej gospodarki z planowej na wolnorynkową czasopisma naukowe działają w trudniejszych warunkach. Przede wszystkim pozbawione zostały dotacji, zlikwidowano bowiem centralne fundusze rozwoju nauki i techniki, rozwoju kultury. Nowe mechanizmy funkcjonowania tej sfery działalności zaczęły się dopiero tworzyć. Brak środków bezpośrednich wymusił na organizatorach produkcji wydawniczej nową politykę opartą na realiach ekonomicznych, na rachunku kosztów i zysków.

Oficyna wydawnicza, Zakład Narodowy im. Ossolińskich stał się przedsiębiorstwem, a nie dotowaną – jak dotąd – przez Polską Akademię Nauk instytucją. Centralny plan wydawniczy PAN stracił rację bytu, za wydawane tytuły stały się odpowiedzialne placówki PAN. Równocześnie zniesiona została cenzura państwowa, co dawało wydawcom większą swobodę prezentowania wybranej problematyki³.

Wraz z utworzeniem w 1991 r. Komitetu Badań Naukowych⁴, naczelnego organu polityki naukowej państwa, którego zadaniem jest m.in. redystrybucja środków budżetowych przeznaczonych na badania naukowe, powstała możliwość wspierania finansowego działalności wydawniczej, na co liczyć mogły przede wszystkim wydawnictwa naukowe niskonakładowe, w tym czasopisma profesjonalne. Wyodrębniono bowiem z budżetu przeznaczonego na naukę środki na tzw. działalność ogólnotechniczną (DOT), w ramach których mieści się także dotacja na działalność wydawniczą. Fundusze te przeznaczane są zasadniczo na dofinansowanie kosztów poligrafii. Tymczasem przygotowanie zeszytu do druku wymaga także sporych nakładów, m.in. na opłacenie honorariów autorskich, prac redakcyjnych, prac przy komputerze i innych – w zależności od przyjętej techniki wydawniczej.

² M. Dembowska: „Przegląd Biblioteczny” wczoraj – dzisiaj – jutro. „Prz. Bibl.” 1977 z. 3 s. 235-249.

³ Ustawa z dnia 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz zmianie ustawy – Prawo prasowe. „Dz. U.” nr 29 poz. 173.

⁴ Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o utworzeniu Komitetu Badań Naukowych. „Dz.U.” nr 8 poz. 28.

Środki na tego rodzaju prace przygotowawcze redakcja musi zdobywać różnymi sposobami. Dobrze, jeżeli czasopismo jest choćby w najmniejszym stopniu rentowne, tzn. przynosi zysk np. z prenumeraty i sprzedaży bieżącej.

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* musiała przeprowadzić rachunek kosztów i zysków wówczas, gdy Polska Akademia Nauk przestała w sposób bezpośredni dotować realizację wydawnictw z własnego planu wydawniczego, przekazując poszczególne tytuły w gestię placówek PAN. Biblioteka PAN w Warszawie współodpowiedzialna za *Przegląd Biblioteczny* postanowiła zrezygnować z usług oficyny wydawniczej Osolineum, która okazała się zbyt droga jak na nasze możliwości. Od 1990 r. Biblioteka przejęła zadania wydawcy i wszelkie związane z tym obowiązki w toku procesu edytorskiego. Każdy zeszyt jest przygotowywany od początku do końca w redakcji *Przeglądu*, a następnie przekazywany do drukarni. Do zeszytów dołączany jest samoistny dodatek pn. *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (BABIN)*, który przygotowany jest w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej, a ostatnio także drukowany w BN.

W tym samym roku Biblioteka zawarła umowę z przedsiębiorstwem Ruch S.A. na kolportaż *Przeglądu Bibliotecznego*; prowizja za rozprowadzanie czasopisma wyniosła 30% wpływów z prenumeraty. Po ponad 3-letnim okresie współpracy z Ruchem S.A. postanowiono nie przedłużać umowy, w szczególności wobec spadającego nakładu czasopisma. Poważny kryzys finansów dotknął biblioteki, głównych odbiorców *Przeglądu*, co odbiło się na zmniejszeniu liczby prenumerat, np. w sieci bibliotek publicznych. W tej sytuacji Biblioteka, poczynając od z. 3/4 za 1994 r., przejęła kolportaż czasopisma. Wobec odmowy ze strony Ruchu S.A. przekazania Bibliotece listy prenumerat, co ponoć stanowi tajemnicę handlową redakcja podjęła wysiłek ustalenia tej listy od początku, korzystając z różnych źródeł informacji oraz zasad marketingu. Na łamach pokrewnych czasopism, jak *Bibliotekarz*, *Poradnik Bibliotekarza* ukazały się informacje o warunkach prenumeraty *Przeglądu Bibliotecznego*, co miało duże znaczenie z uwagi na większą od *Przeglądu* częstotliwość tych czasopism. Dzięki tym zabiegom udało się – mimo kryzysu finansowego – utrzymać *Przegląd Biblioteczny*, choć w znacznie mniejszym nakładzie.

Nakład czasopisma naukowego o ustalonym profilu waha się w granicach 700-1000 egz., co odpowiada faktycznemu zapotrzebowaniu. Pod tym względem *Przegląd Biblioteczny* nie stanowi wyjątku, jego nakład ustabilizował się od kilku lat na poziomie ok. 900 egz.

Czy jest on zgodny z zapotrzebowaniem, co do tego można mieć wątpliwości, zwłaszcza wobec sygnałów, że w niektórych miejscowościach *Przegląd* jest trudno dostępny. Ale w sytuacji niedoboru środków finansowych potrzeby również są ograniczane.

STRUKTURA TREŚCI. TEMATYKA

Jak każde czasopismo naukowe, tak i *Przegląd Biblioteczny* konstruuje swoją zawartość treściową w pewnych działach, które zachowują stabilność w dłuższym odcinku czasowym. Do takich stałych działów należą: *Artykuły; Opinie. Poglądy. Propozycje; Doniesienia. Komunikaty; Sprawozdania; Recenzje i przeglądy piśmiennictwa; Z życia SBP; Z prac Biblioteki PAN w Warszawie; Z żałobnej karty; Kronika krajowa; Kronika zagraniczna; Wydawnictwa otrzymane; Autorzy*. Od zeszytu 1 za 1979 r. wprowadzona została nowa rubryka: *Współtwórcy polskiego bibliotekarstwa – świadkowie sześćdziesięciu lat w związku z 60-leciem bibliotekarstwa w niepodległej Polsce* (sześćdziesiąta rocznica odzyskania niepodległości upłynęła w listopadzie 1978 r.). Rubryka ta zawiera wywiady, rozmowy z wybitnymi przedstawicielami zawodu bibliotekarskiego, starszego już pokolenia pamiętającego okres międzywojnia.

W zeszycie 2/3 za 1998 r. wprowadzona została nowa rubryka pt. *Z warsztatów badawczych*, w której jest miejsce na prezentację i informacji o pracach naukowo-badawczych z zakresu bibliotekoznawstwa informacji naukowej prowadzonych w polskich ośrodkach akademickich, a także publikację streszczeń czy fragmentów ciekawszych prac magisterskich.

Nie wszystkie działy są obecne w każdym zeszycie *Przeglądu Bibliotecznego*, bo nie zawsze są odpowiednie materiały. Niektóre zeszyty mają zupełnie inny charakter, jeżeli np. zawierają w całości materiały ze zjazdów bibliotekarskich, które *Przegląd* tradycyjnie zamieszcza na swoich łamach, lub ważniejszych konferencji.

W zeszytach monotematycznych, które zaczęto wydawać w 1983 r., doszedł jeszcze jeden nowy element, a mianowicie forum dyskusyjne, prezentujące wypowiedzi specjalistów zaproszonych przez redakcję do udziału w dyskusji na temat będący przedmiotem owego zeszytu czasopisma.

Spis treści zeszytów ukazuje się w języku polskim i angielskim.

Każdy z prezentowanych działów *Przeglądu* ma swoją rangę merytoryczną, a zarazem inne nieco zadanie. *Artykuły* są pod względem naukowym najwyżej cenione, warunkiem ich zamieszczenia w piśmie jest oryginalność, a więc nie powinny być gdzie indziej publikowane w tej samej postaci. Omawiają zagadnienia istotne dla bibliotekarstwa i dyscyplin pokrewnych oraz takie, które mogą zainteresować szersze grono odbiorców. Są pod względem objętości najobszerniejszymi materiałami, które jednak nie powinny przekraczać 15 stron maszynopisu (wydruku komputerowego) znormalizowanego. Każdy artykuł zaopatrzony jest w streszczenie autorskie, które jest tłumaczone na język angielski. Ponadto na początku artykułu znajduje się krótka analiza

treści, której celem jest powiadomienie czytelnika o zawartości i przydatności dla jego potrzeb. Zgodnie z obowiązującymi wymogami artykuły podlegają procesowi opiniowania i recenzowania przez specjalistów spoza zespołu redakcyjnego.

Anglojęzyczny spis treści zeszytu oraz abstrakty artykułów są wykorzystywane przez międzynarodowe serwisy informacyjne, jak np. LISA.

Dział zatytułowany: *Opinie. Poglądy. Propozycje* z reguły zawiera krótsze objętościowo materiały, które ponadto mają aspekt polemiczny i dają możliwość autorowi ustosunkowania się do jakiegoś aktualnego zagadnienia, przedstawienia swojej racji czy propozycji.

Doniesienia. Komunikaty zawierają wiadomości z pierwszej niejako ręki o różnych przedsięwzięciach profesjonalnych, o których – zdaniem piszącego – powinno dowiedzieć się środowisko bibliotekarskie. Natomiast *Sprawozdania* informują o odbytych ważniejszych imprezach zawodowych, jak zjazdy, konferencje, staże – zarówno krajowych, jak zagranicznych oraz międzynarodowych. W *Sprawozdaniach* jest mowa o imprezach o zasięgu ogólnokrajowym, a nie lokalnym. Z reguły zamieszcza się sprawozdania z dorocznych konferencji ogólnych IFLA czy innych międzynarodowych stowarzyszeń, jak np. Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Muzycznych (IAML).

Dział: *Recenzje i przeglądy piśmiennictwa* obejmuje recenzje książek krajowych i zagranicznych, które wpływają do redakcji; niekiedy redakcja sama występuje z propozycją zrecenzowania jakiejś ważnej pozycji. Wśród przeglądów piśmiennictwa systematycznie pojawia się Przegląd piśmiennictwa krajowego; od pewnego czasu zamieszczane są krótkie omówienia książek zagranicznych (pod nazwą: *Z lektur zagranicznych*).

Kolejne stałe rubryki to: *Z życia SBP* oraz *Z prac Biblioteki PAN w Warszawie* tłumaczą się niejako same przez się – *Przegląd* jest ich wspólnym wydawnictwem, mają więc prawo do informowania o swojej działalności. Wobec tego, że od kilku lat wydawany jest *Biuletyn Zarządu Głównego SBP*, prezentujący obszernie i na bieżąco dokonania Stowarzyszenia, informacje zamieszczane w *Przeglądzie* są wyselekcjonowane i podawane tylko takie, które stanowią ważną dokumentację pracy SBP. Warto też pamiętać, że przystępując w 1972 r. do wspólnego wydawania z SBP *Przeglądu Bibliotecznego*, Biblioteka PAN w Warszawie zrezygnowała z własnego czasopisma; periodyki takie posiadają inne biblioteki samodzielne Akademii. W rubryce tej Biblioteka zamieszcza raz w roku sprawozdanie ze swojej działalności, a także opracowania informujące o ważniejszych przedsięwzięciach, jak np. o pracach nad *Słownikiem polskich towarzyszt naukowych* czy przygotowywanych w Bibliotece bibliografiach. Rubryka *Z żałobnej karty* zawiera nekrologi i wspomnienia o osobach zmarłych, których działalność

bibliotekarska, naukowa, dydaktyczna wykraczała poza ramy lokalne i wywarła wpływ na całe nasze bibliotekarstwo.

Obie kroniki: krajowa i zagraniczna zawierają informacje o aktualnych wydarzeniach w bibliotekarstwie krajowym oraz światowym, a więc o imprezach profesjonalnych, jubileuszach bibliotek, programach rozwoju bibliotekarstwa i informacji naukowej, nagrodach i wyróżnieniach itp.

Niektóre z wydarzeń sygnalizowanych w *Kronice krajowej* są przedmiotem obszerniejszej relacji w dziale *Sprawozdań. Kronika zagraniczna*, informując o w ważnych zagadnieniach z bibliotekarstwa światowego, przytacza źródło informacji, a więc wydawnictwo, z którego wiadomość pochodzi.

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* otrzymuje od wydawnictw i autorów szereg pozycji książkowych i ciągłych, których wykazy regularnie zamieszcza na końcu zeszytu. Znajdują się tam też informacje o autorach, których prace zostały opublikowane w danym zeszycie (pełne imię i nazwisko, tytuł zawodowy, naukowy, miejsce pracy).

Od samego początku *Przegląd Biblioteczny* nastawiony jest na prezentowanie współczesnej problematyki bibliotekarstwa, zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Ważne zagadnienia, dążenia, zmiany, które nurtowały środowisko bibliotekarskie, znajdowały i znajdują najczęściej odbicie na łamach *Przeglądu Bibliotecznego*. Wymienić tu można współpracę bibliotek w różnych dziedzinach, problemy specjalizacji zbiorów, działalność informacyjną bibliotek, udział bibliotek w tworzeniu krajowego systemu informacyjnego, informację naukową (w znaczeniu działalności praktycznej oraz dyscypliny), komunikację naukową, kształcenie bibliotekarzy na różnych poziomach, zawód bibliotekarski, ustawodawstwo biblioteczne, terminologię bibliotekarską; w ostatnich latach zaczęły dominować zagadnienia automatyzacji bibliotek, komputeryzacji katalogów bibliotecznych, a także transformacji ustrojowej i jej wpływu na sytuację i kondycję bibliotekarstwa.

W prezentowaniu tematów przeważają aspekty pragmatyczne, metodyczne oraz dążenie do ukazywania kierunków działania bibliotek.

Pełniejszej prezentacji wybranych zagadnień mają służyć zeszyty monograficzne, które często są zeszytami podwójnymi, choć nie zawsze tak jest. W l. 1983-2001 wydano 18 zeszytów specjalnych poświęconych określonej tematyce. Były to w kolejności chronologicznej następujące tematy:

- Akademickie kształcenie bibliotekarzy (1983 z. 2/3),
- Biblioteka Narodowa – stan i oczekiwania (1984 z. 3/4),
- Encyklopedia książki polskiej (1985 z. 3/4),
- 40-lecie Dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (1986 z. 3/4),

- Zawód bibliotekarski (1987 z. 3/4),
- O przyszłości katalogów bibliotecznych (1990 z. 3/4),
- Z doświadczeń w zakresie automatyzacji bibliotek (1991 z. 3/4),
- Biblioteki naukowe i ośrodki informacji naukowej w nowej sytuacji ekonomiczno-społecznej (1993 z. 1/2),
- Problemy i zagrożenia bibliotekarstwa polskiego (1993 z. 3/4),
- VTLs w bibliotekach polskich (1994 z. 1/2),
- Kartoteki wzorcowe haseł przedmiotowych (1994 z. 3/4),
- Informacja i dokumentacja Unii Europejskiej i Rady Europy (1995 z. 3/4),
- Z zagadnień retrokonwersji katalogów bibliotecznych (1996 z. 4),
- Współpraca redakcji czasopism bibliotekarskich i pokrewnych (Narada w okazji 70-lecia *Przeglądu Bibliotecznego*) (1997 z. 4),
- Biblioteki w nowych siedzibach (1999 z. 1/2),
- Finansowanie bibliotek (2000 z. 1/2),
- Normalizacja w informacji i dokumentacji (2001 z. 1/2),
- Książka przyszłością kultury? (2001 z. 3).

Zeszyty monotematyczne są na ogół dobrze przyjmowane przez odbiorców, którymi są zarówno czynni zawodowo bibliotekarze, jak i uczący się zawodu na różnych poziomach, m. in. studenci bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W przygotowaniu są dalsze zeszyty specjalne i monograficzne.

Przegląd Biblioteczny stara się nadażyć za współczesnymi nurtami światowego bibliotekarstwa, o czym świadczy m.in. tematyka niektórych zeszytów monograficznych, niekiedy artykuły zagranicznych autorów zamieszczane w czasopiśmie, sprawozdania z imprez o charakterze międzynarodowym, np. z dorocznych konferencji IFLA, recenzje książek autorów zagranicznych, doniesienia z zagranicy odnotowywane w kronice zagranicznej; dowodem na to jest samoistny dodatek do *Przeglądu* pt. *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo zagraniczne*, która zawiera obszerne analizy artykułów z czasopism zagranicznych; dowodem na to jest także *BABIN*, zawierający obszerne analizy artykułów z czasopism zagranicznych.

Mimo nastawienia na współczesność bibliotekarską *Przegląd Biblioteczny* zamieszcza również materiały nawiązujące do tradycji i historii. To ukierunkowanie na aktualne zagadnienia bibliotek, na rzeczywistość dziejącą się „tu i teraz” wynika też z faktu, że obok *Przeglądu* są inne czasopisma bibliotekarskie, które w większym stopniu poruszają problematykę historii bibliotek i książki, chodzi przede wszystkim o *Roczniki Biblioteczne* i *Rocznik Biblioteki Narodowej*.

W związku z przypadającą w 1978 r. sześćdziesiątą rocznicą odzyskania niepodległości po 123 latach nieistnienia państwa polskiego *Przegląd Biblioteczny* wprowadził nową rubrykę zatytułowaną

Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego. Świadkowie sześćdziesięciu lat. Inicjatywę przeprowadzania wywiadów ze współtwórcami, najczęściej już nestorami bibliotekarstwa polskiego, rzucili Cecylia i Janusz Duninowie i pierwszą taką rozmowę odbyli z Heleną Więckowską; opublikowano ją w z. 1 za 1979 r. *Przeglądu*.

Inicjatywa ta została zaakceptowana przez redakcję i radę redakcyjną; opracowano szczegółowy plan rubryki, wytypowano osoby, do których należy się zwrócić z prośbą o udzielenie wywiadu, nie mając pewności, czy zgodzą się one na to, aby ich wypowiedzi zostały opublikowane. Postanowiono, że wywiady będą uzupełnione krótką notą biograficzną, wykazem publikacji, niekiedy w wyborze (jeżeli np. bibliografia prac danej osoby była już wcześniej publikowana), oraz fotografią.

Od z. 1 za 1988 r. nazwę rubryki zmodyfikowano wobec tego, że cezura 60 lat od odzyskania niepodległości przesunęła się w czasie. Obecnie dział ten nosi nazwę: *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego*.

Wprowadzając cykl wywiadów, zakładano, że żyją wśród nas bibliotekarze, wybitni przedstawiciele zawodu – może już nieliczni – którzy byli pionierami bibliotekarstwa polskiego w okresie międzywojennym lub się z nimi zetknęli, walczyli o ustawę biblioteczną, o powołanie do życia Książnicy Narodowej, odbudowywali ze zniszczeń wojennych biblioteki polskie, ratowali bezcenne zbiory z narażeniem życia, tworzyli zręby bibliotekarstwa po II wojnie światowej. Chodziło o to, aby ich wspomnienia utrwalić i przekazać następcom.

Wydaje się, że obecność rubryki *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego* w *Przeglądzie Bibliotecznym* ma nadal swoją rację bytu, bowiem łączy ona przeszłość i tradycję z terażniejszością i współczesnością.

W latach 1979-2000 opublikowano w *Przeglądzie* 15 wywiadów ze współtwórcami bibliotekarstwa polskiego, 2 opracowania biograficzne oraz 6 wspomnień dotyczących zmarłych, z którymi planowano także przeprowadzenie rozmów, ale los na to nie pozwolił.

Wywiady i rozmowy zostały przeprowadzone z następującymi osobami (wymienionymi w porządku chronologicznym):

1. *Historyk, bibliotekarz i edytor – profesor Helena Więckowska.* Rozm. C.J.D. [Cecylia i Janusz Duninowie], 1979 z. 1 s. 7-15. – *Bibliografia prac Heleny Więckowskiej (1971-1978)*. Oprac. Janina Jaworska, s. 15-18.

2. *Wywiad z profesorem doktorem Janem Baumgartem.* Rozm. przepr. Barbara Sordylowa, 1979 z. 4 s. 393-409. – *Biobibliografia Jana Baumgarta*. Oprac. Janina Tyszkowska, s. 409-412.

3. *Bibliotekarz, działacz oświatowy, historyk i popularyzator bibliografii polskiej – docent doktor Józef Korpała.* Rozm. przepr. Barbara Sordylowa, 1980 z. 1 s. 3-9. – *Biobibliografia Józefa Korpały*. Oprac. Halina Fleszar, s. 9-17.

4. Wywiad z prof. dr Alodią Kawecką-Gryczową. Rozm. przepr. Paulina Buchwald-Pelcowa, 1980 z. 3 s. 223-232. – *Bibliografia prac Alodii Kaweckiej-Gryczowej. (Cz. 2 za lata 1968-1979)*. Oprac. Anna Maria Wolińska, s. 233-238.

5. Docent dr Zofia Krystyna Remerowa, filolog klasyczny, bibliotekarz, edytor. Rozm. przepr. Jadwiga Kołodziejska, 1980 z. 4 s. 347-351. – *Bibliografia prac K. Remerowej w wyborze (1928-1976)*. Oprac. J. Kołodziejska, s. 352-353.

6. Doktor Janina Pelcowa – bibliotekarz i bibliograf. Rozm. przepr. Barbara Sordylowa, 1984 z. 2 s. 118-130. – *Autobiografia*, s. 130-136.

7. Wywiad z dr Wandą Sokołowską, nestorem bibliotekarstwa polskiego. Rozm. przepr. Anna Romańska i Hanna Zasadowa, 1987 z. 1 s. 5-25. – *Bibliografia prac dr Wandy Sokołowskiej*, s. 26.

8. Wywiad z mgrem Edwardem Assburym, nestorem bibliotekarstwa polskiego. Rozm. przepr. Hanna Zasadowa, 1988 z. 2 s. 121-130. – *Życiorys mgra Edwarda Assburego; Bibliografia prac mgra Edwarda Assburego*. Bibliogr. oprac. H. Zasadowa, s. 130-136.

9. Wywiad z doc. drem Henrykiem Sawoniakiem. Rozm. przepr. Anna Romańska i Hanna Zasadowa, 1989 z. 3-15. – *Autobiografia*, s. 15- 22.

10. Wywiad z doc. dr hab. Ireną Bar-Święch, bibliotekoznawcą, nestorem bibliotekarstwa polskiego. Rozm. przepr. Barbara Sordylowa i Władysława Wójcik, 1989 z. 3 s. 209-217. – *Życiorys doc. dr hab. Ireny Bar-Święch. – Prace z zakresu bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych (w wyborze)*. *Autobiografia*, s. 218-221.

11. Wywiad z mgr Izabelą Nagórką. Rozm. przepr. Maria Wrocławska, 1991 z. 1 s. 5-18. – *Życiorys mgr Izabeli Nagórkowej; Bibliografia prac Izabeli Nagórkowej, 1987-1990*. Oprac. M. Wrocławska, s. 18-20.

12. Wywiad z Marią Manteufflową. Rozm. przepr. Mirosława Kocięcka, 1991 z. 2 s. 119-131; *Życiorys dr Marii Manteufflowej*. Oprac. M. Kocięcka. – *Autobiografia*, s. 130-134.

13. Wywiad z drem Leonem Łosiem. Wywiad przepr. i oprac. Barbara Sordylowa i Romana Steczowicz, 1995 z. 2 s. 121-141. – *Życiorys dra Leona Łosia; Bibliografia prac*. Oprac. R. Steczowicz, s. 141-145.

14. Z Marią Danilewicz Zielińską rozmawiają Cecylia i Janusz Duninowie, 1998 z. 4 s. 295-302. – *Nota biobibliograficzna. Bibliografia prac M. Danilewicz Zielińskiej opublikowanych po 1957 r. (w wyborze)*, s. 302- 304.

15. Z drem Henrykiem Sawoniakiem, autorem międzynarodowej bibliografii z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, rozmawia Hanna Zasadowa, 2000 z. 4 s. 271-280.

Artykuły biograficzne oraz wspomnienia poświęcono następującym osobom:

1. Józef Szocki: *Antoni Knot – historyk oświaty, bibliotekarz, organizator życia naukowego*, 1982 z. 1 /2 s. 5-21.
2. Helena Hleb-Koszańska. 1903-1983. (Rozmowa w redakcji *Przeglądu Bibliotecznego*) oprac. Maria Lenartowicz, 1983 z. 4 s. 338-349. – *Nota biograficzna*. Oprac. Krystyna Ramlau-Klekowska, s. 350-351. – *Bibliografia prac Heleny Hleb-Koszańskiej, 1970-1977*. Oprac. Wanda Szolginiowa, s. 351-352.
3. Andrzej Jopkiewicz: *Irena Morsztynkiewiczowa (1902-1986)*, 1987 z. 2 s. 129-139. – Józefa Kornecka: *Działalność Ireny Morsztynkiewiczowej w Zespole Historyczno-Pamiętnikarskim Stołecznego Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, s. 141-144. *Bibliografia prac Ireny Morsztynkiewiczowej (w wyborze)*. Oprac. A. Jopkiewicz, s. 139-140.
4. Radosław Cybulski: *Karol Głombowski (1913-1986)*, 1988 z. 1 s. 5-11. – Elżbieta Piotrowska: *O działalności profesora Karola Głombowskiego w okresie gdańskim (1971-1986)*, s. 12-16. – *Wykaz publikacji prof. dra Karola Głombowskiego za lata 1983-1985*, s. 16-17.
5. Krystyna Pieńkowska: *Irena Treichel (1918-1987)*, 1989 z. 2 s. 97-100. – Hanna Tadeusiewicz: *Irena Treichel jako redaktor „Słownika pracowników książki polskiej”*, s. 101-105. – *Bibliografia prac Ireny Treichel*, s. 105-109.
6. Krystyna Kuźmińska: *Maria Gutry (1899-1988)*, 1989 z. 4 s. 292-297. – Halina Skrobiszewska: *Pani Maria Gutry – ktoś, komu się udało*, s. 297-304 – *Bibliografia prac Marii Gutry*. Oprac. K. Kuźmińska, s. 304-307.
7. Stefan Wrzosek: *Hanna Uniejewska (1921-1988)*; 1990 z. 1/2 s. 7-10. – Małgorzata Kłossowska: *Działalność Hanny Uniejewskiej w Międzybibliotecznej Komisji Koordynacyjnej przy CBE [Centralnej Bibliotece Ekonomicznej] i CBS [Centralnej Bibliotece Statystycznej]*, s. 10-13. – *Bibliografia prac dr Hanny Uniejewskiej*. Oprac. S. Wrzosek, s. 13-19.
8. Józef Szocki: *Czterdziestopięciolecie pracy naukowej prof. dra hab. Jerzego Jarowieckiego*, 2000 z. 3 s. 135-144.

NAKLĄDY. CZYTELNICY

W ciągu ostatnich kilkunastu lat nastąpiły duże zmiany w kształtowaniu się nakładu czasopisma, jego rozpowszechniania i odbioru. Do 1972 r. nakład *Przeglądu* nie przekraczał 2000 egz. Z chwilą przejęcia odpowiedzialności za wydawanie periodyku przez Bibliotekę PAN w Warszawie (SBP pozostało współwydawcą) wzrósł jego nakład, i tak

np. w 1974 r. wyniósł on 3020 egz., w l. 1978-1979 po 5000 egz., a w 1980 r. osiągnął nawet 6130 egz., natomiast w 1981 r. – 6000 egz.⁵; były to najlepsze lata dla *Przeglądu Bibliotecznego*. Nakład docelowy czasopisma, na który zezwalała decyzja Głównego Urzędu Kontroli, Prasy, Publikacji i Widowisk⁶, wynosić mógł 7500 egz. Nie był on jednak wykorzystywany przez wydawcę, czyli Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, ponieważ przy ustalaniu wysokości nakładu danego zeszytu decydowały względy ekonomiczne, a więc liczba zgłoszonych przez RSW „Prasa-Książka-Ruch” prenumerat oraz zapotrzebowanie ze strony księgarń na sprzedaż bieżącą czasopisma. 90% nakładu rozchodzi się drogą prenumeraty rocznej, półrocznej lub kwartalnej (stąd wahania w nakładach poszczególnych zeszytów *Przeglądu*). Głównymi odbiorcami *Przeglądu* są biblioteki różnych typów; ich kondycja finansowa wpływa bezpośrednio na kształtowanie się nakładu czasopisma.

W latach następnych nakład zaczął spadać: jeszcze w okresie: 1982-1988 utrzymywał się powyżej 5000 egz., a w 1989 r. wyniósł 4950 egz. Wobec zasadniczych zmian w funkcjonowaniu rynku wydawniczego, zasad finansowania wydawnictw czasopisma naukowe – korzystające dotychczas z mecenatu państwa – znalazły się w bardzo trudnej sytuacji i wiele z nich nie zdołało się utrzymać. Podjęte przez Bibliotekę PAN w Warszawie i Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich decyzje, jak rezygnacja z usług oficyny wydawniczej Ossolineum od 1990 r. i przejęcie funkcji wydawcy przez Bibliotekę, a następnie prowadzenie we własnym zakresie kolportażu (od z. 3/4 za 1994) pozwoliły na znaczne obniżenie kosztów wydawniczych i tym samym na dalsze wydawanie czasopisma. Nakład kształtowany jest obecnie przez realia ekonomiczne; w 1991 r. wyniósł 2250 egz., w następnych latach odnotowano dalszy spadek aż do 920 egz. w 1996 r.; nakład utrzymuje się od kilku lat na niezmiennym poziomie ok. 900 egz. Przedstawione dane muszą zastanawiać i budzić refleksję, w szczególności dziwi

⁵ H. Łaskarzewska, A. Mężyński: *Przegląd Biblioteczny – nakład, prenumerata, czytelnicy*. „Prz. Bibl.” 1987 z. 1 s. 93-97. – B. Sordylowa: „Przegląd Biblioteczny”. Wokół tematyki i problemów wydawniczych. „Prz. Bibl.” 1997 z. 4 s. 411-417.

⁶ Redaktorzy i współpracownicy *Przeglądu* wymienieni są w porządku chronologicznym odnotowującym początek ich pracy dla *Przeglądu Bibliotecznego*: Wanda Żurowska-Górecka, Witold Zachorowski, Józef Korpała, Piotr Bańkowski, Bogdan Horodyski, Kazimierz Budzyk, Janina Kraczkiewicz, Stefan Kotarski, Krystyna Remerowa, Jan Augustyniak, Jan Baumgart, Adam Bocheński, Zbigniew Daszkowski, Zbigniew Kempka., Ryszard Przelaskowski, Helena Więckowska, Jan Zdzisław Brudnicki, Maria Dembowska, Tadeusz Zarzębski, Anna Lech, Bernard Olejniczak, Ewa Pawlikowska, Stefan Rosołowski, Henryk Sawoniak, Hanna Zasadowa, Janina Pelcowa, Leon Łoś, Romana Steczowicz, Maria Lenartowicz, Cecylia Duninowa, Joanna Grabowska, Barbara Sordylowa, Izabela Kuczyńska, Czesław Dejnarowicz, Barbara Eychlerowa, Zbigniew Jabłoński, Anna Sitarska, Andrzej Mężyński, Jadwiga Tejwan, Hanna Łaskarzewska, Krzysztof Migoń, Andrzej Kłossowski, Jadwiga Kołodziejska, Józef Zając, Halina Kozicka-Boguniowska, Barbara Bieńkowska, Radosław Cybulski, Marta Grabowska, Stefan Kubów, Andrzej Szewc, Krystyna Bełkowska, Stefan Czaja, Stanisław Czajka, Jadwiga Łuszczynska, Alina Nowińska, Zbigniew Żmigrodzki, Janina Jagielska, Ewa Stachowska-Musiał, Mirosława Kocięcka, Kordula Szczechura, Elżbieta Zybort, Maria Janowska.

spadek nakładu czasopisma z 6130 egz. w 1980 r. do 920 egz. w 1996 r., nawet przy wzięciu pod uwagę wszystkich niekorzystnych zjawisk dla sfery nauki, kultury związanych z transformacją ustrojową. W latach 80. były sygnały, że *Przeгляд* nie dociera do wszystkich środowisk w terenie, a co można powiedzieć obecnie wobec sześciokrotnego zmniejszenia nakładu? Odpowiedzi na te pytania należy szukać na dwóch płaszczyznach: ekonomicznej i technologicznej. Co prawda, liczba bibliotek – głównych odbiorców *Przeгляdu* – nie uległa tak drastycznemu zmniejszeniu, ale ograniczone zostały – i to znacznie – środki na utrzymanie bibliotek. W tej sytuacji wiele bibliotek rezygnuje z gromadzenia prasy fachowej dla własnych potrzeb. Spada czytelnictwo, czasopisma naukowe *przeгляda* lub czyta coraz mniej osób; jest to przeważnie ścisła elita danego zawodu. Ale czasopisma bibliotekarskie i pokrewne czytają – bo muszą – studenci bibliotekoznawstwa i informacji naukowej; oni jednak poszukują przeważnie konkretnych artykułów i materiałów zaleconych im przez wykładowców na wyższych uczelniach lub w innych szkołach bibliotekarskich. I tu naprzeciw wychodzi im technika, a więc możliwość łatwego uzyskania kserokopii potrzebnych materiałów. A przecież są jeszcze inne, bardziej nowoczesne środki, jak dostęp do Internetu i możliwość pozyskania interesujących materiałów tą drogą.

W świecie istnieją podobne tendencje: czasopisma tradycyjne na nośnikach papierowych ukazują się w niewielkich nakładach, a ponadto – z uwagi na wysokie ceny papieru są coraz droższe. Niekiedy obszerniejsze materiały w ogóle nie są drukowane, lecz wprowadzane do pamięci komputera i dostępne jako tzw. czasopisma elektroniczne.

LUDZIE ZWIĄZANI Z PRZEGLĄDEM BIBLIOTECZNYM

Od samego początku z *Przeглядem Bibliotecznym* było związane grono światłych i oddanych bibliotekarzy. Zakładali czasopismo wybitni działacze Związku Bibliotekarzy Polskich w okresie międzywojennym. Należeli do nich: Stefan Demby, który wystarał się o fundusze na rzecz wydawania *Przeгляdu*; Edward Kuntze, pierwszy redaktor; Aleksander Birkenmajer, Józef Grycz, Władysław Pociecha, Karol Piotrowicz, którzy kierowali pismem do 1939 r. Po wojnie obok E. Kuntzego, który był redaktorem naczelnym do 1949 r. – dołączyli nowi redaktorzy i współpracownicy *Przeгляdu*⁷.

Wśród pracowników *Przeгляdu* są redaktorzy naczelni, ich zastępcy, sekretarze redakcji, członkowie kolegiów redakcyjnych, a od 1978 r. także przewodniczący i członkowie rad redakcyjnych. Zarówno wówczas, gdy *Przeгляд* był wydawany tylko przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, jak i od 1972 r., gdy jest wspólnym organem

⁷ GUKPPIW został zlikwidowany w 1990 r. (por. przyp. 3).

Biblioteki PAN w Warszawie i SBP, obowiązywała i obowiązuje kadencyjność kolegów redakcyjnych, a więc odnawianie ich składów przeważnie co trzy lata (od 1997 r. co 4 lata). Do osób najdłużej związanych z *Przeglądem*, bo pracujących do tej pory, należą: Maria Lenartowicz (sekretarz redakcji, członek redakcji, członek rady redakcyjnej, zastępca redaktora naczelnego) oraz Hanna Zasadowa (członek redakcji, członek rady redakcyjnej, autorka stałej rubryki *Przegląd piśmiennictwa krajowego*). Niektórzy związali się z *Przeglądem* na krócej, inni – na długie lata. Pracownicy czasopisma to na ogół doświadczeni bibliotekarze, wybitni bibliotekoznawcy, profesjonalni redaktorzy. Nie było też w historii *Przeglądu Bibliotecznego* efemerycznych redaktorów, począwszy od pierwszego redaktora, Edwarda Kuntzego, który pełnił tę rolę dwukrotnie: w l. 1927-1939 i 1946-1949. Ponadto redaktorami naczelnymi byli: Bogdan Horodyski (1950-1965), Zbigniew Daszkowski (1966-1968), Maria Dembowska (1969-1978), od z. 3 za 1978 r. redaktorem naczelnym jest Barbara Sordylowa.

Przegląd Biblioteczny (od z. 3 – 1978) posiada – obok redakcji – radę redakcyjną, ciało opiniodawczo-doradcze, powoływane wspólnie przez SBP i Bibliotekę PAN w Warszawie. Z inicjatywą powołania rady redakcyjnej wystąpiła w 1978 r. pisząca te słowa. Funkcję przewodniczących rady redakcyjnej pełnili: Helena Więckowska (1978 z. 3 – 1982 z. 1/2), Zbigniew Jabłoński (1982 z. 3/4 – 1985 z. 1), Krzysztof Migoń (1985 z. 2 – 1988 z. 2), Barbara Bieńkowska (1988 z. 3/4 – do chwili obecnej). Od 1997 r. – w związku z nową ustawą o Polskiej Akademii Nauk – także rady redakcyjne czasopism pełnią swoje funkcje przez 4 lata.

Mówiąc o ludziach związanych z *Przeglądem Bibliotecznym*, nie można nie wspomnieć o autorach i stałych współpracownikach. Rekrutują się oni spośród bibliotekarzy szkół wyższych, głównie uniwersyteckich, Polskiej Akademii Nauk, w tym Biblioteki PAN w Warszawie, Biblioteki Narodowej, innych bibliotek naukowych i publicznych, a także z akademickich ośrodków kształcenia bibliotekoznawców i bibliotekarzy, z ośrodków informacji naukowej⁸. Do współpracowników *Przeglądu* należą autorzy piszący wielokrotnie dla czasopisma, a także odpowiadający za stałe działy, jak: *Kronika krajowa*, *Kronika zagraniczna*, *Recenzje i przeglądy piśmiennictwa* oraz za stały dodatek: *BABIN*.

Sponsorami czasopisma, bez których w dzisiejszych warunkach *Przegląd* nie mógłby się ukazywać, są: Polska Akademia Nauk przydzielająca co roku dotację z funduszy Działalności wspomagającej badania naukowe (d. DOT) na druk czasopisma, Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich opłacający w części koszty prac

⁸ M. Dembowska: „*Przegląd Biblioteczny*” w 25-leciu 1972-1996. Próba charakterystyki treści i zespołu autorskiego. „*Prz. Bibl.*” 1997 z. 4 s. 343-353.

redaktorskich, Biblioteka Narodowa, której Instytut Bibliograficzny przygotowuje *BABIN*. W Bibliotece PAN w Warszawie znajduje się redakcja *Przeglądu*.

STAŁY DODATEK BIBLIOGRAFICZNY DO PRZEGLĄDU BIBLIOTECZNEGO

W okresie międzywojennym, począwszy od rocznika drugiego za 1928 r., ukazywała się wraz z *Przeglądem* jako odrębny dodatek *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* opracowywana najpierw przez Władysława Tadeusza Wisłockiego, a następnie przez Marię Friedbergową; *Bibliografia* ukazywała się do 1938 r., a ostatni rocznik opracowała Wanda Żurowska. Po wojnie wydawanie dodatku samoistnego wznowiono w 1955 r. pod tytułem: *Przegląd Piśmiennictwa o Książce*; ukazywał się on jako samodzielna wkładka przy kwartalnych zeszytach *Przeglądu Bibliotecznego*⁹. Jego wieloletnim redaktorem był Henryk Sawoniak, pracownik naukowy Instytutu Bibliograficznego BN, gdzie przygotowywana była i jest nadal owa bibliografia. Podstawą jej są analizy dokumentacyjne artykułów z czasopism zagranicznych z zakresu bibliotekoznawstwa, bibliotekarstwa i informacji naukowej sporządzane przez pracowników BN, niekiedy na zasadzie prac zleconych.

Od rocznika 1969 tytuł dodatku uległ zmianie na: *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo zagraniczne* i pod takim tytułem ukazuje się nadal. Od rocznika 1974 redagowaniem *Bibliografii* zajmowała się Barbara Eychlerowa, natomiast od rocznika 1991 dołączyła do redakcji *BABIN* Alina Nowińska, która samodzielnie kieruje redakcją *Bibliografii* od rocznika 1993.

Artykuły będące przedmiotem analiz czerpane są z najbardziej reprezentatywnych czasopism dla naszej dziedziny, przeważnie angielskich, amerykańskich, ale w równej mierze francuskich, rosyjskich czy niemieckich. Średnio ukazuje się w roku ok. 300 analiz¹⁰.

Bibliografia ta, opracowywana w układzie rzeczowym (klasowym), jest bardzo cennym wydawnictwem dokumentacyjno-informacyjnym. Ma duże znaczenie także dla mniejszych bibliotek, gdzie dostęp do zagranicznej literatury profesjonalnej z różnych względów, m.in. finansowych, jest ograniczony.

BIBLIOGRAFIE ZAWARTOŚCI PRZEGLĄDU BIBLIOTECZNEGO

Wiele czasopism posiada bibliografie swojej zawartości treściowej, co jest znakomitym ułatwieniem dla korzystających z materiałów

⁹ Jak podaje H. Sawoniak w artykule pt. *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. Geneza i rozwój wydawnictwa („Prz. Bibl.” 1977 z. 3 s. 281-296) w l. 1951-1954; *Przegląd Piśmiennictwa o Książce* ukazywał się w postaci powielanej w niewielkiej liczbie egzemplarzy.

¹⁰ A. Nowińska: *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. Piśmiennictwo zagraniczne 1955-1996. „Prz. Bibl.” 1997 z. 4 s. 417-422.

opublikowanych na łamach czasopisma. *Przegląd Biblioteczny*, który służy społeczności bibliotekarskiej już ponad 75 lat, doczekał się trzech spisów zawartości. Ich opracowanie wiązało się z okrągłymi rocznicami ukazywania się czasopisma.

Pierwszy spis treści obejmujący 10 roczników *Przeglądu Bibliotecznego* opracowała Helena Lipska¹¹; czasopismo ukazywało się wówczas w Krakowie. Z okazji 50-lecia *Przeglądu* Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – współwydawca pisma podjęła inicjatywę opracowania i opublikowania bibliografii zawartości za 50 lat. Autorką bibliografii była Janina Pelcowa, która podjęła się tego trudu i przy pomocy zespołu przygotowała publikację służącą z powodzeniem wszystkim zainteresowanym¹².

Przygotowanie bibliografii zawartości *Przeglądu* za następne 20 lat, tzn. za l. 1977-1996, powierzono Hannie Zasadowej, wieloletniej współpracownicy czasopisma. Doprowadzenie do wydania bibliografii wzięła na siebie ponownie Biblioteka PAN w Warszawie. Przygotowanie i opublikowanie bibliografii pozostawało w związku z 70-tą rocznicą ukazywania się *Przeglądu Bibliotecznego*¹³.

Obok korzyści użytkowych – ułatwienie korzystania z materiałów czasopisma – bibliografie zawartości przynoszą także inne pożytki. Są kopalnią wiadomości nie tylko o czasopiśmie, którego treść dokumentują, ale o całym bibliotekarstwie polskim w danym okresie, o środowisku bibliotekarskim, jego aktywności, organizacjach zawodowych. A także o dominujących w tym czasie problemach, szansach, ale i zagrożeniach. Są odbiciem tego wszystkiego, czym żyły biblioteki, bibliotekarze i wszyscy związani z tą działalnością w danym okresie.

Prace bibliograficzne tego typu nie należą do łatwych i wdzięcznych; są pracochłonne, żmudne, kosztowne; zysku też nie przynoszą, ale są pożyteczne i z tego powodu – mimo różnych trudności – będą z pewnością opracowywane również w przyszłości.

JUBILEUSZE PRZEGLĄDU BIBLIOTECZNEGO

Pięćdziesiąt lat czasopisma zostało uczczone specjalnym zeszytem – 3 za 1977 r. – zatytułowanym *Na pięćdziesięciolecie „Przeglądu Bibliotecznego”*, w którym znalazły się cztery artykuły poświęcone piśmie, a mianowicie Marii Dembowskiej: *„Przegląd Biblioteczny” wczoraj – dzisiaj – jutro*; Józefa Korpały: *Przegląd polskich czasopism bibliotekarskich*; Henryka Sawoniaka: *Bibliografia Analityczna Bib-*

¹¹ *„Przegląd Biblioteczny”*. Spis treści roczników 1-10. Zest. H. Lipska. Kraków 1938.

¹² J. Pelcowa: *Bibliografia zawartości „Przeglądu Bibliotecznego” 1927-1976 (R.1-44)*. Przy współudz. I. Górczyńskiej, Z. Pietrzak i Z. Płuciennik. Wrocław 1978.

¹³ H. Zasadowa: *Bibliografia zawartości „Przeglądu Bibliotecznego” 1977-1996 (R. 45-64)*. Współpr. red. Maria Lenartowicz, Krystyna Bełkowska, Joanna Kurjata; Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie. Warszawa: Biblioteka PAN 1999.

liotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Geneza i rozwój wydawnictwa oraz Barbary Eychlerowej: *Recepcja Przeglądu Bibliotecznego w zagranicznych serwisach informacyjnych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej*.

Maria Dembowska przedstawiła rolę i znaczenie *Przeglądu* na przestrzeni 54 lat jego obecności w społeczności bibliotekarskiej, nie pomijając spraw trudnych, jak np. nieterminowość ukazywania się zeszytów kwartalnika. Nawiązanie w 1972 r. współpracy pomiędzy SBP i Biblioteką PAN w Warszawie w sprawie wspólnego wydawania *Przeglądu* poprawiło sytuację czasopisma. Józef Korpała ukazał miejsce *Przeglądu* wśród innych czasopism bibliotekarskich, uwzględniając nie tylko pisma o zasięgu ogólnokrajowym, ale sporo czasopism regionalnych. Wyraził opinię, że *Przegląd Biblioteczny* „stanowi ważny czynnik przyspieszania procesu unowocześniania bibliotekarstwa polskiego” (s. 255). Henryk Sawoniak poddał analizie *BABIN* Barbara Eychlerowa przedstawiła w swoim artykule analizę recepcji *Przeglądu Bibliotecznego* w zagranicznych serwisach informacyjnych, a więc w wydawnictwach abstraktowych, jak np. *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, a także w bibliografiach specjalnych rejestrowanych, jak np. *Library Literature. An index to library and information science*. *Przegląd Biblioteczny* był i jest nadal obecny w światowych przeglądach literatury z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Obok ww należy wspomnieć też o *Internationale Bibliographie der Rezensionen Wissenschaftlicher Literatur*.

Ważnym elementem uczczenia 50-lecia *Przeglądu Bibliotecznego* było opracowanie i opublikowanie bibliografii zawartości czasopisma za lata 1927-1976, o czym była już mowa.

Siedemdziesiątą rocznicę powołania do życia *Przeglądu Bibliotecznego* upamiętniono zorganizowaniem narady nt. „Współpraca redakcji czasopism bibliotekarskich i pokrewnych”, która odbyła się w dniu 23.05.1997 r. w Bibliotece PAN w Warszawie. Wzięło w niej udział grono osób profesjonalnie związanych z problematyką wydawniczą czasopiśmiennictwa bibliotekarskiego oraz z dziedzin pokrewnych (nauka o książce, nauka o informacji naukowej). Zaprezentowane zostały sylwetki 19 czasopism z naszej dziedziny, w tym *Przeglądu Bibliotecznego*. Przedstawione zostały trzy referaty: Marii Dembowskiej pt. „*Przegląd Biblioteczny*” w 25-leciu 1972-1996. *Próba charakterystyki treści i zespołu autorskiego*; Janusza Dunina pt. *Czasopisma bibliotekarskie. Zagadnienia ogólne i problemy przemilczane*; Barbary Góry: *Regionalne i sublokalne czasopisma bibliotekarskie wydawane w Polsce w latach 1989-1994*. W dyskusji podczas narady podkreślono potrzebę częstszego spotykania się przedstawicieli redakcji naszych czasopism w celu omawiania problemów warsztatowych. Materiały z narady zostały opublikowane w *Przeglądzie Bibliotecznym* (z. 4 za

1997). Dodatkowym czynnikiem dokumentującym 70-lecie było opracowanie bibliografii zawartości *Przeglądu Bibliotecznego* za lata 1977-1996, o czym już wcześniej wspomiano.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY W LATACH 1998-2002

W ostatnich 5 latach *Przegląd* utrzymał swój dotychczasowy profil czasopisma poruszającego szeroką problematykę biblioteczno-informacyjną z wyraźnym ukierunkowaniem na zagadnienia aktualne. Opublikowano w tym czasie 4 zeszyty monotematyczne; dotyczą one takich spraw, jak: rozwój budownictwa bibliotecznego, finansowanie bibliotek, normalizacja w informacji i dokumentacji, przyszłość książki w kulturze. W tym ostatnim wypadku są to materiały z konferencji na ten temat zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Bibliologiczne.

Pojawiła się problematyka, która już wcześniej znajdowała miejsce na łamach *Przeglądu*; chodzi mianowicie o integrację naszych bibliotek z bibliotekarstwem unijnym, o rolę bibliotek w społeczeństwie informacyjnym, a także np. o dostęp do informacji publicznej w krajach członkowskich UE. Zwrócono uwagę środowiska na wagę i znaczenie normalizacji w zakresie informacji i dokumentacji dla problematyki integracyjnej, poświęcając tym zagadnieniom odrębny zeszyt specjalny.

Nie unikaliśmy poruszania trudnych problemów, sygnalizując kiepską kondycję bibliotek w okresie transformacji ustrojowej. Przez osobny zeszyt poświęcony finansowaniu bibliotek, które jest – jak wiadomo – niedostateczne, starano się przybliżyć tę problematykę nie tylko bibliotekarzom, ale także gremiom odpowiedzialnym za politykę biblioteczną. Szczególnie inspirujące było forum dyskusyjne na ten temat zorganizowane przez redakcję *Przeglądu*, w którym uczestniczyli dyrektorzy i przedstawiciele bibliotek różnych typów. Starano się pokazać z jednej strony ułomność przepisów prawnych w tym zakresie, ale z drugiej – różne źródła finansowania i dofinansowywania oraz możliwości zdobywania środków na działalność bibliotek.

Poruszono szereg innych zagadnień, m.in. problematykę gromadzenia zbiorów bibliotecznych, walki bibliotek z cenzurą w minionym okresie, organizacji bibliotek szkół wyższych, jakości usług bibliotecznych i informacyjnych, a także jakości nauczania w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

W szeregu artykułach prezentowane były sprawy unowocześniania działalności bibliotek dzięki wprowadzonym normom oraz technologiom komputerowym wymuszającym nową organizację i nowy system zarządzania bibliotekami.

Dokonano podsumowania za okres 20 lat stałej rubryki *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego*, która została ponadto zasilona nowymi

wywiadami. Przykładowo wymieniona problematyka z ostatnich kilku lat może posłużyć na koniec do przedstawienia tezy ogólniejszej, a mianowicie, że *Przegląd Biblioteczny* przez wszystkie lata swego ukazywania się dobrze zasłużył się społeczności bibliotekarskiej. Należy mieć nadzieję, że tak będzie nadal.

BIBLIOGRAFIA

1. D e m b o w s k a Maria: „*Przegląd Biblioteczny*” w 25-leciu 1972-1996. Próba charakterystyki treści i zespołu autorskiego. „*Prz. Bibl.*” 1997 z. 4 s. 343-353.
2. – : 50-lecie „*Przeglądu Bibliotecznego*”. „*Inf. Bibl.*” 1977 s. 119-123.
3. – : „*Przegląd Biblioteczny*” wczoraj – dzisiaj – jutro. „*Prz. Bibl.*” 1977 z. 3 s. 235-249.
4. D u n i n Janusz: Opinia dotycząca doboru treści i sposobu redagowania „*Przeglądu Bibliotecznego*” na podstawie numerów wydanych do roku 1972 [1975], maszyn.
5. – : *Czasopisma bibliotekarskie. Zagadnienia ogólne i problemy przemilczane.* „*Prz. Bibl.*” 1997 z. 4 s. 357-361.
6. E y c h l e r o w a Barbara: Recepcja „*Przeglądu Bibliotecznego*” w zagranicznych serwisach informacyjnych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. „*Prz. Bibl.*” 1977 z. 3 s. 297-305.
7. G ł o m b i o w s k i Karol: „*Przegląd Biblioteczny*”. Organ naukowy SBP. [1966], maszyn.
8. G ó r a Barbara: *Regionalne i sublokalne czasopisma bibliotekarskie wydawane w Polsce w latach 1989-1994.* „*Prz. Bibl.*” 1997 z. 4 s. 363-374.
9. G r y c z Józef: *Pierwsze dziesięciolecie „Przeglądu Bibliotecznego*”. „*Prz. Bibl.*” 1937 z. 1 s. 1-14.
10. K ł o s s o w s k i Andrzej, M i g o ń Krzysztof: *Czasopisma bibliotekoznawcze i księgoznawcze w Polsce.* 1971, maszyn.
11. K o r n e c k a Józefa: Analiza „*Przeglądu Bibliotecznego*” na podstawie roczników 1964, 1965 i 1966 z. 1/2. 1966, maszyn.
12. K o r p a ła Józef: *Przegląd polskich czasopism bibliotekarskich.* „*Prz. Bibl.*” 1977 z. 3 s. 251-279.
13. Ł a s k a r z e w s k a Hanna, M ę ż y ń s k i Andrzej: *Przegląd Biblioteczny – nakład, prenumerata, czytelnicy.* „*Prz. Bibl.*” 1987 z. 1 s. 93-97.
14. N o w i ń s k a Alina: „*Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo Zagraniczne*” 1955-1996. „*Prz. Bibl.*” 1997 z. 4 s. 417-422.
15. O l e j n i c z a k Bernard: „*Przegląd Biblioteczny*” w latach 1946-1966. „*Prz. Bibl.*” 1967 z. 2 s. 130-137.

16. Pelcowa Janina: *Bibliografia zawartości „Przeglądu Bibliotecznego” 1927-1976 (R. 1-44)*. Przy współudz. Ireny G o r c z y ń s k i e j, Zofii P i e t r z a k i Zofii P ł u c i e n n i k. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1978.
17. „Przegląd Biblioteczny”. Spis treści roczników 1-10. Zest. Helena Lipska. Kraków 1938.
18. Sawonia Henryk: „*Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej*”. *Geneza i rozwój wydawnictwa*. „Prz. Bibl.” 1977 z. 3 s. 281-296.
19. Sordylova Barbara: *Experiences of the managing editor of the „Library Review”*. „Newsletter. Round Table of Editors of Library Journals” 1996 Vol. 12 nr. 1 (9) s. 5-7.
20. – : *Profil „Przeglądu Bibliotecznego” na tle innych czasopism bibliotekarskich w Polsce*. „Bibliotekarz” 1987 z. 1/2 s. 50-52.
21. – : „Przegląd Biblioteczny”. [W:] *O sytuacji polskich czasopism kulturalnych i naukowych*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” Warszawa 1998 T. 32. s. 33-37.
22. – : „Przegląd Biblioteczny” w przededniu swojego 70-lecia. „Prz. Bibl.” 1996 z. 2/3 s. 169-175.
23. – : „Przegląd Biblioteczny”. Wokół tematyki i problemów wydawniczych. „Prz. Bibl.” 1997 z. 4 s. 411-417.
24. – : *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego. Wywiady i wspomnienia na łamach „Przeglądu Bibliotecznego” w latach 1979-1998*. „Prz. Bibl.” 1998 z. 4 s. 291-294.
25. Turowska-Barrena: *Edward Kuntze jako redaktor „Przeglądu Bibliotecznego” 1927-1948*. „Prz. Bibl.” 1967 z. 2 s. 110-130.
26. Walterowa Helena: *Analiza czasopism ZBiAP w świetle potrzeb terenu*. „Bibliotekarz” 1953 nr 1 s. 24-28.
27. Wieczorek Witold: *Rola „Przeglądu Bibliotecznego” w teorii i praktyce bibliotekarstwa lat 1927-1939*. „Prz. Bibl.” 1969 z. 2/3 s. 85-212.
28. Zasadowa Hanna: *Bibliografia zawartości „Przeglądu Bibliotecznego” 1977-1996 (R. 45-64)*. Współpr. red. Maria Lenartowicz, Krystyna B e ł k o w s k a, Joanna K u r j a t a; Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie. Warszawa: PAN. Biblioteka, 1999.

BARBARA SORDYŁOWA

„LIBRARY REVIEW” – PAST AND PRESENT
(75 years of the journal)

The *Library Review* is published since 1927 (until 1948 in Cracow, then in Warsaw) as a scientific journal of the Association of Polish Librarians (formerly Union of Polish Librarians and Union of Polish Librarians and Archivists). Since 1972 the journal is published jointly with the Library of the Polish Academy of Sciences.

The *Library Review* is devoted mainly to the current issues in librarianship and scientific information, both in the theory and in everyday practice. In addition to the scientific and professional papers it includes columns of *Articles; Opinions. Views. Proposals; Communications; Reports; Reviews; News from Polish Library Association; Activities of the Library of Polish Academy of Science in Warsaw; Obituary; News from the country; News from abroad*. Another column, *Creators of Polish librarianship*, introduced in 1979 contains biographies and interviews with the prominent librarians. Finally, since 1998 a new column called *Research Work* brings current research paper in library and information science.

Usually, once a year a monographic issue contains a more exhaustive presentation of the chosen area, e.g. education and training of librarians, computerized catalogues, library architecture or library financing. The *Library Review* is supplemented by the *Annotated Bibliography of Librarianship and Scientific Information* published by the National Library. The content of the *Library Review* filled three issues of its bibliography issued up to now.

The *Library Review* is registered in IBR (*Internationale Bibliographie der Rezensionen Wissenschaftliches Literatur*), LISA (*Library and Information Science Abstracts*) and Lib.Lit. (*Library Literature and Information Science*).

Since 1980 the total impression of the *Library Review* decreased from 6130 to ca 900 copies. In order to decrease publishing costs the Library of the PAS has been chosen as a sole publisher and distributor replacing the Ossolineum publishing house.

Artykuł wpłynął do redakcji 5 lipca 2002 r.

LUCJAN BILIŃSKI

MIĘDZYNARODOWA WYMIANA WYDAWNICTW A PRZEPISY CELNE

Bariery polityczne utrudniające międzynarodową wymianę wydawnictw przed 1990 r. Prawne podstawy międzynarodowej wymiany wydawnictw. Ważne dla bibliotek zmiany w przepisach celnych w 2002 r. Zerowa stawka VAT na czasopisma importowane.

WPROWADZENIE

Rozwój życia naukowego w Polsce implikuje rozszerzanie międzynarodowej wymiany wydawnictw, a dodatkowym bodźcem do jej intensyfikacji jest przewidywana akcesja naszego kraju do Unii Europejskiej. Przenikanie myśli i idei, utrwalonej na różnych nośnikach, poza granice państw i kontynentów daje wielką szansę na postęp cywilizacyjny, zwłaszcza tym krajom, które przez wiele lat, z przyczyn politycznych, mogły z niego korzystać tylko w sposób ograniczony.

Celowo wskazuję na przyczyny polityczne, które szczególnie mocno odczuły polskie biblioteki, natomiast nie powinno się to odnosić do ograniczeń prawnych, bo międzynarodowe podstawy prawne sprzyjały szerokiej wymianie wydawnictw. Prawo polskie powinno w pełni je uwzględniać. Rzeczywistość jednak od tej zasady była daleka. Dziś już mało osób zna z praktyki skutki tzw. prawa powielaczowego, mającego charakter poufny lub nawet jawny, ale wyłączony z publikowania. Te właśnie przepisy ograniczały lub nawet uniemożliwiały bibliotekom międzynarodową wymianę wydawnictw, a jeśli już niepożądane politycznie materiały biblioteczne znalazły się w księgozbiorach, to maksymalnie ograniczono ich udostępnianie. Temu celowi służyło poufne *Zarządzenie nr 120 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 grudnia 1969 r. w sprawie udostępniania w bibliotekach niektórych kategorii materiałów bibliecznych*. Zarządzenie to dotyczyło publikacji wytworzonych w kraju i za granicą, które były pozbawione debitu komunikacyjnego „albo które nie są przeznaczone do rozpowszechniania ze względu na dobro i interes Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Według ramowych wytycznych stanowiących załącznik do tego zarządzenia, „materiały biblieczne o treści szkodliwej ze względów politycznych i wychowawczych” mogły być udostępniane tylko:

- organom administracji państwowej i innym państwowym jednostkom organizacyjnym,
- jednostkom gospodarki uspołecznionej,
- instytucjom naukowo-badawczym, pracownikom nauki i publicystom.

Udostępnienie tych materiałów było możliwe po przedstawieniu pisemnego wniosku kierownika wymienionych jednostek, a w przypadku pracownika naukowego – dziekana wydziału szkoły wyższej lub kierownika placówki naukowo-badawczej (instytutu).

Wydawało się, że tego rodzaju tzw. regulacje prawne (bo w istocie były one bezprawne) są tylko przejściowe, a dalszych restrykcji w wymianie wydawnictw i ich udostępnianiu nie będzie. Jednak były. Należało do nich *Zarządzenie nr 1 z dnia 30 kwietnia 1984 r. Ministra Kultury i Sztuki, Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk i Prezesa Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, które mogą sprowadzać i gromadzić publikacje zagraniczne* oraz *Zarządzenie nr 2 z dnia 20 kwietnia 1984 r. Ministra Kultury i Sztuki, Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki w sprawie przechowywania i udostępniania publikacji zagranicznych objętych zakazem rozpowszechniania*. Zarządzenia te miały na celu ograniczenie liczby bibliotek uprawnionych do gromadzenia publikacji zagranicznych objętych zakazem rozpowszechniania, a ponadto stworzenie barier w ich udostępnianiu. Obydwa zarządzenia nie były publikowane, stanowią polityczny produkt stanu wojennego. Formalnie nikt ich nie uchylał, bo wyeliminowało je samo życie. Najważniejszą przyczyną ich niestosowania było zlikwidowanie Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk – instytucji sprawczej tych zarządzeń.

Dodać należy, że takie ograniczenia w międzynarodowej wymianie wydawnictw wprowadzono po 14 latach od momentu ratyfikowania przez Polskę *Konwencji dotyczącej międzynarodowej wymiany wydawnictw przyjętej przez Konferencję Generalną na jej X sesji w Paryżu, dnia 3 grudnia 1958 r.*¹ oraz *Konwencji dotyczącej między państwowej wymiany wydawnictw urzędowych i dokumentów rządowych*². Wymienione konwencje, nazywane powszechnie konwencjami paryskimi, ratyfikowała Rada Ministrów PRL w dn. 17.01.1970 r. Przykłady podane wyżej świadczą o tym, że postanowienia wymienionych konwencji były przestrzegane w sposób bardzo wybiórczy.

Przypominając o przeszłości, bo przy omawianiu aktualnego stanu prawnego nie można jej pominąć, chciałbym zwrócić uwagę na korzyści wynikające ze stosowania konwencji obecnie, kiedy ich postanowienia nie tylko powinny, ale muszą być w całości przestrzegane.

¹ „Dz. U.” z 1971 r. nr 8 poz. 88.

² „Dz. U.” z 1971 r. nr 8 poz. 89.

PRAWNE PODSTAWY MIĘDZYNARODOWEJ WYMIANY WYDAWNICTW

Konwencje paryskie, przyjęte przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, obowiązują nadal. W preambule do konwencji czytamy, iż zostały one podjęte „w przekonaniu, że rozwój międzynarodowej wymiany wydawnictw jest nieodzownym warunkiem swobodnego rozpowszechniania myśli i wiedzy między narodami świata”. Zgodnie z postanowieniami art. 1 Konwencji, „umawiające się państwa zobowiązują się (...) popierać i ułatwiać wymianę wydawnictw zarówno między organami rządowymi, jak i między pozarządowymi instytucjami oświatowymi, naukowymi i technicznymi lub kulturalnymi, których działalność nie ma celów dochodowych”.

Zgodnie z Konwencją wymiana nie obejmuje publikacji przeznaczonych do odsprzedaży, natomiast zakres wymiany realizowanej w celach niekomercyjnych jest bardzo szeroki i obejmuje:

„a) wydawnictwa o charakterze oświatowym, prawnym, naukowym i technicznym, kulturalnym lub informacyjnym, takie jak: książki, dzienniki i czasopisma, mapy i plany, ryciny, fotografie, mikroformy, dzieła muzyczne, wydawnictwa brajlowskie oraz inne materiały graficzne;

b) wydawnictwa objęte Konwencją dotyczącą międzypaństwowej wymiany wydawnictw urzędowych i dokumentów rządowych, przyjęta przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury dnia trzeciego grudnia 1958 roku”.

„(...) Konwencja nie dotyczy dokumentów poufnych, korespondencji służbowej i innych dokumentów, które nie zostały podane do wiadomości publicznej”.

Z myślą o usprawnieniu wymiany Konwencja przewidziała powierzenie tych zadań w państwach przystępujących do niej odpowiedniemu aparatowi państwowemu lub innej instytucji centralnej. Przypomnieć należy, że do takiej funkcji powołano Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw w Bibliotece Narodowej. W okresie mało rozwiniętej bezpośredniej wymiany międzynarodowej pomiędzy poszczególnymi bibliotekami, Biuro pośredniczyło – w skali ogólnokrajowej – w wymianie wydawnictw naukowych i urzędowych pomiędzy bibliotekami, placówkami badawczymi, redakcjami i innymi instytucjami krajowymi i zagranicznymi. Według informacji odnoszących się do lat 80., BMWW wysyłało oraz przyjmowało kilka tysięcy paczek z książkami i czasopismami od stałych kontrahentów z ponad 40 krajów³. Biblioteka Narodowa prowadziła także wymianę publikacji urzędowych, tzw. druków promulgacyjnych, chociaż szersze rozmiary tej wymiany realizowała i realizuje Biblioteka Sejmowa w Warszawie,

³ A. Kłossowski: *Biblioteka Narodowa w Warszawie. Zbiory i działalność*. Warszawa 1990 s. 164.

będąca centralną biblioteką legislacyjną. Dodać należy, że zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*⁴ Bibliotece Sejmowej przyznany został egzemplarz obowiązkowy tych druków.

Konwencja określiła sposób przekazywania przesyłek w ramach wymiany międzynarodowej, koszty przesyłki (np. jeżeli przesyłki wydawnictw dokonywane są za pośrednictwem powołanej do tego celu instytucji, wówczas państwo ponosi koszty przesyłki do miejsca przeznaczenia). Każde państwo, które dokonało ratyfikacji lub przyjęcia Konwencji, jest zobowiązane do udzielania instytucjom powołanym do realizacji wymiany zwolnień od opłat celnych za przedmioty przywożone i wywożone. To samo dotyczy materiałów objętych *Konwencją dotyczącą międzypaństwową wymiany wydawnictw urzędowych i dokumentów rządowych*. Dla celów tej Konwencji przyjęta została następująca definicja wydawnictw urzędowych i dokumentów rządowych, są to: „dzienniki urzędowe, dokumenty, sprawozdania i roczniki parlamentarne oraz inne teksty ustawodawcze; wydawnictwa i sprawozdania administracyjne organów rządowych państwowych, centralnych, federalnych lub regionalnych, krajowe bibliografie, informatory, zbiory przepisów prawnych, orzeczenia sadowe i inne wydawnictwa, których wymiana byłaby uzgodniona” (art. 2 ust. 1).

Zmiany społeczno-ustrojowe w Polsce zapoczątkowane w 1989 r. zniosły bariery natury politycznej w międzynarodowej wymianie wydawnictw. Jak doniosłe są to zmiany, może potwierdzić każda duża biblioteka naukowa z Biblioteką Narodową włącznie, których przesyłki zagraniczne podlegały kontroli i dość często były kwestionowane jako materiały z przyczyn politycznych nie kwalifikujące się do gromadzenia i udostępniania. Gwoli prawdzie zaznaczyć należy, że ingerencja władz celnych w dostarczanie bibliotekom przesyłek z materiałami bibliotecznymi nie dotyczyła kwestii celnych, chociaż mogły być od tej zasady odstępstwa. Musi być jednak spełniony podstawowy warunek: przesyłka realizowana w ramach wymiany powinna mieć wyraźnie oznakowanie, że jest to wymiana, a nie zakup dokonany za granicą. Jest to ważne nawet obecnie, kiedy przepisy celne stały się dla bibliotek przyjazne. Nie były one zbyt uciążliwe i wcześniej, kiedy biblioteki sprowadzające z zagranicy materiały biblioteczne korzystały z przepisów art. 190 § 1 *Kodeksu celnego*⁵. Przepisy te stanowiły, że „Przywóz towarów z zagranicy w ramach ustanowionych norm zwolniony jest od cła, jeżeli przedmiotem przywozu są: (...) 32) pomoce naukowe, (...) służące wyłącznie do celów dydaktycznych lub badawczych, przywożone wyła-

⁴ „Dz. U.” nr 29 poz. 161.

⁵ Ustawa z dnia 9 stycznia 1997 r. – *Kodeks celny*, „Dz. U.” nr 23 poz. 117.

cznie dla (...) szkół, instytucji i placówek naukowych oraz jednostek badawczo rozwojowych, z wyłączeniem przywożonych do działalności gospodarczej”. Przepisy art. 190 zostały uchylone ustawą z dnia 22.12.2000 r.⁶ i nie obowiązywały od dnia 1.01.2002 r. Spowodowało to spore zdenerwowanie w środowiskach bibliotekarskich, czemu dał wyraz Bolesław Howorka w artykule *Bibliotekarskie potyczki z prawem i urzędnikami*⁷. W tym przypadku tekst ten był spóźniony w stosunku do zmian, jakie nastąpiły w przepisach celnych. Dobrze się stało, że autor jeszcze w przypisach zasygnalizował te zmiany, bo inaczej wyzwoliłoby to nieuzasadniony niepokój bibliotekarzy oraz przedstawicieli placówek naukowo-badawczych i dydaktycznych.

ZMIANY W PRZEPISACH CELNYCH

Zmiany te dokonały się prawie równolegle z reorganizacją instytucji celnych. Z dniem 30.04.2002 r. przestał istnieć Główny Urząd Celny, a jego kompetencje przejął minister finansów. Tej zmiany w sposób istotny nie odczują importerzy i eksporterzy, ponieważ odprawy będą dokonywane w tych samych punktach, co dawniej. Różnica jest tylko taka, że z odwołaniami od decyzji celników nie trzeba jeździć do Warszawy, lecz załatwiać je w izbach celnych w swoim regionie. Od 1.05.2002 r. 66 oddziałów celnych zastąpiły urzędy celne, organa I instancji, kierowane przez naczelników. Siedemnaście urzędów celnych przekształcono w izby celne działające jako organa II instancji pod kierownictwem dyrektorów i to do nich trzeba teraz kierować odwołania od decyzji wydanych przez naczelników. Minister finansów, poza ogólnym nadzorem nad celnikami, zajmuje się takimi sprawami, jak wydawanie wiążących informacji taryfowych i o pochodzeniu towarów. Jego organem opiniodawczym i doradczym jest Rada Celna, składająca się z przedstawicieli środowisk gospodarczych.

Cechą bibliotekarzy jest duża dociekliwość i dla jej zaspokojenia zasadne jest podanie jakie kompetencje mają od dn. 1.05.2002 r. poszczególne organy służby celnej.

„Naczelnicy urzędów:

– wydawanie decyzji w sprawach indywidualnych jako organ I instancji.

Dyrektorzy izb:

– rozpoznawanie odwołań w sprawach indywidualnych (II instancja),
– wydawanie decyzji jako organ I instancji (pozwolenia na prowadzenie składów celnych, na korzystanie z zabezpieczenia generalnego lub ryczałtowego) i rozpoznawanie odwołań do nich,

⁶ Ustawa z dnia 22 grudnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks celny... „Dz. U.” 2001 nr 12 poz. 92.

⁷ B. Howorka: *Bibliotekarskie potyczki z prawem i urzędnikami, czyli Rozważań o demokratycznym państwie prawnym ciąg dalszy*. „Bibliotekarz” 2002 nr 5 s. 2-5.

- wydawanie pozwoleń na karnet TIR, na prowadzenie składu celnego,
- wydawanie decyzji w sprawach ochrony własności intelektualnej,
- wyznaczanie lub uznanie miejsc, w których mogą być przeprowadzane czynności przewidziane przez prawo celne, dozór i kontrola celna,
- ściganie przestępstw i wykroczeń skarbowych w związku z obrotem z zagranicą.

Minister Finansów:

- wydawanie wiążącej informacji taryfowej,
- wydawanie informacji o pochodzeniu towarów,
- stwierdzanie nieważności decyzji ostatecznej wydanej przez dyrektora izby celnej”⁸.

Należy wyrazić przekonanie, że bibliotekarze przyswoją sobie te informacje raczej dla celów poznawczych, a nie praktycznych, ponieważ mają prawne podstawy do zwolnienia od cła wydawnictw i innych materiałów oraz urzędów służących celom edukacyjnym, naukowym, kulturowym. Takie podstawy daje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 25 lutego 2002 r. w sprawie określenia wykazu towarów o charakterze edukacyjnym, naukowym lub kulturowym oraz wykazu kategorii jednostek i organizacji uprawnionych do korzystania ze zwolnienia od cła na te towary*⁹. Rozporządzenie to zostało wydane na podstawie art. 190 *Kodeksu celnego* z 1997 r.¹⁰ Dodać należy, że zgodnie z art. 3 tego rozporządzenia, jego przepisy stosuje się w przypadkach, w których zgłoszenie celne zostało dokonane począwszy od dnia 1.01.2002 r.

Jest to ważny akt prawny, ponieważ wypełnia lukę w dotychczasowych, mało precyzyjnych regulacjach prawnych na ten temat. Jego cechą charakterystyczną jest duża szczegółowość ustalonego wykazu towarów podlegających zwolnieniu od cła. Jest to zaleta omawianego rozporządzenia, ale może być także jego wadą. Zaleta, bo nie nastęrcza celnikom kłopotu w kwalifikowaniu towarów zwolnionych od cła, wadą, że nie ma dla nich określeń ogólnych, które objęłyby pozycje w tym wykazie nie wymienione. Na przykład takie pojęcie jak „książka” okazało się za szerokie dla potrzeb realizacji tego rozporządzenia, stąd wymieniono różne postacie książki.

Zanim przejdziemy do szczegółów warto poznać, które biblioteki i pokrewne im instytucje mogą korzystać z dobrodziejstw omawianego rozporządzenia MENiS. Znalazły się one w załączniku nr 2 zatytułowanym: *Wykaz kategorii jednostek i organizacji prowadzących działal-*

⁸ R. Kwaśniak: *Krótsza droga do nowych urzędów i izb*. Z Robertem Kwaśniakiem, dyrektorem Departamentu Cel w Ministerstwie Finansów, o zmianach w strukturze służb celnych. Rozmawiała Anna Grabowska. „*Rzeczpospolita*” 2002 nr 101 s. C-C2.

⁹ „*Dz. U.*” nr 19 poz. 188.

¹⁰ Por. przyp. 5.

ność o charakterze edukacyjnym, naukowym lub kulturowym, uprawianych do korzystania ze zwolnienia od cła. Wykaz obejmuje 20 kategorii jednostek, a wśród nich:

„1. Jednostki organizacyjne o charakterze opiekuńczym, edukacyjnym i wychowawczym, w tym jednostki budżetowe, działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (...)”¹¹.

2. Jednostki organizacyjne, w tym jednostki budżetowe, działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (...)”¹².

3. Jednostki organizacyjne o charakterze kulturowym działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (...)”¹³.

4. Szkoły wyższe działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (...)”¹⁴.

5. Wyższe szkoły zawodowe działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych (...)”¹⁵.

6. Wyższe szkoły wojskowe oraz szkoły wyższe nadzorowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym (...)”¹⁶.

7. Szkoły wyższe i wyższe seminaria duchowne prowadzone przez Kościół Katolicki, inne kościoły i związki wyznaniowe na podstawie przepisów odrębnych ustaw (...).

8. Krajowa Szkoła Administracji Publicznej utworzona na podstawie przepisów ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o Krajowej Szkole Administracji Publicznej (...)”¹⁷.

¹¹ „(Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414, Nr 106, poz. 668, Nr 117, poz. 756 i Nr 162, poz. 1118 i 1126, z 1999 r. Nr 20, poz. 170, Nr 79, poz. 885 i Nr 90, poz. 1001, z 2000 r. Nr 12, poz. 136 i Nr 19, poz. 238 oraz z 2001 r. Nr 72, poz. 748, Nr 88, poz. 961, Nr 89, poz. 973, Nr 111, poz. 1194, Nr 122, poz. 1349 i Nr 154, poz. 1792)”.

¹² „(Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126, z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 104, poz. 1104, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320 oraz z 2001 r. Nr 111, poz. 1194 i Nr 144, poz. 1615)”.

¹³ „(Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123)”.

¹⁴ „(Dz. U. Nr 65, poz. 385, z 1991 r. Nr 104, poz. 450, z 1992 r. Nr 54, poz. 254 i Nr 63, poz. 314, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, Nr 43, poz. 163, Nr 105, poz. 509 i Nr 121, poz. 591, z 1996 r. Nr 5, poz. 34 i Nr 24, poz. 110, z 1997 r. Nr 28, poz. 153, Nr 96, poz. 590, Nr 104, poz. 661, Nr 121, poz. 770 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 50, poz. 310, Nr 106, poz. 668 i Nr 162, poz. 1115 i 1118, z 2000 r. Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1314, z 2001 r. Nr 85, poz. 924, Nr 103, poz. 1129, Nr 111, poz. 1193 i 1194 i Nr 126, poz. 1383 oraz z 2002 r. Nr 4, poz. 33 i 34)”.

¹⁵ „(Dz. U. Nr 96, poz. 590, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2000 r. Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1314, z 2001 r. Nr 85, poz. 924 i Nr 111, poz. 1194 oraz z 2002 r. Nr 4, poz. 33)”.

¹⁶ „(Dz. U. z 1992 r. Nr 10, poz. 40, z 1996 r. Nr 7, poz. 44, z 1997 r. Nr 96, poz. 590, Nr 107, poz. 688, Nr 115, poz. 741 i Nr 121, poz. 770 oraz z 1998 r. Nr 106, poz. 668)”.

¹⁷ „(Dz. U. Nr 63, poz. 266 i Nr 104, poz. 450, z 1996 r. Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153, z 1999 r. Nr 49, poz. 483 oraz z 2000 r. Nr 120, poz. 1268)”.

9. Placówki naukowe i pomocnicze placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 kwietnia 1997 r. o Polskiej Akademii Nauk (...) ¹⁸.

10. Jednostki badawczo-rozwojowe, państwowe instytuty badawcze oraz jednostki organizacyjne posiadające status jednostki badawczo-rozwojowej i wpisane do ewidencji prowadzonej przez ministra właściwego do spraw nauki, działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 lipca 1985 r. o jednostkach badawczo-rozwojowych (...) ¹⁹.

11. Biblioteki działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...) ²⁰.

12. Jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (...) ²¹.

13. Muzea działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (...) ²².

14. Archiwa działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (...) ²³.

15. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich działający na podstawie przepisów ustawy z dnia 5 stycznia 1995 r. o fundacji – Zakład Narodowy imienia Ossolińskich (...) ²⁴.

16. Zakłady Kórnickie działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 18 września 2001 r. o fundacji – Zakłady Kórnickie (...) ²⁵.

Wymienione wyżej jednostki, wśród których można znaleźć wszystkie rodzaje bibliotek, są zwolnione od cła następujących towarów o charakterze edukacyjnym, naukowym lub kulturowym (wymienionych w załączniku nr 1), którymi zainteresowane są przede wszystkim biblioteki:

„1. Drukowane książki, broszury, ulotki i podobne materiały drukowane, w pojedynczych arkuszach lub w innej formie (...)”

2. Gazety, dzienniki i czasopisma, nawet ilustrowane lub zawierające materiały reklamowe (...)”

3. Mapy, mapy hydrograficzne, mapy morskie, wszelkich rodzajów, również atlasy, mapy ścienna, plany topograficzne i globusy, drukowane (...)”

4. Plany i rysunki architektoniczne, techniczne, przemysłowe, handlowe, topograficzne itp., oryginalne wykonane ręcznie; teksty

¹⁸ „(Dz. U. Nr 75, poz. 469 i Nr 141, poz. 943 oraz z 1999 r. Nr 49, poz. 484)”.

¹⁹ „(Dz. U. z 2001 r. Nr 33, poz. 388)”.

²⁰ „(Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 i z 2001 r. Nr 129, poz. 1440)”.

²¹ „(Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150 i z 2000 r. Nr 120, poz. 1268)”.

²² „(Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 i z 1998 r. Nr 106, poz. 668)”.

²³ „(Dz. U. Nr 38, poz. 173, z 1989 r. Nr 34, poz. 178, z 1996 r. Nr 106, poz. 496 i Nr 156, poz. 775, z 1997 r. Nr 88, poz. 554 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 i Nr 155, poz. 1016, z 2000 r. Nr 48, poz. 546 i Nr 120, poz. 1268 oraz z 2001 r. Nr 76, poz. 806)”.

²⁴ „(Dz. U. Nr 23, poz. 121)”.

²⁵ „(Dz. U. Nr 130, poz. 1451)”.

rękopiśmienne; reprodukcje fotograficzne na papierze światłoczułym i kopie wykonane przez kalkę.

5. Pozostałe wyroby drukowane, włącznie z drukowanymi obrazkami i fotografiami (...)

7. Maszyny do automatycznego przetwarzania danych i urządzenia do tych maszyn; czytniki magnetyczne lub optyczne, maszyny do zapisywania zakodowanych danych na nośnikach danych oraz maszyny do przetwarzania takich danych, gdzie indziej niewymienione ani niewłączone:

– Przenośne maszyny cyfrowe do automatycznego przetwarzania danych, o masie nie większej niż 10 kg, składające się co najmniej z jednostki centralnej, klawiatury i monitora.

– Pozostałe cyfrowe maszyny do automatycznego przetwarzania danych (...)

– Serwer

– Komputer (...)

– Procesory cyfrowe (...)

8. Płyty gramofonowe, taśmy i inne zapisane nośniki do rejestracji dźwięku lub innych sygnałów, włącznie z matrycami i negatywami płyt gramofonowych stosowanych w fonografii (...)

11. Aparaty fotograficzne (oprócz filmowych); lampy błyskowe (flesze) oraz żarówki błyskowe, oprócz lamp wyładowczych (...)

– Aparaty fotograficzne stosowane do sporządzania klisz lub cylindrów drukarskich (...)

– Aparaty fotograficzne do rejestracji fotografii medycznej, weterynaryjnej

– Aparaty fotograficzne stosowane do rejestrowania dokumentów na mikrofilmach, zminiaturyzowanych kartach lub innych mikro-nośnikach

Urządzenia do fotograficznej reprodukcji dokumentacji

12. Rzutniki obrazów nieruchomych; fotograficzne (niefilmowe) powiększalniki i pomniejszalniki:

– Czytniki mikrofilmów, zminiaturyzowanych kart oraz innych dokumentów na mikronośnikach, także umożliwiające wykonywanie kopii

13. Urządzenia i sprzęt dla laboratoriów fotograficznych (i filmowych) włącznie z urządzeniami do rzutowania lub rysowania masek obwodów scalonych elektronicznych na warstwę światłoczułą pokrywającą obrabiany materiał półprzewodnikowy, gdzie indziej niewymienione ani niewłączone w niniejszym dziale; negatywoskopy; ekrany projekcyjne (...)

22. Gry, programy komputerowe i multimedialne o charakterze edukacyjnym, które zostały wpisane do wykazu środków dydaktycznych zalecanych przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.

Gry, programy komputerowe i multimedialne o charakterze kulturalnym i naukowym

Materiały do programowego nauczania, również w formie gablot, okazów wraz z odpowiednimi wydawnictwami

Przedmioty kolekcjonerskie i dzieła sztuki nieprzeznaczone do sprzedaży”.

(Ze zwolnień wyłączone są artykuły, w których powierzchnia reklamowa zajmuje ponad 25%. W przypadku wydawnictw i plakatów propagandy turystycznej wymóg ten odnosi się jedynie do prywatnej reklamy handlowej).

Omawiane rozporządzenie było od dawna bardzo oczekiwane, przede wszystkim przez biblioteki sprowadzające z zagranicy różne materiały biblioteczne oraz nowoczesny sprzęt i urządzenia dla celów bibliotecznych. Można mieć nadzieję, że z chwilą ukazania się tego artykułu zreorganizowane władze celne stosować będą już im dobrze znane regulacje prawne zwalniające z cła materiały biblioteczne dostarczane z zagranicy. W dalszym ciągu natomiast nie zostały usunięte przeszkody w rozszerzeniu wykazu czasopism importowanych korzystających z zerowego podatku VAT. Podstawa prawna do jego zastosowania istnieje, ale przedtem powinny być wykonane procedury pozwalające na zastosowanie zerowego podatku VAT w stosunku do konkretnych wydawnictw.

ZEROWA STAWKA VAT NA CZASOPISMA IMPORTOWANE

Podstawę prawną do wprowadzenia zerowego podatku VAT na czasopisma specjalistyczne daje *Ustawa z dnia 17 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym*²⁶. Dotyczy to zarówno czasopism specjalistycznych krajowych, jak i importowanych. Inaczej być nie może, bo w przypadku zawężenia przepisów tej ustawy do czasopism polskich, skończyłoby się to poważnymi restrykcjami międzynarodowymi.

Zarówno w przypadku polskich, jak i zagranicznych czasopism specjalistycznych stosowana jest ta sama definicja, sformułowana w pkt.14 podpunkt. 5b cytowanej ustawy, z którego wynika, że przez czasopisma specjalistyczne „należy rozumieć wydawnictwa periodyczne objęte symbolem ISSN o tematyce szeroko pojętych zagadnień odnoszących się do działalności kulturalnej i twórczej, edukacyjnej, naukowej i popularnonaukowej, społecznej, zawodowej i metodycznej, regionalnej i lokalnej, a także przeznaczone dla niewidomych i niedowidzących, publikowane nie częściej niż raz w tygodniu w postaci odrębnych zeszytów (numerów) objętych wspólnym tytułem, których zakończenia nie przewiduje się, ukazujące się na ogół w regularnych odstępach czasu w nakładzie nie wyższym niż 15 000 egzemplarzy”.

²⁶ „Dz. U.” nr 105 poz. 1107.

W przypadku czasopism polskich sprawa była dość prosta, ponieważ stosunkowo łatwo określić ich treść jako czasopism specjalistycznych, także dotyczy to częstotliwości ukazywania się i wysokości nakładu. Sprawa była tym prostsza, że sami wydawcy tych czasopism zabiegali o włączenie ich do wykazu stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Finansów, które przyznawało im zerową stawkę VAT²⁷. Z czasopismami zagranicznymi jest problem bardziej złożony, niż wyobraża to sobie Bolesław Howorka w cytowanym artykule. Prawdą jest, że wykaz czasopism importowanych publikowany jest w Internecie przez Komitet Badań Naukowych, ale nie może on być mechanicznie adaptowany do załączników w rozporządzeniu Ministra Finansów. Sprawa jest bardziej złożona. Tak samo jak w przypadku czasopisma polskiego, przy każdym czasopiśmie pochodzącym z importu powinien być przedstawiony Komisji działającej przy Departamencie Podatków Pośrednich w Ministerstwie Finansów dowód, że czasopismo to odpowiada obowiązującej definicji (ze względu na treść, częstotliwość ukazywania się, nakład poniżej 15 000 egz.) oraz jego egzemplarz okazowy. Zapytałem Departament Podatków Pośrednich, kto to ma robić. Odpowiedź była prosta: biblioteka importująca te czasopisma, a przedkładać je powinna bezpośrednio Komisji lub za pośrednictwem resortu, któremu biblioteka podlega.

Okazało się, że niektóre biblioteki zdobyły takie informacje zdobyły takie informacje od zagranicznych wydawców i wprowadziły prenumerowane czasopisma na listę z zerową stawką VAT. Znaczna część bibliotek, głównie uczelnianych, nie poddała się obowiązującym przepisom i prowadziła dalszą walkę o inne uregulowanie prawne dotyczące importowanych czasopism.

Bibliotekarzom zmęczonym walką o rozszerzenie załączników do rozporządzenia o czasopisma zagraniczne chcieli pomóc Rzecznik Praw Obywatelskich i Trybunał Konstytucyjny. Ten pierwszy zakwestionował praktykę stosowania precedensów prawnych i tworzenia ustaw tzw. blankietowych, które upoważniają ministrów do regulowania zasadniczych kwestii w aktach wykonawczych, natomiast Trybunał Konstytucyjny wydał 20.06.2002 r. wyrok następującej treści: „Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie wykazu czasopism specjalistycznych, do których stosuje się stawkę podatku od towarów i usług w wysokości 0%, oraz warunków jej stosowania (Dz. U. Nr 121, poz. 1297, z 2001 r. Nr 51, poz. 533 i z 2002 r. Nr 35, poz. 326) jest niezgodne z art. 92 ust. 1 i art. 217 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”²⁸.

²⁷ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 14 marca 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu czasopism specjalistycznych, do których stosuje się stawkę podatku od towarów i usług w wysokości 0%, oraz warunków jej stosowania. „Dz. U.” nr 35 poz. 326.

²⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 czerwca 2002 r. sygn. akt k. 33/01. „Dz. U.” nr 86 poz. 794.

Z cytowanego wyroku wynika, że czasopisma specjalistyczne wydawane w nakładzie nie przekraczającym 15 000 egz. objęte zostają zerową stawką VAT bez względu na to, czy umieszczono je na liście ministra finansów czy nie. Lista ta razem z rozporządzeniem, które ją zawiera, przestaje bowiem obowiązywać. Trybunał nie kwestionuje samej definicji czasopisma specjalistycznego, która została wprowadzona w cytowanej wyżej ustawie, natomiast z chwilą opublikowania wyroku w *Dzienniku Ustaw* rozporządzenie Ministra Finansów wprowadzające listy czasopism specjalistycznych traci moc. O stawce VAT zadecyduje sam wydawca, który spełni kryterium określone w ustawie lub nie spełni go, a trafność jego decyzji podatkowej oceni urząd skarbowy.

Po tym wyroku Trybunału Konstytucyjnego, przedstawiciel Ministerstwa Finansów wyraził obawę, czy nie spowoduje ta decyzja bałaganu na rynku czasopism. Nie jest wykluczone, że dopóki organ podatkowy się nie wypowie w konkretnej sprawie, podatnicy nie będą wiedzieli czy prawidłowo zakwalifikowali swoje uprawnienia dotyczące podatku VAT²⁹.

Mam wątpliwości, czy wyrok Trybunału Konstytucyjnego zadowoli biblioteki prenumerujące zagraniczne.

LUCJAN BILIŃSKI

INTERNATIONAL PUBLICATION EXCHANGE AND DUTY REGULATIONS

Although Poland has signed the UN convention of 1958, international exchange of publications has been limited for political reasons. These limitations ceased to exist in 1990 and the Ministry of National Education and Sport published in 2002 a list of institutions (including libraries) empowered to duty free import of items of scientific, educational and cultural value (including monographic and serial publications, computers, copiers etc.) . A corresponding regulation from the year 2000 lifts the VAT for imported serials of total circulation not exceeding 15 000 copies.

Artykuł wpłynął do redakcji 8 maja 2002 r.

²⁹ J. Kroner: *Zerowy VAT dla czasopism specjalistycznych*. „*Rzeczpospolita*” 2002 nr 143 s. C.

MARIA WROCLAWSKA

ZASTOSOWANIE W BIBLIOTEKARSTWIE ANALIZY SYSTEMOWEJ W UJĘCIU J. DIETRYCHA

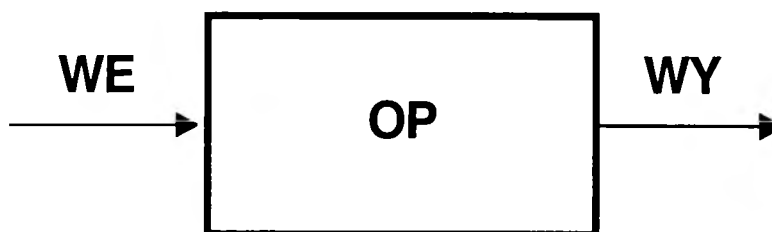
Bibliotekarze poszukują stale nowych metod badań bibliotek, zwłaszcza badań jakościowych, które umożliwiłyby opisywanie i analizowanie procesów zachodzących w bibliotece oraz ułatwiały ocenę sprawności instytucji i efektywności jej działań. Poszerzanie warsztatu naukowego bibliotekoznawstwa i informacji naukowej o metody stosowane w innych dziedzinach – zwłaszcza w teorii organizacji i zarządzania, ekonometrii, informatyki – dokonuje się na naszych oczach i przynosi ciekawe i dobre rezultaty [1, 17, 19]. Wykorzystanie dorobku nauk technicznych i matematyki może także wzbogacić dotychczasowe badania [6, 12, 13, 14, 15, 16] i działania [1, 17, 19] w bibliotekarstwie, wnieść do niego nowe wartości poznawcze oraz dać interesujące i cenne efekty praktyczne.

Szczególnie warta uwagi jest analiza systemowa w ujęciu Janusza Dietrycha¹, której uniwersalny i humanistyczny charakter pozwala oczekiwać powodzenia również w zastosowaniach nie technicznych. Zaś pierwsze zastosowania teorii J. Dietrycha do diagnozowania procesów technicznych [18] potwierdzają jej klarowność i użyteczność w badaniu nie tylko konkretów technicznych, ale i takich obiektów abstrakcyjnych jak procesy wytwórcze będące podstawą przekształcania materii. Analiza systemowa jest zresztą przedmiotem zainteresowania badaczy i prac naukowych także w zakresie ogólnym, pozatechnicznym [5, 10].

¹ Janusz Dietrych (1907-2001), prof. dr hab. inż. Politechniki Śląskiej, twórca metodologii i polskiej szkoły projektowania systemowego.

Podstawowym pojęciem systemowego projektowania środków technicznych jest według J. Dietrycha² operator przekształcenia OP wejść WE w wyjścia WY (rysunek 1). Janusz Dietrych wyróżnia w zależności od stopnia złożoności: operator elementarny – jednoelementowy, niepodzielny; operator (układ) złożony – wieloelementowy, dający się podzielić na względnie odrębne operatory elementarne i ewentualnie złożone; megaoperator (megaukład) o wielkim stopniu złożoności, na który składa się kilka (kilkanaście, kilkadziesiąt czy jeszcze więcej) operatorów złożonych i elementarnych; w skład megaukładu wchodzi też pomieszczenia³. W artykule użyto symboli mnemotechnicznych łatwych do posługiwania się i zapamiętania, np. WY – wyjście, OPi – i-y operator przekształcenia.

Metoda J. Dietrycha została opracowana z myślą o środkach technicznych, dlatego w jego teorii operatorami przekształceń są w zasadzie środki produkcji (narzędzia złożone i maszyny), które nazywa układami technicznymi; megaoperatorami (megaukładami) zaś są wydziały produkcyjne, fabryki itp. Megaukładem gospodarczym (gigaukładem) w rozumieniu J. Dietrycha jest również gospodarka krajowa jako całość.

Rys. 1

WE - wejście
WY - wyjście

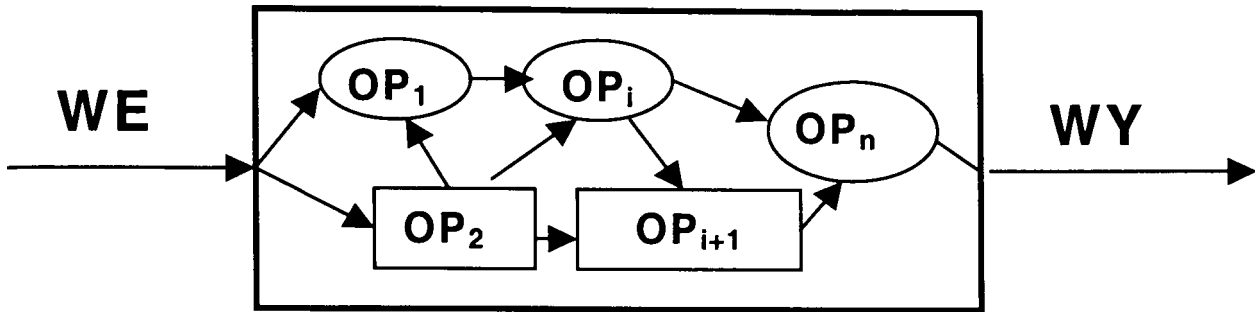
Złożony operator przekształcenia według tej teorii przedstawiono na rysunku 2. Składają się nań operatory elementarne i złożone, odpowiednio sprzężone ze względu na funkcje przekształcenia.

Środki techniczne służą przede wszystkim przekształcaniu materii⁴ w różne wytwory (np.: surowców w produkty), choć środkami technicznymi są też urządzenia do przetwarzania materii w energię (prądnicę) lub do przemieszczania (transportu) kosztem przekształcania energii

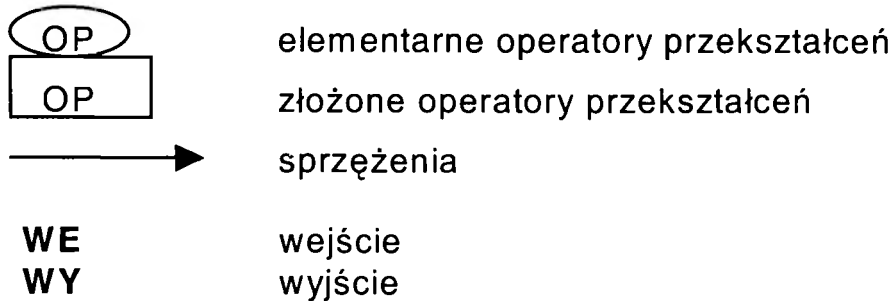
² Wcześniej Ludwig von Bertalanffy podał koncepcję biologicznego systemu otwartego, w którym następuje „import i eksport substancji” [2].

³ Janusz Dietrych w środkach technicznych rozróżnia oprócz narzędzi i maszyn (operatorów przekształceń) pomieszczenia, które służą w procesach wytwórczych jako przestrzenie retencyjne i nie wykonują bezpośrednio żadnych operacji przekształcenia materii.

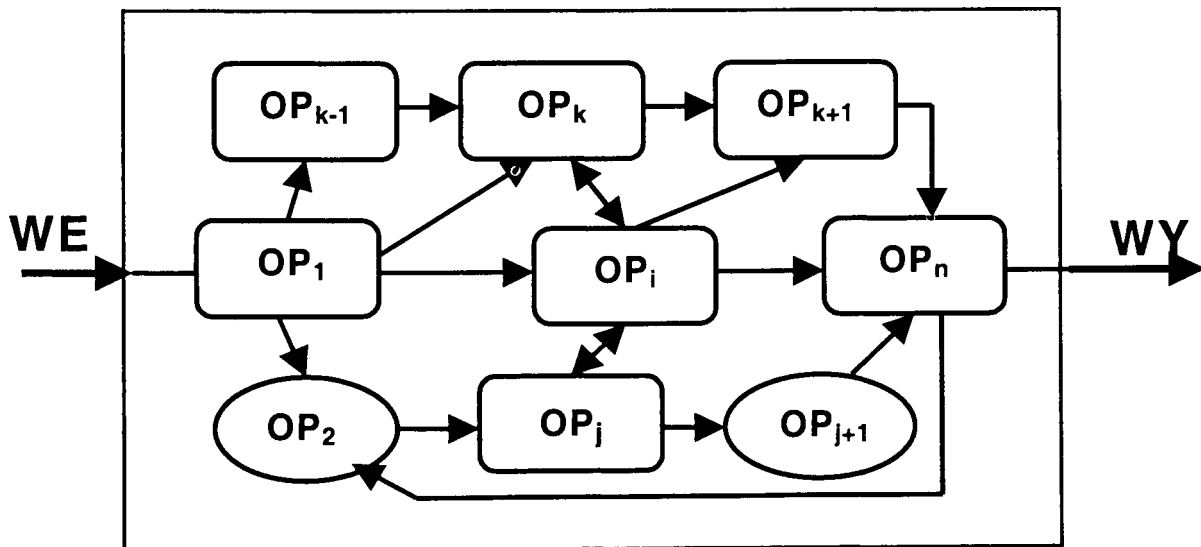
⁴ Działanie niektórych układów technicznych może być bierne, np. most nie wykonuje żadnych operacji przekształcenia – ani materii, ani energii, ani informacji.

Rys. 2

na pracę potrzebną do pokonania oporów ruchu, są nimi też urządzenia do przekształcania i przechowywania informacji. Odpowiednia kompozycja operatorów (układów) złożonych i ewentualnie elementarnych tworzy techniczny megaukład: wydział produkcyjny, fabrykę itp. (rysunek 3).

Rys. 3

Ujęcie J. Dietrycha może mieć, moim zdaniem, zastosowanie również do opisu i diagnozowania procesów zachodzących w układach,

w których elementarnymi operatorami przekształceń są nie tylko urządzenia techniczne, ale przede wszystkim ludzie, zaś ich główną funkcją jest przekształcanie informacji. Takie układy, np. jednostki naukowe i badawcze, uczelnie czy biblioteki, tworzą i rozpowszechniają informację utrwaloną na odpowiednich nośnikach materialnych bądź przekazywaną w inny, odpowiedni sposób.

W analizie systemowej podstawowe znaczenie ma zbiór pojęć, którymi posługuje się autor metody. Zbiór ten u J. Dietrycha jest jednoznaczny i precyzyjny w odniesieniu do zagadnień technicznych, w szczególności eliminuje wyrażenia bliskoznaczne często używane zamiennie.

Celem niniejszego opracowania jest wykazanie, że stosowanie aparatu pojęciowego analizy systemowej w ujęciu J. Dietrycha – związane go z techniką i powstałego na jej użytek – do zjawisk nie technicznych jest w pełni uprawnione i może on być użyteczny w szczególności do badania przebiegu wszelkich procesów zachodzących w bibliotece.

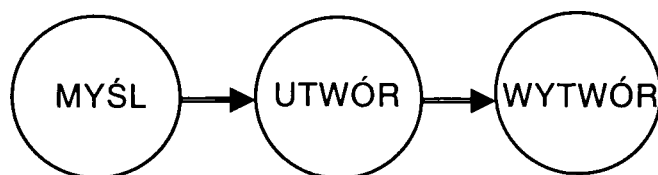
K o n k r e t, a b s t r a k c j a, d z i a ł a n i a c z y n n e, d z i a ł a n i a m y ś l o w e. – Pojęcie *zbioru* jest pojęciem pierwotnym; *konkret* i *abstrakcja* są powszechnie rozumiane i nie wymagają objaśnień. Określmy jako *działanie* przeprowadzanie zmian stanu konkretów lub abstraktów. Każdy konkretny obiekt i ogólniej – sferę konkretów, postrzegamy i odczuwamy zmysłami, jest ona mierzalna. Działania materialne zachodzące w tej właśnie sferze są *działaniami czynnymi*. Sfera abstrakcji zaś, jako sfera pojęć tworzonych w wyniku poznania konkretów, istnieje dzięki ludzkiej świadomości i myśleniu intuicyjnemu i rozumowemu; w tej sferze z kolei zachodzą działania polegające na zmianie stanu świadomości lub wiedzy, nazwano je *działaniami myślowymi*. Działanie czynne powinno być zawsze poprzedzone działaniem myślowym, co jest jednym z elementów postępowania racjonalnego.

W y t w ó r, u t w ó r. – Rezultatem działania na konkretach, czyli *działania czynnego*, jest *wytwór*⁵. Rezultatem zaś każdego *działania myślowego* jest *utwór*. Zatem utwór jest pewnym zbiorem pojęć, celowo uporządkowanym.

Wytwór z definicji jest konkretem. *Działanie czynne*, w wyniku którego powstał, poprzedzone zostało *działaniem myślowym*, które określiło cechy przyszłego *wytworu* i było dyrektywą w owym *działaniu czynnym*. W tym przypadku zbiór pożądaných, przewidywanych cech *wytworu*, to *utwór*; powstanie *utworu* poprzedziło zaistnienie *wytworu* – konkretu. Może jednak zachodzić proces odwrotny: *utwór* może powstać też w wyniku poznania istniejącego już *wytworu* jako opis jego cech. Zatem *wytwór* jest zmaterializowaniem twórczej, intelektualnej

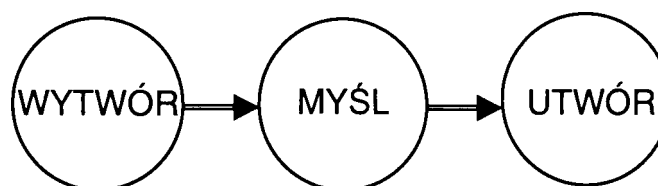
⁵ Janusz Dietrych, a za nim część środowiska technicznego, potocznej nazwie „wyrób” nadaje znaczenie pejoratywne, wywodząc ją z „wyrobnictwa”, czynności wykonywanej bez zaangażowania lub talentu. Autorka podziela ten pogląd.

pracy myślowej autora, który ze względu na jakiś cel zdeterminował w postaci *utworu* jego cechy (rysunek 4a),

Rys. 4a

albo zaistniały już wcześniej w wyniku czyjegoś działania *wytwór* jest podstawą do powstania nowego *utworu* będącego opisem jego własności i właściwości (rysunek 4b).

Rys. 4b

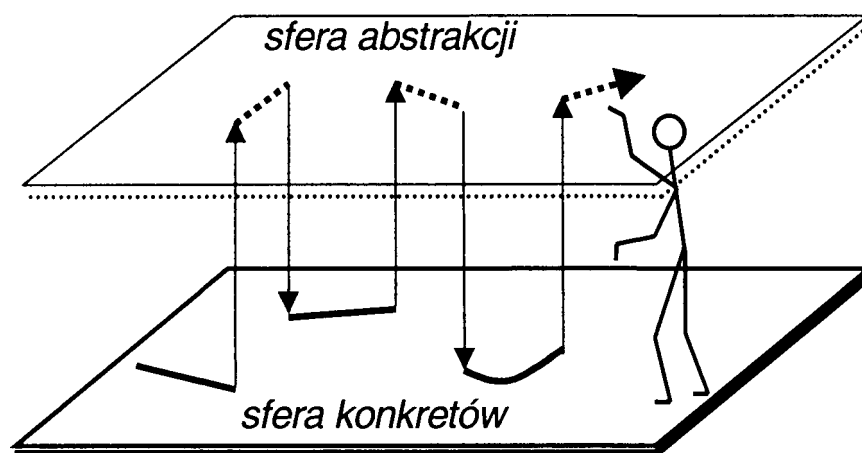
Ogólnie więc: *utwór* w ujęciu J. Dietrycha w odniesieniu do środków technicznych jest zbiorem wyabstrahowanych cech konkretnego – *wytworu*.

W przypadku bibliotekarza katalogującego książkę utworem są stworzone w procesie myślowym opis bibliograficzny lub charakterystyka rzeczowa, wytworem zaś staje się dowolny nośnik z pozycją katalogową naniesioną odpowiednią techniką. Katalogowana książka jest oczywiście zapisem utworu wcześniej powstałego, podobnie jak przepisy katalogowania, z których bibliotekarz korzysta. W przypadku udzielania przez bibliotekarza czytelnikowi informacji ustnej, utworem jest, jak poprzednio, efekt działania myślowego pracownika zawarty w komunikacie, natomiast wytworem i zarazem nośnikiem informacji jest fala dźwiękowa, za pomocą której wynik procesu myślowego przekazywany jest odbiorcy. Udzielając informacji, bibliotekarz wykorzystuje wiele istniejących już utworów, utrwalonych na różnych nośnikach oraz pomieszczonych w jego pamięci. Bibliotekarz wypożyczający czytelnikowi książkę zza lady jedynie przemieszcza istniejący wytwór – dokument.

Widać więc, że posługiwanie się pojęciami *utworu*, *wytworu*, *działania czynnego* i *działania myślowego* w odniesieniu do pracy bibliotekarza na dowolnym stanowisku jest w pełni uprawnione. Można je też zastosować do pracy jakiegokolwiek działu oraz biblioteki jako całości. Utworem w tym ostatnim przypadku jest informacja, wytworami zaś

wszelkie jej nośniki, zarówno powstałe w bibliotece, jak i tylko przez nią udostępniane czy wypożyczone.

W większości poczynań ludzkich działanie w sferze abstrakcji zachodzi ze względu na sferę konkretów (z czego nawet działający nie zawsze zdają sobie sprawę). W istocie, obracamy się wśród konkretów i ujawniające się potrzeby powodują, że dokonujemy w tej sferze zmian. W wyniku obserwacji odmienionego otoczenia i analizy wprowadzonych zmian powstają nowe opisy zbiorów cech i nowe pojęcia, czyli nowe abstrakty, co z kolei oznacza wprowadzenie zmian w sferze abstrakcji; te zaś znowu skutkują zmianami w konkretach. Zmiany w obu sferach są nieustanne [3 s. 84]. Stwierdzenie to, odnoszące się do pracy projektanta i konstruktora, dotyczy przecież działań racjonalnych w dowolnej dziedzinie. Dobrym zobrazowaniem sekwencji działań człowieka jest rysunek 5 [3 s. 85].

Rys. 5

Układ, układ materialny, układ techniczny, układ antropotechniczny, układ socjotechniczny. Operator przekształceń. – Działania ludzkie, czynne i myślowe, są (a w każdym razie powinny być) celowe. Wytwory powstające w ich wyniku, aby zaspokajać szeroko rozumiane potrzeby materialne i niematerialne człowieka, mają zarówno postać prostych urządzeń technicznych, jak i złożonych instytucji, takich jak fabryka, uczelnia, biblioteka, placówka naukowo badawcza itp.

Układem jest dowolny, celowo uporządkowany, zbiór abstrakcyjny bądź konkretny, który można wyróżnić lub wyodrębnić spośród innych zbiorów na podstawie jego cech⁶. Każdy wytwór będący urządzeniem technicznym jest, zgodnie z tą definicją, układem konkretnym, *materialnym – technicznym*. Podobnie, układem konkretnym jest zbiór,

⁶ Cechami zbioru są jego własności i właściwości [3, s. 30 i dalsze]; identyfikują one zbiór jednoznacznie, co umożliwia wyróżnienie lub wyodrębnienie go spośród innych zbiorów.

którego elementami są człowiek oraz użytkowane przez niego np. komputer, biurko, krzesło i oświetlenie. Układem jest też każde przedsiębiorstwo lub instytucja o charakterze nieprodukcyjnym, w szczególności biblioteka. Układ, w którym obok człowieka znajdują się urządzenia pod jego stałym wpływem, to *układ antropotechniczny*; układ, w którym występuje współdziałanie osób oraz ich działanie na zbiór urządzeń technicznych, to *układ socjotechniczny*. Zatem każde stanowisko pracy w bibliotece jest *układem antropotechnicznym*, biblioteka zaś jako całość jest *układem socjotechnicznym*. O obu tych układach można powiedzieć, że są układami działającymi; tę cechę ma też większość układów technicznych⁷.

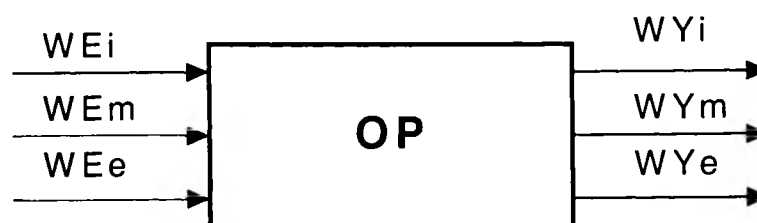
Każdy układ działający jest operatorem przekształceń wieloelementowym – złożonym, w szczególności jest nim biblioteka; każdy pracownik jest także operatorem przekształceń – intelektualnym i elementarnym; urządzenia techniczne wykorzystywane w procesie pracy bibliotecznej są operatorami przekształceń złożonymi; takim operatorem jest np. komputer.

M e g a u k ł a d. M e g a o p e r a t o r. – Należy jeszcze rozszerzyć wprowadzone już, użyteczne do rozważań o charakterze całościowym, pojęcie *megaukładu* jako zespołu układów. Biblioteka, w zależności od potrzeby i celu badań, może być rozpatrywana jako odrębna instytucja, bądź np. jako element sieci bibliotek publicznych lub uczelnianych, jako jednostka organizacyjna uczelni wyższej albo jedna z instytucji kultury obsługujących określone środowisko. W każdym z tych przypadków jest ona jednym z operatorów złożonych współtworzących pewien *megaoperator*, czyli elementem pewnego *megaukładu*, w którym działa, przyczyniając się do osiągnięcia wspólnego celu. Zaś w obrębie dowolnej instytucji każde stanowisko pracy, jako układ – operator przekształceń, jest elementem układu (w szczególności megaukładu), jakim jest ta instytucja, np. właśnie biblioteka.

W e j ś c i e, w y j ś c i e. – Pojęcia te – znane i stosowane w technice projektowania i eksploatacji układów i megaukładów technicznych – wymagają w stosunku do układów innych niż techniczne dodatkowych wyjaśnień.

Działanie, jak to zostało zdefiniowane na początku, oznacza przeprowadzanie zmian stanu konkretów lub abstraktów, istotny jest zatem zarówno stan przekształcanego obiektu przed, jak i po działaniu operatora, który przekształcił *wejście* w *wyjście*. Wejście i wyjście każdego operatora można określić za pomocą energii i masy opisujących materię oraz *informacji*, która nie zawsze jest mierzalna (i wówczas oceniana pod względem skutków wywoływanych w działaniu na konkretach). Trzy rodzaje *wejść* i *wyjść* operatora przekształceń: *informacyjne* oraz *energetyczne* i *masowe*, przedstawiono na rysunku 6.

⁷ Zob. przyp. 4.

Rys. 6

OP - dowolny operator przekształceń elementarny lub złożony
 WEi, WEm, WEe - wejścia odpowiednio: informacyjne, masowe, energetyczne
 WYi, WYm, WYe - wyjścia odpowiednio: informacyjne, masowe, energetyczne

W przypadku biblioteki, a więc instytucji poświęconej w głównej mierze pracy umysłowej i służącej ludzkiemu intelektowi, w której energia lub masa są tylko koniecznościami materialnymi, a więc w pewnym sensie drugorzędnymi [3 s. 76], interesować nas będą przede wszystkim wejścia i wyjścia informacyjne. W dalszych rozważaniach wobec tego określenie *wejście* i *wyjście* będą odnosić się wyłącznie do informacji. Jeśli zaistnieje potrzeba, to wejścia i wyjścia energetyczne lub masowe zostaną wyraźnie nazwane.

S y s t e m. – Układ zdefiniowany został jako zbiór konkretny lub abstrakcyjny o cechach umożliwiających wyróżnienie lub wyodrębnienie go spośród innych zbiorów⁸.

W trakcie procesów przebiegających w dowolnym układzie działającym pomiędzy wejściami a wyjściami tego układu oraz wejściami i wyjściami składających się nań operatorów zachodzą związki czyli relacje dwojakiego rodzaju: *sprzężenia* i *przekształcenia*. Rysunek 2 przedstawia układ – operator złożony, w którym relacje przekształceń realizowane są przez operatory elementarne, zaś rysunek 3 megaukład – megaoperator, w którym przekształcenia zachodzą zarówno za sprawą operatorów elementarnych, jak i złożonych. W obu przypadkach uwidoczniono sprzężenia pomiędzy operatorami.

Relacje przekształceń realizowane w dowolnym konkretnym układzie lub megaukładzie przez operatory elementarne lub elementarne i złożone oraz relacje sprzężeń między operatorami tworzą pewien wyodrębniony zbiór abstraktów, stanowiąc układ, który jest logiczną podstawą działania układu konkretnego. Ten właśnie układ w przedstawianym ujęciu jest *systemem*. Inaczej mówiąc: system to układ relacji sprzężeń i relacji przekształceń danego układu.

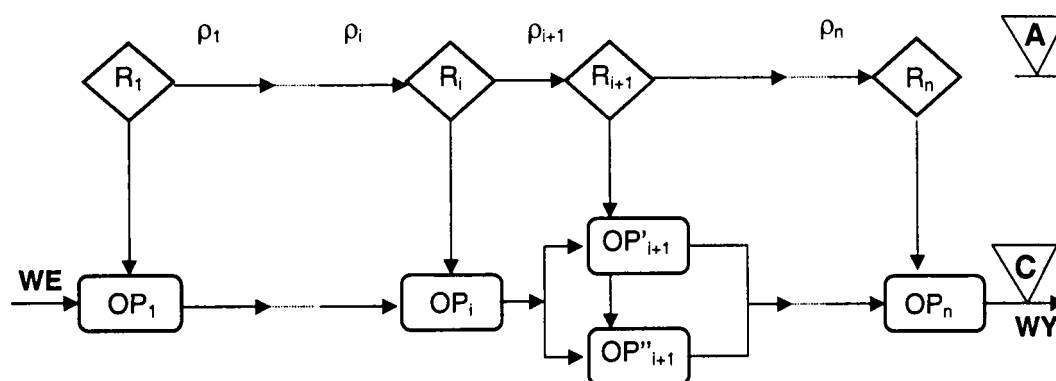
Dobłą ilustracją, jakkolwiek nie biblioteczną, takiego ujęcia jest przykład podany przez J. Dietrycha: „szachownica jest układem

⁸ Zob. przyp. 6.

materialnym (...) gra w szachy polega na stosowaniu różnych systemów. Łatwo możemy zidentyfikować relacje między kolejnymi stanami gry (zmieniającymi się układami figur na szachownicy). Tymi relacjami są zasady przekształceń stanów gry (...) czyli zasady elementarnych przemieszczeń figur i relacje sprzężeń między przemieszczeniami figur w sekwencji. Możemy więc powiedzieć, że gra w szachy wymaga: szachownicy, jako układu pól umożliwiających identyfikację położenia figur, zbioru figur o zróżnicowanym znaczeniu oraz systemu gry” [3 s. 59]. Natomiast sama gra jest procesem przekształcania informacji kolejno przez uczestniczących w niej graczy.

W przypadku biblioteki, rozpatrywanej jako odrębna instytucja, *systemem* jest zespół procedur w niej realizowanych; jeśli traktować bibliotekę jako część jakiegoś megaukładu (np. bibliotekę uczelnianą), to procedury biblioteczne jako całość będą elementem systemu tego megaukładu (np. uczelni).

W omawianym ujęciu żaden konkretny ani układ konkretnych nie jest systemem. System jest pojęciem abstrakcji – jest własnością rzeczy, nie zaś samą rzeczą [3 s. 59]. Definicja *systemu* nie określa ponadto, co ma być przedmiotem przekształceń i sprzężeń, może to być cokolwiek: materia, energia, a w szczególności informacja. Te założenia przedstawianego ujęcia pozwalają porządkować procesy zachodzące w bibliotece.

Rys. 7

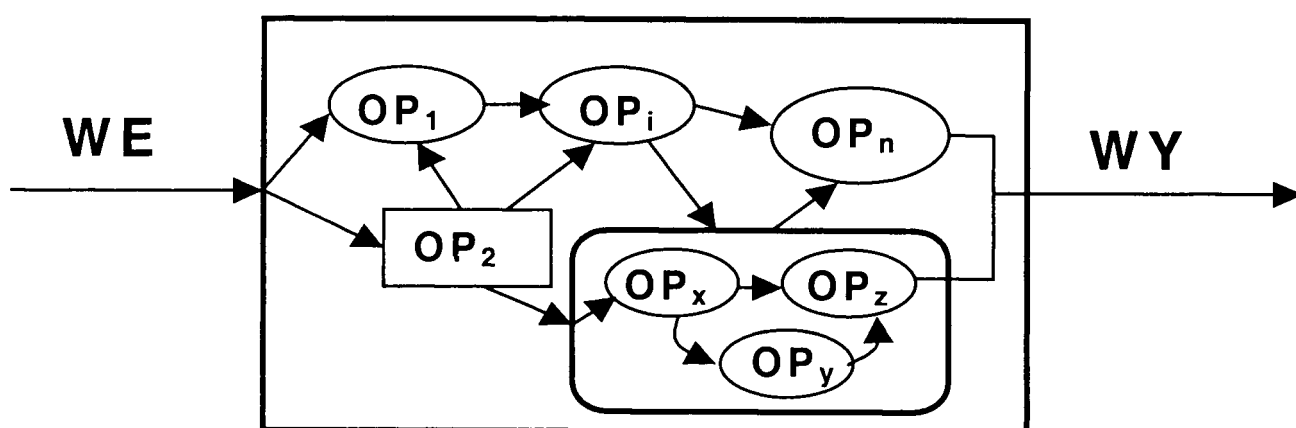
A, C	odpowiednio poziom systemu, poziom układu
WE, WY	odpowiednio wejście, wyjście
ρ_i	i-ta relacja sprzężenia
R_i	i-ta relacja przekształcenia
OP_i	i-ty operator przekształcenia
OP'_{i+1}	i+1-y operator przekształcenia, pierwszy w układzie równoległym
OP''_{i+1}	i+1-y operator przekształcenia, drugi w układzie równoległym

Ilustracją problemu niech będzie dodatkowo rysunek 7. Poziomą abstrakcją jest poziomem systemu – poziomem relacji przekształceń i sprzężeń. Na poziomie konkretnym jest operator przekształceń – układ materialny zdekomponowany na operatory elementarne i złożone o różnym stopniu złożoności. Przedstawiony na rysunku 7 model współzależności poziomów abstrakcji i konkretnego ma charakter uniwer-

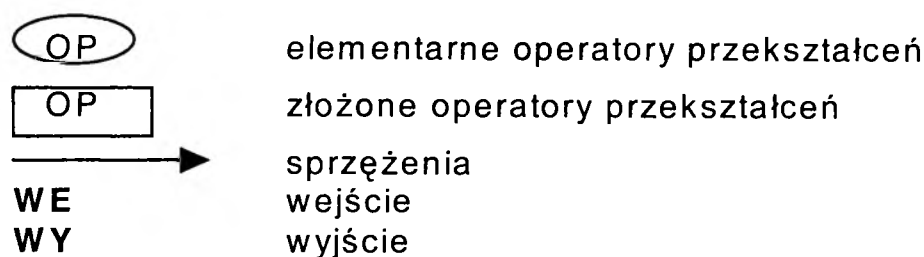
salny – jest prawdziwy dla wszystkich układów przekształcających masę, energię i informację.

Dekompozycja układu, dekompozycja systemu. – Powróćmy do rysunków 1-3. Rysunek 1 przedstawia układ: operator przekształcenia określonego wejścia WE w wyjście WY. Jeśli nie jest to operator elementarny, to można zdekomponować go na składające się nań operatory elementarne (rysunek 2) lub elementarne i złożone w przypadku megaukładu (rysunek 3). Każdy operator złożony układu złożonego lub megaukładu można także zdekomponować na odpowiednie operatory elementarne (rysunek 8).

Zatem rysunki 1-2 i 8 przedstawiają ten sam układ w różnych stadiach dekompozycji.

Rys. 8

Biblioteka jest układem złożonym, w którym operatorami przekształceń, także złożonymi, są działy. Każdy z działów można zdekomponować na mniejsze operatory, np. sekcje, aż do pojedynczych stanowisk pracy włącznie (rysunek 8). Jeśli jest to konieczne, stanowisko pracy, będące układem antropotechnicznym i operatorem przekształceń, można dekomponować dalej, wyróżniając kolejne operatory, np. człowieka i komputer. Głębokość dekompozycji zależy zarówno od stopnia złożoności układu, jak i potrzeby badawczej.

Podobnie dokonuje się dekompozycji systemu (rysunek 7). Tu istotna jest stopniowa identyfikacja relacji między wejściami a wy-

jściami układu i wejściami a wyjściami kolejnych operatorów przekształceń, relacje bowiem – z definicji – są elementami *systemu*.

R o d z a j e r e l a c j i. – Rozróżnia się – jak było już powiedziane wcześniej – dwa rodzaje relacji: *relacje przekształceń* i *relacje sprzężeń*. *Relacje przekształceń* z kolei dzielą się na *relacje przetwarzania* i *relacje przemieszczania*. Proste stanowisko pracy w bibliotece o w miarę jednorodnych czynnościach, np. związanych z katalogowaniem książek, może być ilustracją wprowadzonych pojęć. Na początek należy określić wejścia rozpatrywanego układu. Wejściem masowym analizowanego układu antropotechnicznego będą przede wszystkim nośniki informacji, np. opracowywany dokument i zbiór przepisów. Wejście energetyczne, to oświetlenie, ogrzewanie i energia wniesiona przez człowieka. Wejściem informacyjnym zaś są informacje zawarte w katalogowanych dokumentach oraz w normach, instrukcjach i przepisach katalogowania, ale także wiedza własna pracownika i zawartość jego pamięci, w tym np.: procedury opracowania dokumentów, pojęcia rzeczy i utworów, kategorie logiczne jako środki poznawcze, utrwalone sposoby i schematy postępowania logicznego i metody, twierdzenia, sądy i wyobrażenia ogólnie znane, jak również niezidentyfikowane elementy, pozostające zazwyczaj poza świadomością człowieka [3 s. 61]. Pracownik *przemieszcza* opracowywany przez siebie dokument, lecz nie *przetwarza* go w sensie fizycznym. *Przetwarza* natomiast zawarte w nim informacje, zgodnie z odpowiednimi zasadami, na informację katalogową. Pomiedzy osobą katalogującą a np. dokumentem, ekranem komputera i klawiaturą zachodzi relacja wzrokowa będąca *sprzężeniem* optycznym; istnieje też oczywiście relacja *sprzężenia* palców człowieka z dokumentem i klawiaturą. Przy rozpatrywaniu problemów merytorycznych te relacje, podobnie jak energia i masa, mają w procesie przetwarzania informacji drugorzędne znaczenie.

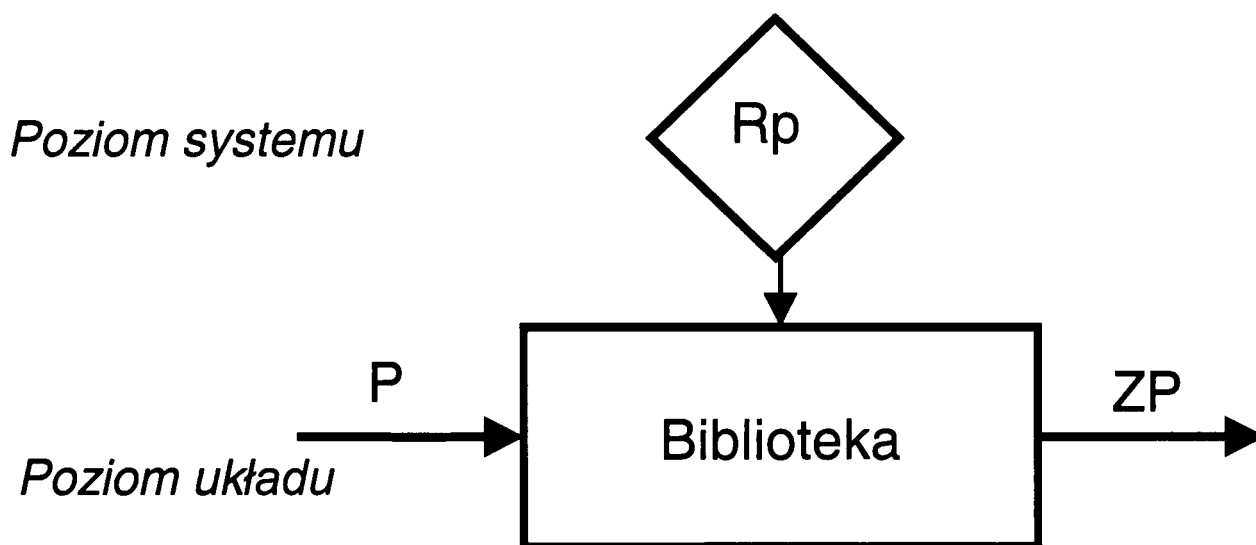
Podobnie można rozpatrywać dowolny układ antropotechniczny o znacznie bardziej złożonych działaniach myślowych i czynnych, co jest oczywiście odpowiednio trudniejsze.

W s p ó ł s y s t e m y. – W opisie stanowiska pracy zaznaczane było współistnienie – obok przekształcania informacji – przetwarzania i przemieszczania masy i energii. Prezentowana teoria w odniesieniu do układów technicznych uwzględnia – co jest oczywiste – *systemy informacyjne, energetyczne i masowe*, traktując je jako *współsystemy* we wspólnych układach materialnych, nie hierarchizując ich (wyróżnia się tam jedynie typy układów w zależności od rodzajów wejść i wyjść, np.: układy typu energia i masa, typu masa i informacja lub energia, masa i informacja).

Takie ujęcie wydaje się słuszne także w stosunku do układu socjotechnicznego, jakim jest biblioteka; należałoby określić go jako układ typu: informacja, masa i energia. Tutaj, jak to już stwierdzono,

energia lub masa jako konieczności materialne są w pewnym sensie drugorzędne, jednak bez nich nie następowałyby nie tylko konieczne procesy informacyjne, ale i jakiegokolwiek działania, nie można więc uznawać systemów energetycznego i masowego za mniej ważne lub podporządkowane systemowi informacyjnemu; są one systemami służebnymi w stosunku do systemu informacyjnego, lecz autonomicznymi.

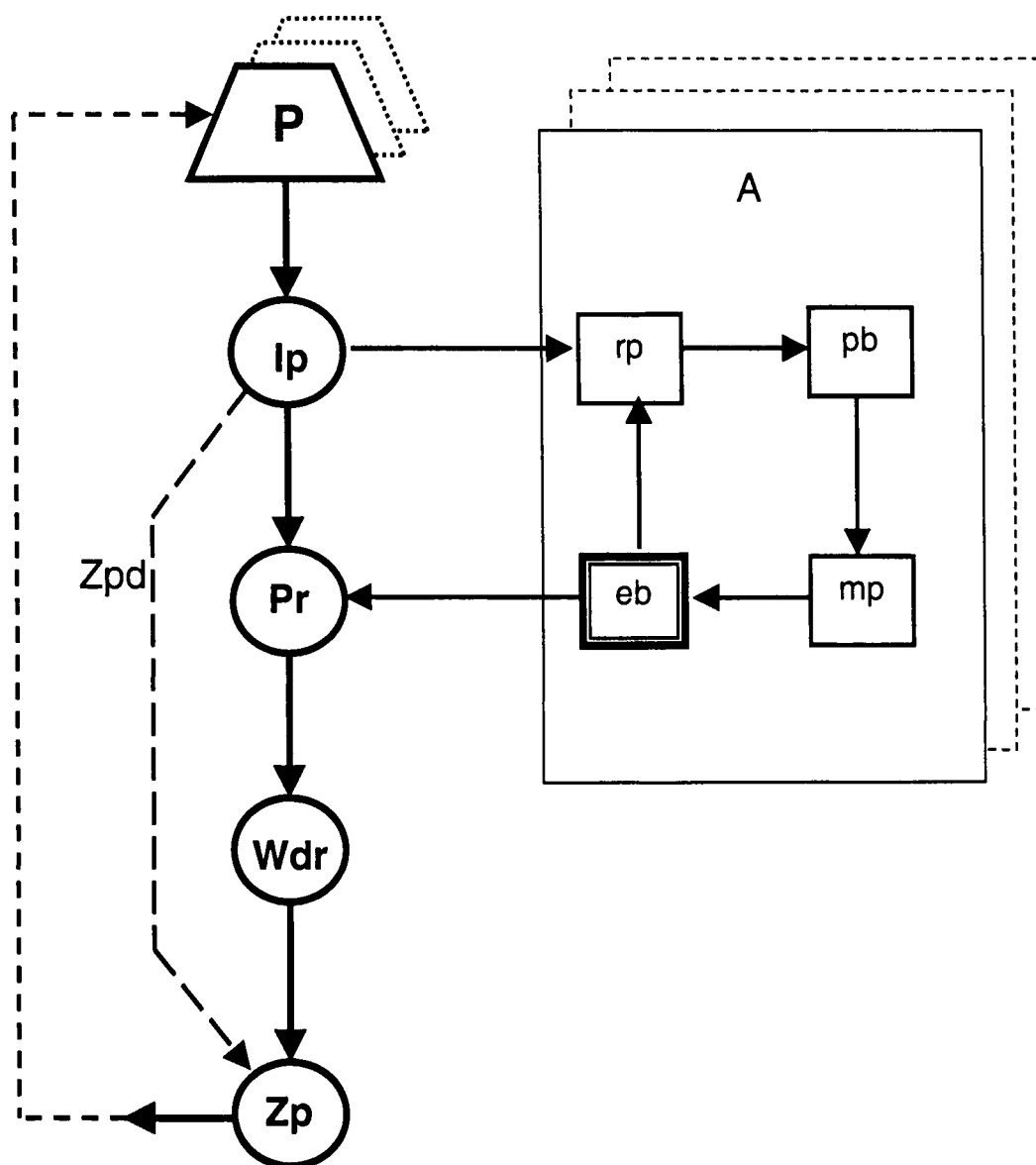
Dowolna biblioteka może być rozpatrywana jako element różnych megaukładów [14 s. 16-42]. Wydaje się dogodne i konieczne traktowanie systemu takiej biblioteki i systemu megaukładu, do którego ona należy jako współsystemów, nie zaś systemów hierarchicznie uporządkowanych. Trafna i przekonująca jest argumentacja J. Dietrycha. W rzeczywistości materialnej powszechne są złożone środki techniczne oraz układy antropotechniczne i socjotechniczne o różnych stopniach złożoności; równie powszechne są relacje między różnymi elementami rzeczywistości, zarówno w obrębie wymienionych układów, jak i pomiędzy nimi; powszechnie występują też relacje między całymi układami. Dlatego J. Dietrych proponuje nie wprowadzać hierarchii nadsystemów i podsystemów, lecz poszukiwać, badać i tworzyć systemy i współsystemy. Każdej akcji towarzyszy reakcja, zarówno w układach środków technicznych, jak i w stosunkach międzyludzkich i społecznych; nie można orzec, która z nich ma większe znaczenie. „Przecież nasze działania (akcja) są obliczone właśnie na jakąś pożądaną reakcję, tak że akcja staje się logiczną – i faktyczną – funkcją pożądaną przez nas reakcji. Co wobec tego jest górą?” [3 s. 60].

Rys. 9

P	- informacja o potrzebie	(WE)
ZP	- zaspokojenie potrzeby	(WY)
Rp	- sposób realizacji zaspokojenia potrzeby	

Biblioteka jest instytucją zaspokajającą określone potrzeby społeczne: naukowe, oświatowe, kulturalne i rozrywkowe; rysunek 9 przedstawia ideę systemowego ujęcia zaspokojenia przez bibliotekę dowolnej potrzeby:

Rys. 10

- P – kolejne potrzeby
- Ip – identyfikacja potrzeby
- Pr – projektowanie sposobu zaspokojenia potrzeby (udoskonalenie dotychczasowego lub nowy)
- Wdr – wdrożenie sposobu zaspokojenia potrzeby
- Zp – zaspokojenie potrzeby
- rp – rozpoznanie potrzeby
- pb – opracowanie programu badań
- mp – modelowanie sposobu zaspokojenia potrzeby
- eb – opracowanie wyników badań modelowych
- Zpd – zaspokojenie potrzeby dotychczasowym sposobem
- A – kolejne cykle badawcze

Sam zaś proces realizacji przez bibliotekę zaspokojenia potrzeby, w którym biorą udział przede wszystkim intelektualne operatory przekształceń, można przedstawić – jeśli tak w rozpatrywanej bibliotece przebiega – jak np. na rysunku 10 (przedstawia on przekształcenia dokonywane przez operatory intelektualne).

Procesy, nawet związane z podstawowymi funkcjami biblioteki, lecz zachodzące w różnych bibliotekach, są zróżnicowane, co w sposób oczywisty wynika z odmiennych warunków i kontekstów, w jakich przebiegają. Badanie systemów bibliotek jest więc trudne, począwszy już od etapu identyfikacji intelektualnych i konkretnych operatorów przekształceń, poprzez określenie i opis relacji w obrębie systemu, do identyfikacji relacji pomiędzy współsystemami przenikającymi się w jednym układzie – bibliotece.

Analiza systemowa w ujęciu J. Dietrycha, dzięki rozdzieleniu sfery abstraktu i konkretnego – wydaje się dobrym i użytecznym narzędziem nie tylko do opisu i badania widocznych relacji w praktyce biblioteczno-informacyjnej, ale i metodą ułatwiającą i umożliwiającą dostrzeganie relacji ukrytych i systemowe postrzeganie biblioteki i jej pracy.

BIBLIOGRAFIA

1. *Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych*. Materiały z konferencji (Kraków, 19-21 września 2001). Kraków 2001.
2. Bertalanffy L.: *Ogólna teoria systemów*. Podstawy, rozwój, zastosowania. Warszawa 1984.
3. Dietrych J.: *System i konstrukcja*. Warszawa 1985.
4. Gasparski W.: *Dobro, zło i technika*. „Zag. Naukozn.” 1999 nr 3/4 s. 385-391.
5. Gomółka Z.: *Elementy ogólnej teorii systemów*. Szczecin 1999.
6. Gonet K.: *Metoda opisu warsztatu bibliotecznego dla potrzeb automatyzacji*. „Prz. Bibl.” 1986 z. 2 s. 147-170.
7. *Jakość w bibliotekarstwie I. Teorie – projekty – kształcenie*. EBIB 1/2002.
8. *Jakość w bibliotekarstwie II. Konfrontacje praktyczne*. EBIB 2/2002.
9. Penc J.: *Strategie zarządzania*. Cz. 1-2. Warszawa 1999.
10. *Projektowanie i systemy. zagadnienia metodologiczne*. Red. W. Gasparski, D. Miller. T. 1-15. Wrocław 1978-1995.
11. Robertson J., Robertson S.: *Pełna analiza systemowa*. Warszawa, 1999.
12. Sitarz A.: *Analiza systemowa Biblioteki Narodowej w Warszawie*. Studium wstępne. Warszawa 1975.

13. – : *Poszukiwanie pojęć systemowych potrzebnych bibliotekarstwu*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1989 s. 75-93.
14. – : *Systemowe badanie bibliotek. Studium metodologiczne*. Łódź 1990.
15. – : *Systemowe pojęcie biblioteki*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1983 s. 9-42.
16. S t ę p n i a k J.: *Charakterystyka procesów i danych bibliotecznych w aspekcie automatyzacji i ich przetwarzania*. „Prz. Bibl.” 1985 z. 1 s. 29-44.
17. *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji* (Kraków, 28-30 września 1998). Kraków 1998.
18. W o j t y s i a k J.: *System diagnozowania operacji cząstkowych we włókienniczych procesach wytwórczych*. Radom, Łódź 2001.
19. *Zarządzanie przez jakość w bibliotece akademickiej*. Bydgoszcz – Gniew, 10-13 września 2000 roku. Materiały konferencyjne EBIB.

Praca wpłynęła do redakcji 8 marca 2002 r.

NAGRODA NAUKOWA SBP IM. ADAMA ŁYSAKOWSKIEGO

Na posiedzeniu w dniu 17 czerwca 2002 r. ZG SBP zatwierdził do równorzędnego wyróżnienia Nagrodą Naukową SBP im. A. Łysakowskiego następujące publikacje (porządek alfabetyczny tytułów):

Za lata 1996-2000:

W grupie prac o charakterze teoretyczno-metodologicznym:

Barbara Sosińska-Kalata: *Modele organizacji wiedzy w systemach wyszukiwania informacji o dokumentach*. Warszawa: Wydaw. SBP 1999, 387 s. (Nauka, Dydaktyka, Praktyka; 33).

Ewa Głowacka: *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej*. Toruń: Wydaw. UMK 2000, 188 s.

W grupie prac o charakterze dokumentacyjno-źródłowym:

Konrad Zawadzki: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981*. T. 1-3. Przy współdz. Zofii Brulińskiej i in. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego. Warszawa: BP BG 1994-2001.

Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej : informator. Red. nauk. Barbara Bieńkowska. Oprac. Urszula Paszkiewicz, Hanna Łaskarzewska, Janusz Szymański, Stanisław Waligórski. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Poznań: Bogucki Wydaw. Naukowe 1998, 795 s. (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria B, Wspólne Dziedzictwo).

Deutsch-polnische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart: Bibliographie 1900-1998. T. 1-4. [Stosunki polsko-niemieckie w historii i teraźniejszości. Bibliografia]. Red. Andreas Lawaty, Wiesław Mincer przy współpr. Anny Domańskiej i in. Wiesbaden: Harassovitz Verlag 2000.

Urszula Paszkiewicz: *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej*. T. 1-3. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Warszawa: „DiG” 1996-2000. (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria B, Wspólne Dziedzictwo).

W grupie prac o charakterze praktyczno-wdrożeniowym:

Jadwiga Andrzejewska: *Bibliotekarstwo szkolne: teoria i praktyka*. T. 1-2. Warszawa: Wydaw. SBP 1996. (Nauka, Dydaktyka, Praktyka; 16/17).

Maria Lenartowicz, Anna Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Wyd. 2. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. (Formaty, Kartoteki; 7).

Za rok 2001:

W grupie prac o charakterze teoretyczno-metodologicznym – Komisja nie zgłosiła publikacji do nagrody w tej grupie.

W grupie prac o charakterze dokumentacyjno-źródłowym:

Stefania Skwirowska i Joanna Podurciel: *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990*. T. 1-2. Przy współpr. Wojciecha Jankowego i in. Pod red. Stefanii Skwirowskiej. Warszawa: BN 2001.

W grupie prac o charakterze praktyczno-wdrożeniowym:

Maria Janowska: *Adaptacja formatu USMARC do polskich zasad katalogowania: opis bibliograficzny i zasady wyboru haseł*. Warszawa: BN 2001.

Wręczenie pamiątkowego medalu i dyplomu odbędzie się 10 września br. w Bibliotece Narodowej podczas Sesji Jubileuszowej na 50-lecie śmierci A. Łysakowskiego powiązanej z obchodami 85-lecia SBP.

Jadwiga Sadowska

Informacja wpłynęła do redakcji 19 czerwca 2002 r.

OCHRONA WSPÓLNEGO DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

Mikrofilmowanie zabytków piśmiennictwa
z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego

W dniu 3.06.2002 r. w salach Biblioteki Narodowej (BN) zebrali się liczni goście, w tym bibliotekarze polscy i niemieccy, by podsumować i przedstawić wyniki kilkuletnich prac nad mikrofilmowaniem wybranych partii polskich zbiorów, przede wszystkim starych druków z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego. Przedsięwzięcie to jest największym, jak dotychczas, wspólnym programem bibliotekarzy polskich i niemieckich, toteż warto opisać jego genezę, przebieg i rezultaty.

Z inicjatywą taką wystąpiła Fundacja im. Roberta Boscha. Stara się ona od dłuższego czasu wspierać i rozwijać dobrosąsiedzkie stosunki polsko-niemieckie. Pierwsze kontakty nawiązała w 1974 r., a do 2002 r. przeznaczyła na rzecz Polski niebagatelną kwotę 31 mln euro. Pomoc Fundacji obejmowała często polskie biblioteki. Wśród wielu przykładów wymienić można sfinansowanie tygodniowej podróży po bibliotekach niemieckich w 1993 r. grupy uczestników studium podyplomowego przy IBiN UW¹, poświęconego bibliotekom naukowym. Tym razem Fundację zainteresowały niemieckie druki w bibliotekach polskich. Zdaje ona sobie sprawę ze sporów wynikających ze złożoności stosunków polsko-niemieckich w dziedzinie przemieszczonych podczas II wojny światowej dóbr kultury. Obserwując niemrawe dokonania polityków w rozstrzyganiu spornych kwestii w tej dziedzinie, postanowiła spróbować ze swej strony rozwiązać część tego problemu w ten sposób, by zmikrofilmować możliwie dużo książek niemieckich i umożliwić korzystanie z nich całej społeczności naukowej, niezależnie od lokalizacji obiektów.

Program mikrofilmowania objął przede wszystkim druki z pogranicza polsko-niemieckiego, dobrym przykładem są tu edycje gdańskie czy toruńskie. Plany te zaczęto urzeczywistniać stopniowo, przezwyciężając rozliczne trudności. Fundacja Boscha zaprosiła w październiku 1992 r. grupę polskich bibliotekarzy, by wstępnie uzgodnić cele i metody dalszych prac. Podczas tego pobytu, po zwiedzeniu bibliotek w Stuttgarcie, Tybindze i Monachium, utwo-

¹ Podróż tę opisał D. Grygorowski: *Wyprawa do bibliotek niemieckich czyli krótki kurs nowoczesnego bibliotekarstwa*. „Por. Bibl.” 1994 nr 2 s. 12-15.

rzono grupę roboczą, która przeprowadziła pierwsze rozmowy w Warszawie w marcu 1993 r. w BN. Z polskiej strony na czele grupy stanął dyrektor BN Adam Manikowski. W czerwcu tegoż roku, na zaproszenie BN, przyjechało do Polski 15 bibliotekarzy największych niemieckich bibliotek², w przewadze specjalistów pracujących w działach zbiorów specjalnych.

Zwiedzili oni biblioteki w Warszawie, Krakowie, Katowicach i we Wrocławiu, interesując się przede wszystkim zbiorami starych druków. Po wstępnych rozmowach następujące biblioteki zgłosiły chęć wzięcia udziału w przedsięwzięciu:

1. Biblioteka Narodowa w Warszawie
2. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
3. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu
4. Biblioteka Gdańska PAN
5. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
6. Biblioteka Śląska w Katowicach
7. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu
8. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie.

Rok później (1994) zapadły pierwsze decyzje finansowe. Fundacja Boscha nie znalazła możliwości sfinansowania realizacji projektu w całości ze swoich środków, należało więc poszukać dodatkowego sponsora. Niemiecka Fundacja zwróciła się więc do Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej (FWPN), która była w tym czasie najzamożniejszą tego typu instytucją w Polsce.

FWPN została założona 15.10.1991 r. ze środków niemieckich. Polska nie była w stanie w latach 80. spłacać bieżących odsetek od gwarantowanego przez rząd niemiecki kredytu. W ramach oddzielnej umowy rząd federalny zdecydował się umorzyć zaległe płatności wynoszące 760 mln marek, a rząd polski zobowiązał się do sukcesywnego przekazywania pozostałych 570 mln marek specjalnie utworzonemu polskiemu funduszowi, który dał początek Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej. FWPN była fundacją hojną, z jej funduszy korzystały wcale licznie również i biblioteki³. Jednym ze statutowych celów FWPN jest „renowacja i utrzymanie zabytków kultury o znaczeniu historycznym w Europie”, punkt ten dawał więc możliwość objęcia pomocą Fundacji akcji mikrofilmowania zabytkowego piśmiennictwa bibliotek. Zarząd FWPN przystał na propozycję Fundacji Boscha i przyznał wstępnie w 1994 r. na realizację całego projektu kwotę 16,5 mln zł – sumę olbrzymią, jak na możliwości polskich bibliotek. Do uruchomienia tej kwoty i jej wyczerpania droga była jednak daleka. Merytoryczną stroną przedsięwzięcia kierowała Rada (Beirat), do której należało 4 przedstawicieli strony niemieckiej i dyrektorzy tych polskich bibliotek, które brały udział w tym przedsięwzięciu⁴. Radzie

² Początki prac nad projektem opisał szczegółowo F. G. Kaltwasser: *Verbesserung der Zugänglichkeit und des Schutzes von Druckwerken im Schnittfeld polnischer und deutscher Kultur in polnischen Bibliotheken. Ein deutsch-polnisches Gemeinschaftsprojekt*. „*Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*” 1997 H. 5 s. 479-493.

³ FWPN dopomogła na przykład w budowie i wyposażeniu Książnicy Cieszyńskiej, przyznając jej kwotę 500 000 zł.

⁴ Bibliotekę Narodową reprezentował do 1997 r. A. Manikowski, a po nim Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, która przejęła też, jako przedstawiciel BN, pewne funkcje związane z koordynacją realizacji projektu ze strony polskiej. Bibliotekę Uniwersytecką we Wrocławiu reprezentował Andrzej Ładomirski, Książnicę Pomorską w Szczecinie – Stanisław Krzywicki, Bibliotekę Gdańską PAN – Maria Pelczar, Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu – Artur Jazdon.

przewodniczył Franz Georg Kaltwasser, emerytowany dyrektor Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium. Fundację Boscha reprezentował Martin Dinges, specjalista od historii medycyny, natomiast Klaus Haller, kierownik Działu Katalogów w bibliotece monachijskiej, przejął funkcję koordynatora prac bibliotecznych. Skład ten uzupełniał Hartmut Weber, dyrektor Archiwum Krajowego Badenii-Wirtembergii w Stuttgarcie, który był ekspertem w sprawach technicznych mikrofilmowania⁵. Wiceprzewodniczącą Rady była od 1997 r. Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska z BN.

Pierwszym problemem, który przyszło Radzie rozwiązać po długich dyskusjach, był ostateczny wybór kategorii mikrofilmowanych zbiorów. Zdecydowano, iż dwie trzecie całości stanowić będą stare druki z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego. Precyzyjne wyodrębnienie tego pogranicza okazało się jednak bardzo trudne i do końca sprawiało kłopoty. Odstąpiono od pomysłu mikrofilmowania kolekcji o jednolitej proveniencji, gdy stwierdzono, że niemieckie zbiory w bibliotekach polskich są tak przemieszane, że trudno w nich wyodrębnić zwarte zespoły. Zdecydowano się na mikrofilmowanie książek według miejsc wydania. Sporządzono listę 40 miast z terenów Śląska, Pomorza, Prus Wschodnich i Zachodnich, wśród których umieszczono – obok Gdańska, Wrocławia i Torunia – także mniejsze ośrodki jak Jawor, Kowary czy Ścinawa. Wytypowano także kilka miast z Polski centralnej, jak Warszawa czy Kraków, jednak druki z tych miast mikrofilmowano tylko wtedy, gdy ich związki z kulturą niemiecką były bardzo wyraźne. Przyjęto też zasadę, iż klocki mikrofilmuje się w całości, niezależnie od proporcji zawartych w nich materiałów.

Strona polska zaproponowała też zajęcie się gazetami i czasopismami z XIX i XX w. (do 1914 r.). Postulat ten tłumaczył się tym, iż wiele egzemplarzy było w bardzo złym stanie, głównie z powodu kwaśnego papieru. Na wniosek BN postanowiono opracować i zmikrofilmować periodyki w języku jidysz i żydowskim. Wstępne kwerendy ustaliły, że aż 80% tych wydawnictw z zasobów bibliotek polskich nie figuruje w bazach danych bibliotek niemieckich i amerykańskich.

Projektowi nadano nazwę: „Poprawa dostępności i ochrony zbiorów w bibliotekach polskich z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego” („Verbesserung der Zugänglichkeit und des Schutzes von Druckwerken im Schnittfeld polnischer und deutscher Kultur in polnischen Bibliotheken”).

Określono i sprecyzowano również zadania bibliotek i ich pracowników. Polegały one na wytypowaniu pozycji, skatalogowaniu ich w systemie elektronicznym i zmikrofilmowaniu. Rekordy bibliograficzne postanowiono udostępniać w następujący sposób:

- w katalogu własnej biblioteki dostępnym w Internecie,
- w katalogu scalającym rekordy wykonane we wszystkich bibliotekach biorących udział w realizacji projektu, posadowionym w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu,
- w katalogu Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium,
- w katalogu „European Register of Microfilm Masters” (EROMM) w Getyndze.

⁵ Po rezygnacji ze względów zdrowotnych z przewodnictwa w Radzie F. G. Kaltwassera w marcu 2001 r. funkcje jego przejął H. Weber, który w międzyczasie awansował na stanowisko prezidenta Archiwów Związkowych.

Ustalono, iż każda biblioteka wykonywać będzie, obok negatywu – mikrofilmu archiwalnego, roboczy mikrofilm (do kopiowania), kopię pozytywową do udostępniania i kopię (diaz) przekazywaną Bawarskiej Bibliotece Państwowej do niekomercyjnego wykorzystywania.

W 1994 r. zapadły już więc zasadnicze decyzje i prace mogły ruszyć pełną parą. Tak się jednak nie stało. Akcję mikrofilmowania rozpoczęła najwcześniej BN, jednak nastąpiło to dopiero 1.07.1997 r. Dodatkowo swój akces zgłosiła Książnica Pomorska ze Szczecina, która pierwotnie nie była objęta planem projektu. Inne biblioteki się wahały bądź się definitywnie wycofały. O motywach niektórych rezygnacji napiszemy niżej, zacznijmy od korzyści, które uzyskiwały biblioteki, włączając się do tego programu:

- zakładanie lub doposażenie istniejących pracowni reprograficznych wiążące się z zakupem aparatury najnowszej generacji. BN uzyskała np. na ten cel 1 170 000 zł. Zakupiła m.in. kamerę pryzmatową, na którą mogły sobie pozwolić wtedy tylko trzy biblioteki niemieckie. Sprzęt ten pozostał we wszystkich bibliotekach po zakończeniu działań objętych programem. Dodatkowo przyznawano środki na koszty materiałów eksploatacyjnych wykorzystywanych w pracach związanych z projektem;

- zmikrofilmowanie znacznych partii własnych zbiorów;
- osobne dotacje przeznaczane na koszty osobowe. Stawki wynagrodzeń (wysokie) określano na poziomie pomiędzy średnimi wynagrodzeniami w polskich bibliotekach i stawkami w firmach zagranicznych (Kodak) za podobne prace;

- Fundacja Boscha, która przeznaczyła również pewną kwotę na wspieranie programu, opłacała zakup komputerów dla bibliotek (łącznie 16), finansowała też dwudniowe wyjazdy szkoleniowe do Bawarskiej Biblioteki Państwowej. Niektórzy bibliotekarze dzięki tym wyjazdom po raz pierwszy zetknęli się ze zautomatyzowanym katalogiem starych druków. Pracowników zatrudnionych przy mikrofilmowaniu przeszkolono w Mikrofilm Center-Klein w Kossenblatt w Brandenburgii;

- i wreszcie inna korzyść, może mniej wymierna finansowo, ale ważna dla bibliotek. Zmikrofilmowane i skatalogowane druki dzięki Internetowi wchodziły w krąg krajowej i międzynarodowej informacji, dzięki czemu zasoby bibliotek zaczynały funkcjonować w szerokim obiegu naukowym. Bibliotekarze, o ile ich to interesowało, mieli możliwość przypatrzenia się metodom pracy kolegów niemieckich.

Wobec takich korzyści wahania polskich bibliotek i wycofywanie się z przedsięwzięcia wydawać się mogą nie do końca zrozumiałe, trzeba więc o nich powiedzieć szerzej. Przyczyny tego były różne. Niektóre z nich były natury organizacyjno-technicznej. Uzyskiwanie dotacji od FWPN wymagało spełnienia szeregu warunków proceduralnych. Biblioteki nawiązywały kontakty z Fundacją indywidualnie. Rozpatrywała ona pojedyncze wnioski osobno, po czym przyznawała (w większości) odpowiednie kwoty, ale przekazanie pieniędzy w odniesieniu do sprzętu i materiałów następowało dopiero po dostarczeniu pełnej dokumentacji przetargowej oraz kopii kontraktów na dostawy. Kolejna transza na koszty osobowe wypłacana była po rozliczeniu poprzedniej, co powodowało, że biblioteki musiały przejściowo opłacać pracowników z własnych budżetów. Biblioteki wolałyby, oczywiście, by przyznane

kwoty były przelewane na ich konto w całości, do swobodnej dyspozycji. Dalej – sprzęt i materiały do mikrofilmowania należało kupować w drodze przetargów publicznych, co obowiązywało wszystkie instytucje państwowe, ale w przetargach na ten sprzęt zgłaszał się i wygrywał je przeważnie tylko jeden oferent, co wzbudzało zastrzeżenia audytorów i prowadziło często do konieczności przeprowadzenia ponownych przetargów. Istotnym ograniczeniem były możliwości kadrowe bibliotek. Należało bowiem znaleźć dostateczną liczbę kompetentnych bibliotekarzy, którzy wybraliby odpowiedni materiał do zmikrofilmowania i skatalogowali go w systemie komputerowym. Osobnym problemem było przeszkolenie do pracy na nowoczesnym sprzęcie personelu pracowni mikrofilmowych. Sprawne kierowanie programem wymagało zdolności menedżerskich – prowadzili go przeważnie osobiście dyrektorzy bibliotek. Mieli oni z reguły i inne problemy na głowie, bo trzeba pamiętać, że prace te zbiegły się z początkami automatyzacji bibliotek startujących bardzo często od zera, przez co wymagającymi maksymalnego zaangażowania środków finansowych i wysiłku organizacyjnego. Niektóre biblioteki po prostu nie mogły pogodzić tych dwóch zadań.

Nad całością prac zaciążył negatywnie brak jednolitego kierownictwa. Rada programu uzyskała jedynie kompetencje doradcze; z racji swojej roli w państwie pewne takie funkcje (np. instrukcji czy szkolenia w katalogowaniu) przejmowała BN, ale brak kierowniczej ręki był mankamentem w realizacji tego projektu. FWPN powołała wprawdzie w listopadzie 1996 r. „project managera” (został nim autor tej publikacji), jednak jego rola ograniczała się do pośredniczenia w kontaktach między bibliotekami a Fundacją i opiniowania wniosków o dotacje.

Pojawiały się również i opory innej natury. W niektórych kręgach bibliotecznych akcja mikrofilmowania budziła podejrzliwość. Spotkałem się z explicite wyrażonymi opiniami, iż nic dobrego nie może wyniknąć z faktu, iż „Niemcy penetrują zbiory polskich bibliotek”. Spenetrują a może potem wywieżą, więc lepiej ich nie wpuszczajmy. Argumenty te były absurdalne choćby i z tego powodu, iż całą akcję mikrofilmowania pomyślano po to, by można było dotrzeć w dowolnym miejscu Europy do tekstów poprzez mikrofilmy, nie ruszając oryginałów z półki. Natomiast widoczna tu i ówdzie chęć utajnienia swoich zasobów ze strachu przed groźbą ewentualnych rewindykacji miała, niestety, a jeszcze gdzieś ma charakter paranoiczny.

Osobny problem stanowiły wygórowane żądania bibliotek. Powstała taka bowiem osobliwa sytuacja, iż biblioteki widząc, że niemieckiej części Rady programu zależy na ich uczestnictwie, same nie przymuszane żadną gwałtowną koniecznością zaangażowania się w jego realizację opieszale załatwiały wnioski, chętnie stawiały dodatkowe warunki. Jedna z bibliotek swój udział w programie uzależniła od otrzymania dotacji w wysokości 0,5 mln zł na konserwację starych druków. Są one w tak katastrofalnym stanie – argumentował dyrektor – iż ich zmikrofilmowanie bez uprzedniego zakonserwowania nie jest możliwe. Z argumentami takimi pierwsza mierzyła się Rada i zdarzało się, że niektóre postulaty zmodyfikowane po burzliwych dyskusjach, przekazywała jednak do FWPN. Fundacja już w ramach wewnętrznych procedur obligowała mnie do pisemnego zaopiniowania tych kłopotliwych wniosków. Po pokonaniu opisanych wyżej trudności 5 bibliotek, w różnych terminach, przystąpiło

jednak do udziału w realizacji projektu. BN w l. 1997-2001 opracowała i zmikrofilmowała 17 100 starych druków. Przeważały niemieckie druki okolicznościowe, z reguły w klockach introligatorskich. Zdaniem kierującej tą akcją J. Pasztaleniec-Jarzyńskiej, ujęto wszystkie stare druki, które odpowiadały założeniom. BN opracowała i zmikrofilmowała również 2150 wol. czasopism, w przewadze żydowskich. Nawiązano współpracę z Żydowskim Instytutem Historycznym, w zbiorach którego zidentyfikowano 187 unikatowych czasopism. Zmikrofilmowane zbiory BN (579 tyt.) i ŻIH (206 tyt.) stanowią wyjątkową kolekcję dokumentującą życie Żydów na ziemiach Polski w jej historycznych granicach. Łącznie w BN wykonano 1 795 300 klatek.

- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu rozpoczęła prace przygotowawcze w grudniu 1997 r. Pracownie mikrofilmową wyposażono w 3 kamery, łącznie na etatach opłacanych przez FWPN pracowało 7 osób. W Bibliotece tej bogactwo niemieckich starych druków stworzyło problem ich wyboru. Zdecydowano się na opracowanie i mikrofilmowanie przede wszystkim kolekcji starych druków z dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu dotyczących obszarów Śląska, Pomorza i Prus. Zmikrofilmowano 16 006 druków i 19 czasopism śląskich w 1911 wol., razem wykonano 2 163 234 klatek.

Dodatkową zasługą biblioteki wrocławskiej jest redakcja bazy danych scalonych rekordów bibliograficznych starych druków ze wszystkich bibliotek biorących udział w tym przedsięwzięciu. W BN wykonano natomiast CD-ROM w systemie obsługi MAK.

- Książnica Pomorska w Szczecinie rozpoczęła starania o grant FWPN w końcu 1996 r. Pierwszą dotację (1 mln zł) przyznano jej w lipcu 1997 r. Prace rozpoczęto we wrześniu 1998 r. Zasób starych druków Biblioteki nie jest zbyt duży, a dodatkowo możliwości zmikrofilmowania większej części zmniejszyło zastosowanie kryterium wyboru według miejsca druku. Opracowane i zmikrofilmowane zbiory (4500) stanowiły w większości druki okolicznościowe oraz dysertacje naukowe profesorów i studentów wyższych uczelni. Cenne źródło stanowią natomiast czasopisma szczecińskie, w większości dziewiętnastowieczne. Zmikrofilmowano 57 wydawnictw w 1425 wol. Łącznie wykonano w Szczecinie 887 000 klatek.

- Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk wzięła udział w realizacji projektu w dwóch ratach. Pierwszą dotację w wysokości 119 140 zł otrzymała w maju 1998 r. na odkażenie z pleśni i zmikrofilmowanie 6 czasopism gdańskich z XIX i I poł. XX w. Drugą natomiast ratę (379 830 zł) Biblioteka uzyskała w listopadzie 1999 r. Kwotę tę przeznaczono na opracowanie i skatalogowanie starych druków z zespołu tak zwanych „borussiaków”, obejmujących druki z terenu Gdańska, części Prus, Wrocławia i Śląska. Szczególnie cennym źródłem dla codziennego życia Gdańska są ulotki - Ordynacje Rady Miejskiej w Gdańsku. Katalogowanie rozpoczęto w sierpniu 2000 r., mikrofilmowanie zlecono firmie zewnętrznej (Firma Mikrofilm-Center A. Chojnacki). Łącznie zmikrofilmowano 2500 druków w 252 560 klatkach.

- Chęć udziału w mikrofilmowaniu druków zgłosiła również Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Wśród kilku kategorii zgłoszonych przez nią materiałów zainteresowanie Rady programu wzbudziły przede wszystkim zbiory masoników, przechowywane w magazynie pomocniczym w Ciężeniu pod Poznaniem. W grudniu 1999 r. FWPN przyznała poznańskiej bibliotece dotację

w wysokości 525 000 zł. Pewne niepowodzenia związane z przeprowadzanymi przetargami publicznymi na zakup sprzętu i materiałów spowodowały jednak, iż do chwili zrealizowania projektu (maj 2002 r.) prac jeszcze nie podjęto, choć szanse na ich podjęcie istnieją nadal.

Łącznie w wymienionych bibliotekach w l. 1997-2001 opracowano i zmikrofilmowano 40 106 starych druków i 5486 wol. czasopism, wykonano 5 098 094 klatki. FWPN asygnowała na ten cel 8 150 000 zł (2 250 000 euro), a Fundacja im. Roberta Boscha 250 000 euro.

Powyższe dane, a więc liczby zmikrofilmowanych starych druków i czasopism oraz liczba wykonanych łącznie klatek, charakteryzują wysiłek finansowy i organizacyjny obu fundacji i bibliotek. Dokonano już także pierwszej, bardzo wstępnej, oceny pożytku naukowego, jaki przyniosła realizacja projektu. Nastąpiło to podczas wymienionego na samym wstępie uroczystego podsumowania w dniu 3.06.2002 r. w BN, połączonego z seminarium i prezentacją wyników. Podczas seminarium „Ochrona wspólnego dziedzictwa europejskiego – nowe perspektywy badawcze” wygłoszono 9 referatów. Niektórzy referenci skorzystali z nagromadzonych w ramach prac nad realizacją projektu mikrofilmów i na ich podstawie dokonali badań statystycznych bądź scharakteryzowali całe obszary tematyczne (prasa żydowska) czy poszczególne oficyny wydawnicze⁶.

Andrzej Mężyński

Praca wpłynęła do redakcji 3 lipca 2002 r.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMISJI EGZAMINACYJNEJ
DO PRZEPROWADZANIA POSTĘPOWANIA KWALIFIKACYJNEGO
DLA KANDYDATÓW NA DYPLOMOWANEGO BIBLIOTEKARZA
ORAZ DYPLOMOWANEGO PRACOWNIKA DOKUMENTACJI
I INFORMACJI NAUKOWEJ
za okres od lutego 1999 r. do listopada 2001 r.

Komisja Egzaminacyjna powołana została decyzją Ministra Edukacji Narodowej nr 3 z dn. 15.02.1999 r. w składzie: przewodnicząca – prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz (Uniwersytet Łódzki), zastępcy przewodniczącej – prof. dr hab. Wanda Pindlowa (Uniwersytet Jagielloński) i prof. dr hab. Jan Sójka (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu), sekretarz – dr Aleksandra Wejman-Sowińska (Uniwersytet Łódzki), członkowie: prof. dr hab. Józef Długosz (Uniwersytet Opolski), dr Artur Jazdon (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu), dr Hanna Kolendo (Uniwersytet Warszawski), dr Danuta Konieczna (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), dr Jadwiga Łuszczynska (Uniwersytet Gdański), prof. dr hab. Maria Majerowicz (Uniwersytet Wrocławski), dr inż. Henryk Szarski (Politechnika Wrocławska).

Komisja działała na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 stycznia 1992 r. w sprawie warunków, jakie powinien spełniać*

⁶ Organizatorzy tej sesji zamierzają wydać drukiem całość materiałów, toteż w tej publikacji pominiemy szczegóły dotyczące całości obrad.

kandydat na dyplomowanego bibliotekarza oraz na dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej, zasad i trybu postępowania kwalifikacyjnego, a także zasad awansowania dyplomowanego bibliotekarza i dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej (Dz.U. nr 15 poz. 59).

Uaktualniona informacja dla kandydatów została przez Ministerstwo Edukacji Narodowej rozesłana do wszystkich bibliotek szkół wyższych. Rozpoczynając urzędowanie, Komisja pozostawiła bez zmian dotychczas praktykowany tryb corocznego odbywania egzaminów w okresie wiosennym i jesiennym, ustalając jednak na swym pierwszym posiedzeniu nieprzekraczalne terminy dla nadsyłania wymaganych od kandydatów dokumentów: przed sesją wiosenną do 15 lutego, przed sesją jesienną do 15 czerwca.

W części ogólnozawodowej egzaminu obowiązywał opracowany w 1992 r. wykaz problemów i lektur. Obowiązywały także ustalenia poprzedniej Komisji dotyczące warunków dopuszczenia do egzaminu i ewentualnego zwolnienia z jego części bądź całości. Jednym z nich było posiadanie przez kandydata w swoim dorobku przynajmniej 2 artykułów naukowych z zakresu bibliotekoznawstwa lub informacji naukowej (nie mogły to być komunikaty, sprawozdania, przewodniki ani zestawienia bibliograficzne). W przypadku prac współautorskich wymagane było procentowe określenie twórczego udziału kandydata w publikacji. Odpowiednio wyższe wymagania w zakresie dorobku naukowego i dydaktycznego stawiano kandydatom ubiegającym się o zwolnienie z części lub całości egzaminu. Przy tym respektowano zasadę, że zwolnienie częściowe powinno dotyczyć specjalizacji, a zwolnienie całkowite może mieć miejsce jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach.

Podczas swej 3-letniej kadencji Komisja odbyła 9 zebrań, z których 4 połączone były z sesjami egzaminacyjnymi. Rozpatrzone w sumie 53 wnioski (50 nowych oraz 3 przejęte z kadencji poprzedniej Komisji), przy czym 11 osób nie dopuszczono do egzaminu, a 3 do niego nie przystąpiły. Z całości egzaminu zwolniono 4 osoby, a z części specjalizacyjnej 9 osób. Do egzaminu całościowego przystąpiło 26 osób (17 z nich zdało w pierwszym terminie, natomiast 3 w drugim; 6 osób egzaminu nie zdało). Do części ogólnozawodowej egzaminu przystąpiło 9 osób (8 z nich zdało w pierwszym terminie, 1 w drugim). W sumie uprawnienia bibliotekarza dyplomowanego przyznano 31 osobom (w tym 4 zwolnionym z egzaminu); uprawnienia dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej przyznano 2 osobom.

Oceny uzyskane przez zdających całość egzaminu: bardzo dobra (5) – 1 osoba, dobra (4) – 10 osób, dostateczna plus (3+) – 1 osoba, dostateczna (3) – 8 osób, niedostateczna (2) – 6 osób. Oceny uzyskane przez zdających tylko część ogólnozawodową egzaminu: dobra (4) – 6 osób, dostateczna plus (3+) – 1 osoba, dostateczna (3) – 2 osoby.

Specjalizacje wybierane przez kandydatów zdających całość egzaminu:

1. Gromadzenie i organizacja zbiorów w bibliotece naukowej – 8 osób
2. Działalność informacyjna biblioteki naukowej – 8 osób
3. Udostępnianie zbiorów bibliotecznych. Czytelnictwo – 3 osoby
4. Zbiory specjalne w bibliotekach naukowych – 2 osoby
5. Dydaktyka biblioteczna 2 osoby
6. Systemy biblioteczne i struktury organizacyjne 1 osoba

7. Wytwarzanie zbiorów informacji 1 osoba

8. Organizacja systemu informacji naukowej w szkole wyższej — 1 osoba.

Aż 44 kandydatów objętych postępowaniem kwalifikacyjnym wywodziło się z bibliotek uczelnianych, a spośród nich: 18 z uniwersytetów, 16 z politechnik, 3 z uczelni ekonomicznych, 2 — medycznych, 1 — pedagogicznej, 1 — muzycznej oraz 3 z bibliotek wyższych szkół zawodowych. Pozostali kandydaci reprezentowali biblioteki Polskiej Akademii Nauk (2 osoby), Książnicę Pomorską im. St. Staszica w Szczecinie (4 osoby), Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (1 osoba), Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką w Kaliszu (1 osoba) i Instytut Obróbki Skrawaniem w Krakowie (1 osoba).

W trakcie swej kadencji Komisja przekazała Ministerstwu Edukacji Narodowej informację o odnotowanych przypadkach zgłoszeń kandydatów zatrudnionych w jednostkach badawczo-rozwojowych. W rezultacie zapadła decyzja o przyznaniu Komisji uprawnień do przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego w stosunku do wszystkich kandydatów, niezależnie od resortowej przynależności ich miejsca pracy.

Aleksandra Wejman-Sowińska

Sprawozdanie wpłynęło do redakcji 11 kwietnia 2002 r.

RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2002 z. 1/2
PL ISSN 0033-202X

BIBLIOGRAFIA CZASOPISM WARSZAWSKICH

Konrad Zawadzki: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981*. T. 3, Litery M-Q. Przy współudz. Z. Brulińskiej i in. Warszawa: Bibl. Publ. m.st. Warszawy – Bibl. Gl. Woj. Maz. 2001, XV, 571 s.

Pod koniec ubiegłego roku spod pras Warszawskiej Drukarni Naukowej wyszedł tom 3 *Bibliografii czasopism warszawskich 1579-1981*. Zawiera on 2859 pozycji numerowanych od 4674 do 7532. Gwoli ścisłości przypomnę, że t. 1 wydany w 1994 r. (Litery A-D) zawierał 2429 pozycji, a tom 2 (Litery E-L) wydany 2 lata później – 2244 pozycje numerowane od 2430 do 4673.

W Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy odbyła się 25 stycznia bieżącego roku konferencja promocyjna, która przysporzyła wiele satysfakcji jej uczestnikom, zwłaszcza tym, którzy przez lata, a być może i dziesiątki lat, oczekiwali niecierpliwie na uporządkowanie dorobku wydawniczego Warszawy w zakresie czasopiśmiennictwa. Wszyscy wiemy, że było to niezwykle trudne zadanie. Przed Autorem, który w 1983 r. podjął się jego realizacji, piętrzyły się przeszkody wydawać by się mogło nie do pokonania. Brakowało przede wszystkim wiarygodnych zestawień bibliograficznych opracowanych przed 1983 r., na których Autor mógłby się oprzeć przy sporządzaniu kartoteki czasopism – podstawy wszelkich dalszych działań zmierzających do jej uzupełnienia, jak i bazy późniejszych prac redakcyjnych. Dodatkowym utrudnieniem było znaczne rozproszenie czasopism warszawskich po różnych księgozbiorach, ich zdekompletowanie, głównie w wyniku strat wojennych, a także różnice w interpretacji pojęcia czasopismo przez różne zespoły biblioteczne, co powodowało często wyłączenie ze zbiorów poszczególnych bibliotek znacznej liczby wydawnictw niskonakładowych.

Aby uporać się z powszechnym brakiem informacji źródłowej, Autor musiał zdecydować się na przeprowadzenie kwerendy obejmującej nie tylko katalogi biblioteczne, ale także archiwa szkół, instytucji naukowych i organizacji społecznych. Musiał dokonać penetracji bibliografii specjalnych, katalogów księgarskich i aukcyjnych, licznych słowników biograficznych z *Polskim słownikiem biograficznym* i *Słownikiem biograficznym konspiracji warszawskiej* na czele. Sięgnął też do pamiętników. Dzięki tym działaniom i dzięki

wiedzy nabytej w czasie prac nad fundamentalnym dziełem *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI-XVIII wieku* (T. 1-3. Wrocław 1977-1990) Autor mógł w swym dziele przyjąć jako podstawę nową, bezpośrednio nie sformułowaną definicję czasopisma uzasadniającą znaczne rozszerzenie ram treściowych i formalnych tej grupy wydawnictw.

Dzięki tym działaniom powstało dzieło obejmujące zasięgiem terytorialnym obszar Warszawy w jej dzisiejszych granicach, rejestrujące zarówno czasopisma fizycznie dostępne, jak i te, których opisy można było sporządzić jedynie na podstawie literatury przedmiotu.

Nie będę głębiej wniknął w sprawy warsztatowe, chciałbym natomiast przypomnieć, bo pisałem już o tym wcześniej¹, że w przypadku *Bibliografii* o zakwalifikowaniu danego czasopisma do warsavianów decyduje siedziba redakcji. Jeśli siedziba redakcji periodyku uznawanego powszechnie za warszawski znajdowała się w innym mieście, to periodyk taki w *Bibliografii* pominięto. Względy formalne i częstotliwość ukazywania się nie miały w tym wypadku żadnego znaczenia. W myśl nowej definicji rejestracją objęto wydawnictwa ukazujące się regularnie, takie jak: dzienniki, tygodniki, dekady, miesięczniki, kwartalniki i roczniki oraz wydawnictwa ukazujące się nieregularnie, wśród nich: dzienniki urzędowe, gazety zakładowe, gazety szkolne, biuletyny – bez względu na to, czy charakteryzowały się zmiennością cech wydawniczych, czy też nie. Spośród tych ostatnich pominięto w spisie jedynie *Biuletyn Polskiej Agencji Telegraficznej* i *Biuletyn Polskiej Agencji Prasowej*, ponieważ pod tymi tytułami kryją się serwisy prasowe przygotowywane na użytek redakcji innych periodyków.

Bibliografia nie rejestruje książek adresowych i telefonicznych, wszelkiego rodzaju spisów, wykazów nabytków bibliotek, wydawnictw zbiorowych, serii wydawniczych, samoistnych, lecz ukazujących się jednorazowo dodatków wykazujących cechy druków zwartych lub broszur. Pomija także jednodniówki (z wyjątkiem tych, które przekształciły się w czasopismo), wydawnictwa periodyczne przygotowywane okazjonalnie (o przewidzianym z góry terminie zakończenia), kalendarze oraz sprawozdania roczne instytucji warszawskich.

Szczegółowe zasady konstrukcji dzieła i elementy opisu poszczególnych pozycji Autor scharakteryzował w *Przedmowie* do t. 1. W kolejnych tomach do sprawy tej nie powrócił i słusznie, bo nic się tutaj nie zmieniło. Jednak – dla porządku – dla tych, którzy poprzednich tomów *Bibliografii* nie mieli w rękę, pozwalam sobie w kilku zdaniach te zasady przybliżyć. Zakwalifikowany do druku materiał bibliograficzny uszeregowano alfabetycznie; hasłem jest tytuł czasopisma. W sytuacji, gdy nie pozwala on jednoznacznie zidentyfikować konkretnego wydawnictwa jest uzupełniany nazwą instytucji sprawczej, umieszczaną bezpośrednio po nim. W przypadku identycznych tytułów, o ich kolejności decyduje porządek chronologiczny, czyli daty wydania pierwszych zeszytów.

Pozycja dotycząca poszczególnego czasopisma obejmuje następujące elementy: 1) numer kolejny, 2) tytuł, 3) podtytuł, 4) częstotliwość, jeżeli nie występuje w tytule lub podtytule, 5) miejsce wydania, 6) daty pierwszego i ostatniego zeszytu czasopisma, 7) nazwa wydawcy lub instytucji sprawczej,

¹ S. Cieplowski: *Konrad Zawadzki: Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981*. T. 1, Litera A-D. „Kron. Warsz.” 1995 nr 1 s. 93-95.

o ile nie została umieszczona bezpośrednio po tytule, 8) nazwa redaktora, 9) format, 10) technika wykonania inna niż druk. Dziesięć kolejnych elementów pozycji to uwagi uzupełniające opis i adnotacje odautorskie. Ta część pozycji stanowi prawdziwą kopalnię wiedzy o czasopiśmie pozwalającą odpowiedzieć na wiele pytań bez konieczności sięgania do egzemplarza.

Tom 3, tak jak i tomy poprzednie, ma swoją specyfikę wynikającą z faktu opisanego w nim szczególnie upodobanych przez wydawców polskich wszystkich epok „przeглядów” i „przemysłów”. Uzbierało się tu aż 381 pozycji.

Niniejsze rozważania nie mogą, siłą rzeczy, mieć charakteru analityczno-krytycznego, bowiem wiele uwag, uściśleń i wątpliwości odnoszących się do całości wydawnictwa, a więc także t. 3, zostało sformułowanych i przedstawionych przez recenzentów dwóch poprzednich jego tomów. Poza wspomnianą już wcześniej recenzją piszącego te uwagi, obszerną i jak zwykle głęboko profesjonalną ocenę *Bibliografii* zamieścił w *Roczniku Warszawskim* Juliusz Wiktor Gomulicki². Obszerne recenzje zawdzięczamy także Romanowi Nowoszewskiemu³ i Michałowi W. Grzeszczukowi⁴. Autorzy tych recenzji są zgodni, że *Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981* jest dziełem wybitnym, wyznaczającym nowe kierunki w badaniach prasoznawczych. I nie ma istotnego znaczenia fakt, że tak jak w każdej innej bibliografii, i tu występują braki powstałe – jak przypuszczam – z czysto technicznych przyczyn, bo znajomość materii bibliograficznej zarówno przez Autora, jak i współpracujący z Nim zespół wyklucza ich przeoczenie. Chciałbym jednocześnie podkreślić godne podziwu opracowanie judaików, tysięcy krzyżujących się odesłań, ustalenie nazwiska redaktorów i wydawców oraz rozwiązanie olbrzymiej liczby imion.

Chciałbym także – żałuję, że nie uczyniłem tego wcześniej – postulować umieszczenie – obok wykazu skrótów i spisu literatury – również spisu miejscowości, które w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej zostały włączone w obręb miasta. Zabieg ten raz na zawsze rozwieje wątpliwości (pojawiają się bowiem pewne kontrowersje w tej sprawie) w stosunku do czasopism wydawanych niegdyś w tych miejscowościach, a w *Bibliografii* słusznie uznanych za warszawskie.

I jeszcze sprawa estetyki dzieła. Porównując trzy dotychczas wydane tomy, wydrukowane przecież przez tę samą Warszawską Drukarnię Naukową, zastanawiam się, co sprawia w dobie komputerowego mieszania kolorów w każdym większym sklepie z farbami, że znany zakład poligraficzny nie jest w stanie zastosować we wszystkich tomach: identycznego papieru i identycznego płótna na oprawę. Nie znajduję odpowiedzi. Na szczęście wewnętrzne rozwiązanie graficzne nie budzi zastrzeżeń, wręcz przeciwnie, poprzez właściwą organizację tekstu sprawia, że merytoryczne wartości dzieła stają się jeszcze bardziej wyraziste.

Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981 jest znakomitym przewodnikiem po czasopiśmie warszawskich przygotowanym tak, by zaspokoić potrzeby zarówno badaczy, jak i zwykłych użytkowników prasy.

Stanisław Cieplowski

Praca wpłynęła do redakcji 9 kwietnia 2002 r.

² J. W. Gomulicki: *O nowej bibliografii prasy warszawskiej oraz o jej autorze*. „Rocz. Warsz.” 1995 s. 165-180.

³ R. Nowoszewski: *Bibliografia czasopism warszawskich*. „Prz. Bibl.” 1995 z. 2 s. 202-206.

⁴ M. W. Grzeszczuk: *Bibliografia czasopism warszawskich...* „Rocz. Hist. Prasy Pol.” 1999 z. 2 s. 213-219.

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Ukazały się ostatnio 2 publikacje, które – parafrazując autora jednej z nich – są niejako zaproszeniem do wzięcia udziału w wytyczaniu pozycji samodzielnych dyscyplin naukowych, takich dziedzin jak bibliotekoznawstwo oraz bibliografia.

Obszerne piśmiennictwo z zakresu bibliotekoznawstwa zostało wzbogacone o pracę Jerzego Ratajewskiego pt. *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli Wiedza o bibliotece w różnych dawkach* [1]. Książka została przygotowana do druku przez Zbigniewa Żmigrodzkiego.

Z kolei Marta Skalska-Zlat dokonała naukowawczej analizy bibliografii, która – jak stwierdza Autorka – ma w Polsce długą i chlubną tradycję [2]. Dzieło składa się z 4 rozdziałów: I. *Naukowawcze aspekty rozwoju bibliografii*; II. *Analiza tematyki polskiego piśmiennictwa o bibliografii (1945-1996): jej dziejach, teorii, metodyce i organizacji*; III. *Struktura i właściwości piśmiennictwa bibliograficznego*; IV. *Autorzy*. Dwadzieścia trzy aneksy są dopełnieniem rozważań Autorki, która w *Uwagach końcowych* stwierdza: „Stworzenie pełnego obrazu piśmiennictwa bibliograficznego i samej dyscypliny byłoby idealnym ujęciem problemu, ale wymagałoby rozpatrzenia nie tylko prac o bibliografii, ale i jej wytworów. Ta rozprawa (...) daje tylko zarys takiego obrazu”.

Dla nowoczesnego bibliotekarza, biorącego czynny udział w komunikacji społecznej, nowe wydanie *Słownika encyklopedycznego informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych* jest pozycją specjalnie potrzebną [3]. W 1993 r. został wydany *Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, opracowany przez zespół pod kierunkiem Bożenny Bojar. Od tego czasu „zmienił się zakres dyscypliny, pojawiły się nowe problemy i nowa terminologia” – pisze w przedmowie do znacznie zmienionego i poszerzonego wydania B. Bojar. Indeks rzeczowy o strukturze gniazdowej uwzględnia terminy zdefiniowane w *Słowniku*.

Nie ma dotychczas pełnej bibliografii wydawnictw ukazujących się w PRL poza cenzurą. Prace nad takim spisem powinny być poprzedzone penetracją katalogów dużych bibliotek – stwierdzają we wstępie Jan Brzeski i Adam Roliński, autorzy opracowania: *Katalog druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976-1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej* [4].

Jeśli o cenzurze mowa, to nie można pominąć publikacji: *Cenzura w PRL – wykaz książek podlegających niezwłócznemu wycofaniu 1.X.1951* [5]. Wydano ten interesujący dokument na podstawie zachowanego egzemplarza „tylko do użytku wewnętrznego”. Spis zawiera 2482 pozycje, w tym 562 to książki dla dzieci. Posłowie napisał Zbigniew Żmigrodzki.

Stefania Skwirowska jest współautorką i redaktorem *Bibliografii niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990* [6]. Dzieło to obejmuje 4338 wydawnictw i składa się z 2 części: zrzębu głównego i w odrębnym tomie wydanych indeksów (przedmiotowy, instytucji sprawczych, osobowy oraz miejsc wydania). Poza dostępnymi źródłami wykorzystano zbiory Biblioteki Polskiej w Londynie.

Ukazał się t. 3 (litery M-Q) *Bibliografii czasopism warszawskich 1579-1981* [7], opracowany przez Konrada Zawadzkiego wraz z zespołem 5 pracowników Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy (recenzja zob. s. 129).

Bibliografię produkcji wydawniczej zakonów w Polsce 1996-2000 zestawił Ryszard Żmuda [8]; są to części 3 i 4 t. 1, rejestrującego wydawnictwa zwarte, kontynuacja sygnalizowanej już pracy.

Poza spisami bibliograficznymi kilka publikacji dotyczy prac badawczych związanych z wydawnictwami ciągłymi. Henryk Bałabuch podjął temat rosyjskiego systemu prasowego w l. 1865-1915 w Królestwie Polskim [9], jest to skrócona wersja pracy doktorskiej. Autor pominął w swych rozważaniach ośrodek warszawski, wyjaśniając we wstępie, że chodziło mu o spojrzenie na prasę prowincjonalną „w kategoriach jednej z form egzystencji narodu zniewolonego”.

Dotychczasowe badania nad periodykami XVIII w. wzbogacone zostały pracą Danuty Hombek: *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej* [10]. „Przeprowadzone badania – pisze Autorka we Wstępie – umożliwiły (...) odkrycie nowych, nie znanych dotąd gazet i czasopism (...). W przypadku zaś wielu znanych już tytułów udało się sprostować liczne błędy występujące w opisach bibliograficznych (...)”. Książka składa się z 6 rozdziałów i 2 aneksów zawierających wiadomości o drukach reklamowych oraz chronologię wydawniczą gazet i czasopism.

Prasa lokalna pełni ważną rolę w rozwoju współczesnego społeczeństwa – konstatuje Ryszard Kowalczyk w książce: *Wczoraj i dziś prasy lokalnej w Polsce* [11], podkreślając, iż od 1989 r. przeżywa ona w naszym kraju renesans. Ilustracją tego zjawiska jest publikacja dotycząca dziejów czasopiśmiennictwa kaszubskiego w latach zaboru pruskiego pióra Wiktora Peplińskiego [12].

Omówieniem historii polskiego czasopiśmiennictwa pożarniczego od zaborów po czasy nam współczesne zajął się Władysław Pilawski [13], uzupełniając opracowanie bogatym materiałem ilustracyjnym okładek i winiet na stronach tytułowych czasopism.

Ukazała się również kolejna już część 3 zbioru prac pod redakcją Bogumiły Kosmanowej: *Prasa dawna i współczesna* [14]. Między innymi dowiadujemy się, co o prasie i dziennikarzach myślał Józef Ignacy Kraszewski i Bolesław Prus, jaki jest model redakcji takich czasopism jak *Tygodnik Powszechny*, *Polityka*, *Twórczość*, o prawach autorskich w Internecie.

Nie mniej liczne publikacje dotyczą druków zwartych. Problematykę wydawniczą książki katolickiej przedstawił, po raz pierwszy w tak szerokim opracowaniu, Jakub Frołow [15], zapoznając nas również ze Statutem Stowarzyszenia Wydawców Katolickich.

Obecną sytuacją książki w Polsce zajmuje się Łukasz Gołębiwski. W wydawnictwie *O rynku książki* [16] zgromadził wywiady drukowane w 2001 r. w dwutygodniku *Biblioteka Analiz*. Ten sam Autor w książce: *Świat po Gutenbergu* [17] wydał wybór felietonów publikowanych w *Rzeczpospolitej* w l. 1996-1999 i w ten sposób przedstawił zmieniające się wyobrażenia o roli książki.

Współczesnością zajął się również Kamil Witkowski w opracowaniu: *Książka w Internecie*, dając wybór najważniejszych miejsc związanych z książką [18].

Z historią książki związane jest wielotomowe dzieło: *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Ukazała się cz. 2 t. 3, przedstawiająca dzieje oficyn działających na terenie Mazowsza i Podlasia [19].

Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, bardzo czynne wydawniczo, tym razem przyczyniło się do opublikowania pracy: *Świat kaliskiej książki pod zaborem rosyjskim (1815-1914)*, której autorką jest Danuta Wańka. W 4 rozdziałach autorka wykazuje jak dużą rolę odegrała książka w umacnianiu polskości pod zaborem rosyjskim: 1. *Pozycja Kalisza w Królestwie Polskim*; 2. *Tradycje książki w Kaliszu*; 3. *Produkcja i obieg książki w Kaliszu w latach 1815-1914*; 4. *Recepcja i funkcje książki w Kaliszu w okresie Królestwa Polskiego*. Drugą książką tego samego wydawcy jest praca Ewy Andrysiak: *Ruch bibliofilski w Kaliszu* [21].

Historią zajęła się również Jolanta Gwioździk, przedstawiając dzieje i charakterystykę biblioteki zakonu sióstr benedyktynek we Lwowie [22]. Jest to skrócona wersja dysertacji doktorskiej „Klasztor – obok dworu magnackiego i szlacheckiego – stawał się terenem działalności literackiej (...). Biblioteka samym swoim istnieniem świadczy o rozwoju kultury, którą w przypadku lwowskich benedyktynek można zaliczyć do kultury elitarnej. Jej podstawa, a zarazem wyrazem była kultura książki w tym środowisku” – pisze Autorka w zakończeniu (s. 140).

I znowu przechodzimy do współczesności. VIII Forum Czytelnicze pod hasłem: „Literatura, piśmienność, biblioteki” obradowało w Kielcach w maju 2001 r. Polskie Towarzystwo Czytelnicze wydało drukiem materiały z tego spotkania [23]. Wystąpienia uczestników ułożyły się w 2 bloki tematyczne zatytułowane: „Literatura i jej społeczne znaczenie”, „Samorzady – państwo – biblioteki”.

Wyodrębniłam grupę publikacji dotyczących ludzi książki. Głosem do istniejących już opracowań nazwał Janusz Dunin swoje wspomnienia: *Moja Łódź pełna książek* [24]. Część tej publikacji poświęcona jest dziejom książki w Łodzi i łódzkiej produkcji wydawniczej, dużo miejsca zajmują wspomnienia o łódzkich bibliofilach i o wybitnych twórcach działających w Łodzi.

Jadwiga Miękina-Pindur prezentuje nam sylwetkę bibliologa, bibliofila i regionalisty – Ludwika Brożka, nazywając go „śląskim Estreicherem” [25].

Życie i twórczość Heleny Radlińskiej przedstawiła w obszernej monografii Irena Lepalczyk [26]. Wkład H. Radlińskiej w prace bibliotekarskie został scharakteryzowany na równi z jej działalnością dydaktyczną w tym zakresie i z pracą społeczno-oświatową. Była członkiem Zarządu Warszawskiego Koła ZBP i przewodniczącą Sekcji Badania Czytelnictwa. W 1937 r. została członkiem honorowym Stowarzyszenia. Jest patronką nagrody im. Heleny Radlińskiej przyznawanej za zasługi dla bibliotekarstwa od 1975 r. Dorobek pisarski H. Radlińskiej w dziedzinie bibliotekarstwa i czytelnictwa obejmuje kilkadziesiąt pozycji.

Ukazał się tomik 7 serii *Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych* przygotowany, tak jak poprzednie tomy, przez Zespół Historyczno-Pamiętnikarski działający przy SBP. Zatytułowany: *Znawcy rękopisów* [27] zawiera wspomnienia o nieżyjących już zasłużonych pracownikach działów rękopisów w bibliotekach polskich, są to: Adam Fastnacht (oprac. Józef Szczepaniec), Helena Kozerska (Maria Tyszkowa), Bogumił Stanisław Kupść, Krystyna Muszyńska (Danuta Kamolowa), Andrzej Piber (Maria Wrede), Władysław Pocięcha (Marian Zwiercan), Barbara Smoleńska (Danuta Kamolowa), Maria Szymańska (Maria Jagielska), Elwira Wróblewska (Kazimierz Przybyszewski), Jerzy Zathy (Marian Zwiercan).

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. Jerzy R a t a j e w s k i: *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli Wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Do dr. przygot. Zbigniew Żmigrodzki przy współpr. Elżbiety G o n d e k. Warszawa: Wydaw. SBP 2002, 226 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 51.
2. Marta S k a l s k a-Z l a t: *Bibliografia w Polsce 1945-1996*. Naukoznawcza analiza dyscypliny. Wrocław: Wydaw. Uniw. Wrocł. 2002, 401 s. Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2337.
3. Bożenna B o j a r: *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Współpr. Wiesław B a b i k [i in.] Warszawa: Wydaw. SBP 2002, 363 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 56.
4. *Katalog druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976-1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*. Wstęp i oprac. Jan B r z e s k i, Adam R o l i Ń s k i. Kraków: Bibl. Jagiel. 2001, 469 s. Bibliotheca Jagellonica. Fontes et Studia, t. 12.
5. *Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1.X.1951*. Pośl. Zbigniew Ż m i g r o d z k i. Wrocław: Wydaw „Norton” 2002, 80 s.
6. Stefania S k w i r o w s k a: *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990*. Warszawa: Bibl. Nar. 2001, 593 s. + Indeksy, 131 s.
7. Konrad Z a w a d z k i: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981*. T. 3, Litery M-Q. Przy współudz. Zofii B r u l i Ń s k i e j [i in.]. Warszawa: Bibl. Publ. m. st. Warszawy 2001, 571 s.
8. Ryszard Ż m u d a: *Bibliografia produkcji wydawniczej zakonów w Polsce 1996-2000*. T. 1, Wydawnictwa zwarte. Cz. 3-4. Warszawa. Wydaw. Uniw. Kardynała Wyszyńskiego 2002, s. 714-1425.
9. Henryk B a ł a b u c h: *Nie tylko cenzura*. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865-1915. Lublin: Wydaw. UMCS 2001, 311 s.
10. Danuta H o m b e k : *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*. Kraków: Universitas 2001, 383 s.
11. Ryszard K o w a l c z y k: *Wczoraj i dziś prasy lokalnej w Polsce*. Poznań: Agencja eSeM 2002, 382 s.
12. Wiktor P e p l i Ń s k i: *Czasopiśmiennictwo kaszubskie w latach zaboru pruskiego*. Aspekty programowe, publicystyczne wydawnicze. Gdańsk: Wydaw. Uniw. Gdańskiego 2002, 218 s., il.
13. Władysław P i l a w s k i: *Polska prasa pożarnicza 1882-2002*. Warszawa: Komenda Gł. Państwowej Straży Pożarnej 2002, 200 s., il.
14. *Prasa dawna i współczesna*. Cz. 3. Praca zbior. pod red. Bogumily K o s m a n o w e j. Poznań: Wydaw. Nauk. Inst. Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM 2002, 144 s.
15. Jakub F r o ł o w: *Raport o książce katolickiej*. Warszawa: Bibl. Analiz 2001, 137 s.
16. *Rozmowy o rynku książki*. Red. Łukasz G o ł ę b i e w s k i. Warszawa: Bibl. Analiz 2002, 226 s.
17. Łukasz G o ł ę b i e w s k i: *Świat po Gutenbergu*. Warszawa: Magazyn Literacki 2000, 72 s.

18. Kamil W i t k o w s k i: *Książka w Internecie*. Warszawa: Bibl. Analiz 2000, 143 s.
19. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. T. 3. Cz. 2, Mazowsze z Podlasiem. Oprac. Krystyna K o r o t a j o w a [i in.]. Pod. red. Krystyny Korotajowej i Joanny Krauze-Karpińskiej. Warszawa: Inst. Bad. Lit. 2001, 415 s., il. *Książka w Dawnej Kulturze Polskiej*.
20. Danuta W a ñ k a: *Świat kaliskiej książki pod zaborem rosyjskim (1815-1914)*. Kalisz: Kaliskie Tow. Przyjaciół Nauk 2002, 246 s.
21. Ewa A n d r y s i a k: *Ruch bibliofilski w Kaliszu*. Historia i współczesność. Kalisz: Kaliskie Tow. Przyjaciół Nauk 2002, 229 s.
22. Jolanta G w i o ź d z i k: *Biblioteka panien benedyktynek łacińskich we Lwowie (XVI-XVIII wiek)*. Katowice: Wydaw. Uniw. Śląskiego 2001, 196 s., il. *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 2032.
23. *Literatura – piśmienność – biblioteki*. Forum Czytelnicze VIII. Kielce, 27-30 maja 2001. Red. Ewa P i o t r k i e w i c z - K a r m o w s k a. Warszawa: Polskie Tow. Czytelnicze 2002, 204 s.
24. Janusz D u n i n: *Moja Łódź pełna książek*. O kulturze książki ze źródeł i wspomnień. Łódź: Łódzka Księg. Niezależna 2002, 154 s., il.
25. Jadwiga M i ę k i n a - P i n d u r: *Ludwik Brożek „Śląski Estreicher”*. Sylwetka bibliologa, bibliofila i regionalisty. Katowice: Wydaw. Gnome 2001, 214 s.
26. Irena L e p a l c z y k: *Helena Radlińska. Życie i twórczość*. Toruń: Wydaw. A. Marszałek 2001, 270 s., XVII, il.
27. *Znawcy rękopisów*. Red. Hanna Z a s a d o w a, Mirosława K o c i ę c k a. Warszawa: Wydaw. SBP 2002, 109 s., XVII, il. *Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych*, 7.

Hanna Zasadowa

Praca wpłynęła do redakcji 17 lipca 2002 r.

BIBLIOTEKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK W WARSZAWIE W 2001 R.

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEKI

Biblioteka realizowała zadania statutowe w ramach przyznanych środków budżetowych, które w 2001 r. były wyjątkowo skromne i w niektórych paragrafach nie wystarczały na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Dzięki środkom przyznanym z funduszu na działalność wspomagającą badania naukowe oraz zastosowanej dyscyplinie finansowej, udało się wygospodarować w budżecie pewne oszczędności i zminimalizować niedobory finansowe.

Zakup książek, prenumerata czasopism oraz koszty związane z działalnością wydawniczą Biblioteki były realizowane w większości ze środków uzyskanych z funduszu na działalność wspomagającą badania naukowe.

Zakupiono 1157 wol. książek, zaprenumerowano 215 czasopism polskich i zagranicznych, w tym 2 bazy na nośnikach magnetycznych: *Social Sciences Citation Index* i *Journal Citation Report for the Social Science Citation Index*.

Po kilku latach wyteżonych wysiłków, przy skromnej obsadzie personalnej, ukazała się cz. 3 t. 2 *Słownika polskich towarzystw naukowych*, zawierająca materiały dotyczące towarzystw naukowych i upowszechniających naukę o zamkniętej historii.

Opublikowano 3 zeszyty *Przeglądu Bibliotecznego*, w tym z. 4 za 2000 r., z. 1/2 za 2001 r. poświęcony w całości normalizacji w w zakresie informacji i dokumentacji oraz z. 3/2001 – również monotematyczny, zawierający materiały z międzynarodowej konferencji „Książka przyszłością kultury?”.

Opracowano i przekazano do druku kolejny tom *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa i Technoznawstwa* za lata 1995-2000.

W 2001 r. Biblioteka uzyskała środki na inwestycje w wysokości 10 000 zł. Za środki te zakupiono dla potrzeb Działu Informacji Naukowej nowy, wysokiej klasy komputer, dla Działu Wydawnictw Zwartych – drukarkę laserową (z możliwością obsługi wszystkich komputerów połączonych w przyszłości siecią), dla redakcji *Przeglądu Bibliotecznego* – 17-calowy monitor. W dalszym ciągu nie udało się wygospodarować pieniędzy na założenie lokalnej sieci komputerowej (LAN) ani też na dzierżawienie łącza telekomunikacyjnego o odpowiedniej prędkości transmisji danych, połączonego z siecią rozległą

(WAN), co jest warunkiem uruchamiania kolejnych modułów systemu, a co za tym idzie – jego prawidłowego funkcjonowania.

W dniu 30.11.2001 r. Biblioteka zorganizowała naradę nt. dalszych prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych*, ze szczególnym uwzględnieniem tomu 4, poświęconego towarzystwom polonijnym. Narada, w której uczestniczyli wybitni badacze społecznego ruchu naukowego, przyniosła pozytywne rezultaty i pozwoliła nawiązać współpracę z ośrodkami naukowymi zajmującymi się dziejami Polonii. Pokłosiem konferencji jest inicjatywa Biblioteki i Rady Towarzystw Naukowych przygotowania w najbliższym czasie nowego wydania tomu I *Słownika*, poświęconego polskim towarzystwom naukowym działającym obecnie w kraju.

II. ORGANY KOLEGIALNE I OPINIODAWCZE BIBLIOTEKI

Biblioteka działała zgodnie ze statutem z 1998 r., a nadzór merytoryczny nad jej działalnością sprawował Wydział I Nauk Społecznych PAN.

Rada Naukowa powołana decyzją Przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych PAN na 4-letnią kadencję 1999-2002 (w składzie: prof. dr hab. Paulina Buchwald-Pelcowa, mgr Dorota Czarnocka-Cieciura, dr Hanna Eliaz, prof. dr hab. Wojciech Gasparski, dr Renata Karwowska-Szulkin, mgr Marian Kmita, prof. dr hab. Maria Kocójowa, mgr Halina Kozicka-Boguniowska, mgr Marbara Krajewska-Tartakowska, prof. dr Czesław Madajczyk – przewodniczący, prof. dr hab. Zbigniew Nowak, dr Maria Pelczar, prof. dr hab. Wanda Pindlowa, mgr Hanna Przybylik – sekretarz, doc. dr hab. Barbara Sordylowa, prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz, prof. dr hab. Józef Wojakowski – zastępca przewodniczącego) odbyła posiedzenie w dn. 14.03.2001 r. Na posiedzeniu tym dyrektor doc. dr hab. Barbara Sordylowa przedstawiła sprawozdanie z działalności Biblioteki za 2000 r., plan prac naukowych i dokumentacyjnych na 2001 r. oraz zapoznała zebranych z bieżącą trudną sytuacją finansową Biblioteki. Po przyjęciu i akceptacji sprawozdania członkowie Rady w dyskusji podkreślali aktywność dyrekcji w pokonywaniu trudności finansowych w realizacji zadań statutowych, zastanawiali się nad możliwością pozyskiwania dodatkowych środków, które mogłyby wspomóc działalność Biblioteki. Profesor M. Kocójowa wystąpiła z wnioskiem, by Rada Naukowa skierowała do władz Akademii memoriał w sprawie przyznania Bibliotece większych środków finansowych na działalność Biblioteki w 2001 r. Ostatecznie postanowiono, że Rada swoimi podpisami poprze stanowisko Biblioteki wyrażone w piśmie z 8.01.2001 r. do Szefa Kancelarii PAN i Biura Finansowego PAN w sprawie trudnej sytuacji finansowej Biblioteki wobec szczupłości środków budżetowych przyznanych na 2001 r. Profesor W. Gasparski poddał pod rozwagę możliwość utworzenia Sekcji Bibliologii i Naukoznawstwa w już istniejącym Towarzystwie Naukowym Prakseologii i uruchomienia działalności, z której zyski wpływałyby na konto tego Towarzystwa z przeznaczeniem na działalność Biblioteki. Dyrektor Biblioteki poinformowała zebranych, iż była rozważana sprawa powołania Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki lub fundacji Biblioteki, lecz po licznych konsultacjach zrezygnowano z tego pomysłu.

Kolegium, w skład którego wchodzi kierownicy działów oraz przedstawiciele pracowników, odbyło 10 posiedzeń, na których omawiano sprawy związane

z bieżącą działalnością Biblioteki. Dominowały sprawy finansowe, personalne, płacowe i lokalowe, zakupu książek i prenumeraty czasopism oraz nowego regulaminu udostępniania zbiorów.

Kolegium redakcyjne *Przeglądu Bibliotecznego* (w składzie: doc. dr hab. B. Sordylowa – redaktor naczelny, mgr M. Lenartowicz – zastępca redaktora naczelnego, mgr K. Bełkowska – sekretarz redakcji oraz mgr H. Kozicka-Boguniowska i mgr H. Zasadowa) odbyło 3 posiedzenia (w dn. 12 stycznia, 25 kwietnia i 20 grudnia) poświęcone omówieniu zawartości kolejnych przygotowywanych do druku zeszytów czasopisma.

III. SPRAWY PERSONALNE I FINANSOWE

Na dzień 31.12.2001 r. Biblioteka dysponowała 30 etatami, a zatrudniała 27 osób. W ciągu roku stan ten ulegał zmianie. Odeszło z Biblioteki 6 osób, na ich miejsce przyjęto 4 osoby. Na pełnych etatach pracowały 22 osoby, a 5 w niepełnym wymiarze czasu pracy.

W 2001 r. Biblioteka zatrudniała 1 docenta doktora habilitowanego, 2 starszych kustoszy dyplomowanych, 10 starszych kustoszy służby bibliotecznej, 2 starszych bibliotekarzy, 5 bibliotekarzy. Pozostali pracownicy to młodszy bibliotekarze i magazynierzy oraz 1 osoba zatrudniona na 1/4 etatu zajmująca się sprawami obronności kraju.

Pracownicy Biblioteki otrzymali podwyżkę z dn. 1.01.2001 r. w ramach przyjętych zasad rewaloryzacyjnych. Na ten cel Biblioteka otrzymała łącznie ze składką na ubezpieczenie społeczne i fundusz pracy 39 400 zł, co w limicie miesięcznym dało kwotę 3283 zł. Średnio podwyżki w poszczególnych grupach uposażenia zasadniczego i dodatku funkcyjnego wyniosły ok. 121 zł, a średnia płaca brutto w stosunku rocznym łącznie z premią, dodatkami stażowymi i funkcyjnymi – ok. 1680 zł. Podwyżki zostały przeprowadzone na podstawie nowych przepisów płacowych zawartych w *Rozporządzeniu ministra pracy i polityki społecznej z dnia 26 kwietnia 2001 r.*

Dwie osoby otrzymały gratyfikacje z tytułu wysługi lat; wydano na nie 4267,55 zł.

Za zaoszczędzone w par. 4010 środki – łącznie 29 729 zł – pracownicy otrzymali jednorazową premię w wysokości 92% miesięcznego wynagrodzenia zasadniczego.

Biblioteka jako jednostka budżetowa była finansowana zgodnie z nową klasyfikacją z Działu 921. Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, z części zarezerwowanej w ustawie budżetowej dla Polskiej Akademii Nauk.

Budżet Biblioteki po zmianach ukształtował się w wysokości 1 454 910 zł (w 2000 r. – 1 518 909 zł). Oddzielną kwotę stanowiły środki przyznane na inwestycje w wysokości 10 000 zł oraz na rewaloryzację wynagrodzeń – 39 400 zł. Budżet w stosunku do roku poprzedniego (bez uwzględnienia inflacji) został zmniejszony o 63 499 zł. Zmniejszenie środków nastąpiło przede wszystkim w par. 4300 (zakup usług pozostałych), z którego Biblioteka ponosi największe wydatki. Z paragrafu tego opłacany jest czynsz za lokal w PKiN (1797 m²); stawka za 1 m² w 2001 r. wynosiła 26,10 zł + 22% VAT, co w skali roku dało kwotę 686.640 zł, a Biblioteka w tym paragrafie otrzymała 683 000 zł. Zabrakło środków na pozostałe wydatki ponoszone z tego paragrafu, jak:

- opłacenie pomieszczeń w Pałacu Staszica, gdzie przechowywany jest księgozbiór przejęty po OIN PAN,
- partycypacja w kosztach utrzymania dworku w Tyborach-Kamiance, gdzie zmagazynowana jest rezerwa wieczysta wydawnictw PAN (168 655 wol.) oraz część księgozbioru podstawowego Biblioteki,
- obsługa finansowa, księgowo i kadrowa Biblioteki prowadzona przez Zakład Działalności Pomocniczej PAN,
- opłaty za sprzątanie pomieszczeń Biblioteki,
- obsługa medyczna (partycypacja w kosztach utrzymania Ambulatorium w Pałacu Staszica),
- opłaty pocztowe,
- transport i inne drobne wydatki.

W grudniu 2001 r. po przeprowadzeniu analizy środków budżetowych wystąpiono z wnioskiem do Biura Finansowego PAN o przemieszczenie funduszy na wydatki w ramach poszczególnych paragrafów budżetu. W par. 4300, gdzie wystąpił największy niedobór środków, zwiększono wydatki o kwotę 17 000 zł kosztem innych paragrafów, a zwłaszcza par. 4240 (zakup pomocy naukowych). Oszczędności w tym paragrafie mogła Biblioteka wygospodarować dzięki środkom otrzymanym z funduszy działalności wspomagającej badania naukowe. Przemieszczenia środków nastąpiły niemalże we wszystkich paragrafach, dotyczyły jednak bardzo niewielkich kwot. Mimo tych zabiegów nie udało się zniwelować w całości deficytu środków, ponieważ w grudniu Biblioteka nie otrzymała 2500 zł przewidzianych w budżecie w związku z czym zobowiązania Biblioteki na koniec roku sprawozdawczego wyniosły 1789,57 zł.

Wydatki w wybranych paragrafach (po zmianach) ukształtowały się następująco:

Par. 4010	wynagrodzenia osobowe pracowników (w tym podwyżki wynagr. od 1.01.2001)	559 266 zł 39 400 zł
Par. 4040	dodatkowe wynagrodzenie roczne	42 594 zł
Par. 4110, 4120	składki na ubezpieczenie społeczne i Fundusz Pracy	115 310 zł
Par. 4440	odpisy na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych	18 927 zł
Par. 4300	zakup usług pozostałych (w 2000 r.)	700 543 zł 807 996,00
Par. 606	inwestycje	10 000 zł

Na realizację zadań z funduszu Działalności wspomagającej badania naukowe Biblioteka otrzymała środki w wysokości 225 771 zł, z rozbiem na:

1)	działalność wydawnicza	51 400 zł
2)	działalność bibliotek (zakup książek)	34 100 zł
3)	prenumeratę czasopism naukowych	136 300 zł
	w tym: krajowych 18 271 zł, zagranicznych	118 000 zł
4)	upowszechnianie i promocję osiągnięć nauki	4 000 zł

Ze środków na działalność wydawniczą opłacono do końca koszt druku cz. 3 t. 2 *Słownika polskich towarzystw naukowych* w wysokości 23 467,69 zł. Sfinansowano też druk kolejnych zeszytów *Przeglądu Bibliotecznego*, na które wydano 6812,04 zł. Ponadto kwotę 6 873,00 zł przekazano do Warszawskiej Drukarni Naukowej PAN jako część należności za skierowaną do druku *Polską*

Bibliografię Naukoznawstwa i Technoznawstwa za lata 1995-2000. Pozostała kwotę w wysokości 14 247,27 zł przekazano do WDN PAN na opłacenie częściowych kosztów druku *Przeglądu Bibliotecznego*.

Środki na działalność bibliotek w wysokości 34 100 zł wydano na zakup książek naukowych krajowych i zagranicznych.

W całości wydano przyznaną kwotę na prenumeratę czasopism krajowych i zagranicznych. Zaprenumerowano czasopisma zagraniczne na 2002 r. za 99 248 zł, a także bezpośrednio u wydawcy w Instytucie Informacji Naukowej w Filadelfii zamówiono prenumeratę bazy danych na CD-ROM pt. *Social Sciences Citation Index*, za którą zapłacono 18 752 zł. Za 18 271 zł zaprenumerowano czasopisma krajowe.

Środki na upowszechnianie i promocję osiągnięć nauki w wysokości 4000 zł dopomogły w zorganizowaniu narady nt. prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych*.

Natomiast planowana na 2001 r. konferencja nt.: „Harmonizacja terminologii w nauce o bibliotece i informacji w perspektywie społeczeństwa informacyjnego”, nie doszła do skutku, ponieważ referenci nie przygotowali na czas swoich wystąpień. Środki zaplanowane na ten cel wspomogły naradę nt. prac nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych*.

Biblioteka w dalszym ciągu prowadziła wyodrębnione konto środka specjalnego, na którym deponowano kwoty pochodzące ze sprzedaży wydawnictw własnych. Ze środków tych wypłacane były honoraria dla autorów i redaktorów *Przeglądu Bibliotecznego* i *Słownika polskich towarzystw naukowych*.

IV. STAN LICZBOWY ZBIORÓW NA DZIEŃ 31.12.2001 R.

Stan ten przedstawiał się następująco:

	Liczba wol.
wydawnictwa zwarte BPAN	133 283
wydawnictwa zwarte OIN*	14 156
wydawnictwa ciągłe BPAN	92 974
wydawnictwa ciągłe OIN*	6 165
rezerva wieczysta PAN	168 655
Razem	415 233
zbiory specjalne, w tym:	
– dysertacje*	1 979 jedn.
– mikrofilmy*	746 jedn.
– wydawnictwa na nośnikach magnetycznych	115 jedn.
Razem	2 840 jedn.
dublety i druki zbędne:	
książki	486 wol.
czasopisma	10 652 jedn.

* Zbiór nie uzupełniany.

V. DZIAŁALNOŚĆ STATUTOWA BIBLIOTEKI

Gromadzenie i opracowanie zbiorów

W 2001 r. wpływ wydawnictw zwartych wyniósł 1686 wol., w tym z zakupu 1157 wol., z darów 529 wol. Na zakup wydawnictw zwartych wydano łącznie 49 001,95 zł, a dary zostały wycenione na 12 095,50 zł. Ponadto pod koniec roku sprawozdawczego dokonano przedpłaty w kwocie 4975 zł do Księgarni Naukowej im. B. Prusa, gdyż zwykle na początku nowego roku kalendarzowego Biblioteka nie posiada wystarczających środków na zakup książek. Środki na zakup książek pochodziły w przeważającej części z funduszu Działalności wspomagającej badania naukowe.

W księgach akcesyjnych zarejestrowano 121 rachunków za zakupione książki oraz 143 pozycje darów, które po sprawdzeniu merytorycznym przekazano do Działu Finansowo-Księgowego Zakładu Działalności Pomocniczej PAN.

Prowadzono kartoteki pomocnicze: kartotekę zakupów i darów oraz dezyderatów.

Księgozbiór gromadzono i uzupełniano zgodnie z profilem Biblioteki. Kupowano przede wszystkim wydawnictwa naukowe z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki naukoznawczej oraz wydawnictw encyklopedyczno-informacyjnych. W ramach finansowych możliwości Biblioteki uwzględniano również potrzeby i zainteresowania czytelników-studentów i kupowano w wyborze podręczniki akademickie.

Na podstawie wykazów przygotowanych przez Dział Udostępniania i Magazynów wyłączono ze zbiorów Biblioteki PAN 184 wol. (w tym ze zbiorów b. OIN PAN – 32 wol.) książek zagubionych przez czytelników. Ubytki zarejestrowano w księdze ubytków, wykreślono z odpowiednich inwentarzy, karty katalogowe wyłączono z katalogu; do Działu Finansowo-Księgowego Zakładu Działalności Pomocniczej PAN skierowano pisma w sprawie zmniejszenia wartości finansowej księgozbiorów.

Do zbioru Rezerwy Wieczystej PAN placówki naukowe PAN przekazały 524 wol. własnych wydawnictw, które zostały wycenione na kwotę 7377,00 zł. Opracowano kwartalne sprawozdania dotyczące wpływów i przekazano do Działu Finansowo-Księgowego Zakładu Działalności Pomocniczej PAN.

Dla Stacji Zagranicznej PAN w Rzymie zakupiono i wysłano 24 wol. książek o wartości 1126,30 zł. Rachunki za te wydawnictwa przekazano do realizacji do Biura Współpracy Naukowej z Zagranicą PAN. Realizacja wszystkich dezyderatów Stacji nie była możliwa ze względu na brak środków finansowych w formie zaliczek gotówkowych oraz z powodu wyczerpania nakładów poszukiwanych pozycji.

Wszystkie nabytki Biblioteki wpisano do właściwych inwentarzy, skatalogowano, opracowano technicznie i przekazano do magazynu. Skatalogowano w systemie ISIS 1756 wol. zakupionych w 2000 i 2001 r. i po konwersji przeniesiono do bazy Horizon. W chwili obecnej baza katalogu zawiera ponad 9900 rekordów bibliograficznych.

Wydrukowano 6195 kart katalogowych przeznaczonych do katalogów: alfabetycznego i rzeczowego, kartotek prowadzonych w czytelni i magazynie, a także dla potrzeb *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa i Technoznawstwa* oraz do katalogów centralnych Biblioteki Narodowej. Wszystkie karty włączono do odpowiednich katalogów i kartotek. W miarę możliwości prowadzono meliorację katalogu alfabetycznego, wymieniono zniszczone karty oraz uzupełniano karty usunięte przez czytelników.

Na bieżąco opracowywano rzeczowo wpływające do Biblioteki nabytki. Sklasyfikowano 1625 książki i 18 czasopism. Włączono do katalogu systematycznego 3421 kart.

Zmodyfikowano schemat katalogu rzeczowego: dział I 12 Prawo i przeklasyfikowano według nowego schematu; w dziale I 14 Nauki polityczne zmeliorowano poddział dotyczący spraw międzynarodowych i opracowano hasła przedmiotowe do indeksu rzeczowego dla tego działu. Kontynuowano prace przy melioracji działu I 6 Filozofia; przeklasyfikowano zbiór poddziału Historia filozofii. Do zmeliorowanych działów sporządzono nowe karty rozdzielcze.

W zakresie komputeryzacji działalności Biblioteki z wykorzystaniem oprogramowania Horizon prace nie przebiegały zadowalająco. Podstawowa przyczyna to brak środków umożliwiających zintensyfikowanie prac, a w szczególności na połączenie już istniejących stanowisk komputerowych w biblioteczną lokalną sieć komputerową (LAN) oraz na zakup nowych komputerów do obsługi katalogowej czytelników. Stworzenie sieci umożliwiłoby obsługę odpowiednich modułów systemu (gromadzenie, katalogowanie, udostępnianie, katalog OPAC dla czytelników) przez poszczególne komórki organizacyjne Biblioteki. Braki te powodują również, że musimy w dalszym ciągu prowadzić tradycyjny katalog kartkowy, gdyż współczesne systemy zautomatyzowane – z założenia – nie przewidują druku kart. Podjęte w tym zakresie próby nie przyniosły zadowalających rezultatów.

W związku z powyższym katalogujemy nadal w systemie ISIS, który umożliwia druk kart katalogowych, a pozycje bibliograficzne są konwertowane do bazy systemu Horizon przez firmę Dynix zarządzającą systemem, która czyni to w sposób niezadowalający i wymagający wielu poprawek. Utrudnia to i przedłuża tworzenie bibliograficznej bazy Biblioteki.

Dodatkową komplikacją było odejście z Biblioteki w połowie roku bibliotekarza systemowego. Powołana na to stanowisko Joanna Kurjata musiała od początku zaznajamiać się z całością problematyki Horizona, co wymagało dużego wysiłku, tym bardziej, że funkcję bibliotekarza systemowego łączy ze stanowiskiem kierownika Działu Wydawnictw Zwartych.

Mimo tych trudności baza bibliograficzna Biblioteki posadowiona na serwerze w Centrum Informatycznym UW na koniec 2001 r. obejmowała ok. 10 000 rekordów dostępnych przez Internet na stronach KaRo (Katalogu Rozproszonego Bibliotek Polskich): <http://karo.umk.pl/Karo/>.

Bibliotekarz systemowy utrzymywał kontakty robocze z firmą Dynix oraz uczestniczył w spotkaniach organizowanych przez Instytut Matematyczny PAN, na których omawiano problemy bibliotek wprowadzających oprogramowanie Horizon. W sierpniu Horizon zainstalowany w bibliotekach Warszawskiego Porozumienia Bibliotek PAN został przejęty od firmy Dynix, w związku

z czym utworzono i obsadzono stanowiska: bibliotekarza systemowego Porozumienia (Joanna Mroczek – Warszawa), informatyka Porozumienia (Wojciech Sachwanowicz – Toruń).

W ramach szkoleń organizowanych przez Porozumienie bibliotekarz systemowy BPAN i pracownicy Działów Wydawnictw Zwartych i Ciągłych uczestniczyli w zajęciach związanych z katalogowaniem wydawnictw w formacie USMARC.

W 2001 r. wpływało 350 czasopism bieżących, w tym 223 polskich i 127 zagranicznych, ponadto 4 bazy na CD-ROM, w tym 2 zagraniczne: *Social Sciences Citation Index*, *Journal Citation Report for the Social Science Citation Index*. Głównym źródłem wpływu była prenumerata. Pochodziło z niej 215 wydawnictw, natomiast z wymiany i darów 135. Ponadto prenumerowano 14 dzienników i tygodników udostępnianych w czytelni.

W kartotece akcesyjnej czasopism odnotowano 2494 jednostek, w tym 626 to dary i wymiana. Część darów przekazano do dubletów jako nieprofilowe. Opracowano 489 wol. czasopism, 8 płyt CD-ROM oraz 2 dyskiety i wpisano do właściwych inwentarzy.

Dla Stacji Naukowych PAN za granicą zaprenumerowano 172 czasopisma, w tym dla Stacji w Paryżu 45, w Rzymie 105, w Wiedniu 7 i w Moskwie 11.

Kontynuowano selekcję czasopism przejętych po zlikwidowanym Ośrodku Informacji Naukowej PAN. W 2001 r. sporządzono 4 wykazy czasopism obejmujące łącznie 992 pozycje i zaoferowano 15 bibliotekom do bezpłatnego przekazania. Wśród oferowanych były również czasopisma pochodzące z zasobu dubletów Biblioteki PAN. Zrealizowano dezyderaty 8 bibliotek, którym łącznie przekazano 52 czasopisma w 472 wol. Najwięcej czasopism przekazano Szkole Wyższej Psychologii Społecznej (150 wol.), Politechnice Warszawskiej (72 wol.) oraz Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku (75 wol.); pozostałe biblioteki otrzymały po kilkanaście woluminów. Czasopisma przekazane bibliotekom wpisano do księgi ubytków, wykreślono z inwentarzy i wycofano odpowiednie karty z katalogów.

Złożono zamówienie na prenumeratę czasopism polskich i zagranicznych dla Biblioteki PAN w Warszawie oraz dla bibliotek Stacji Naukowych PAN w Paryżu, Rzymie, Wiedniu i Moskwie.

Prenumerata czasopism zarówno krajowych, jak i zagranicznych, w 2001 r. była utrudniona ze względu na upadłość głównego dystrybutora – ORPAN. Dostawy były nierytmiczne i występowały częste braki, a reklamacje nie zawsze były uwzględniane. Większość polskich wydawnictw zmuszeni byliśmy prenumerować bezpośrednio u wydawcy lub szukać innych dystrybutorów.

W 2001 r. realizowano zamówienia związane z wyszukiwaniem cytowań w bazach: *Science Citation Index*, *Social Sciences Citation Index* i *Journal Citation Report for the Social Science Citation Index*. Na zamówienie 38 instytucji naukowych wyszukano 4165 cytowań.

Ponadto zaktualizowano komputerowy wykaz czasopism zagranicznych prenumerowanych w 2001 r. przez Bibliotekę PAN i przekazano do Katalogu Centralnego Biblioteki Narodowej oraz Komitetu Badań Naukowych.

U d o s t ę p n i a n i e z b i o r ó w

Biblioteka udostępniała swoje zbiory w czytelni i w pracowniach oraz wypożyczając na zewnątrz. Ogółem udostępniono 56 909 wol. (w 2000 r. – 89 911 wol.), z tego w czytelni 44 420 wol., natomiast na zewnątrz 10 571 wol. Ponadto w poszczególnych działach Biblioteki oraz na rewersy służbowe udostępniono ogółem 1918 wol.

Zarejestrowano 3096 stałych czytelników indywidualnych (w 2000 r. 3874). Odwiedzin odnotowano 21 332 (w 2000 r. – 30 228), w tym w czytelni 12 380, w wypożyczalni 8851 oraz 101 w Dziale Informacji Naukowej i Dziale Wydawnictw Ciągłych.

Drogą wypożyczeń międzybibliotecznych sprowadzono z innych bibliotek krajowych 63 wol., do innych bibliotek wypożyczono 123 wol.

Z powodu braku książek nie zrealizowano 5588 rewersów.

Do czytelników zalegających ze zwrotem książek wysłano 150 monitów, ponadto monitowano również telefonicznie.

W 2001 r. odnotowano znaczny spadek odwiedzin oraz liczby wypożyczonych wydawnictw. Było to spowodowane obowiązującym od października 2000 r. nowym regulaminem udostępniania zbiorów, który dla studentów szkół wyższych wprowadził kaucję za wypożyczane książki. Drugim istotnym czynnikiem było wyprowadzenie się Biblioteki Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej z Pałacu Kultury i Nauki, w związku z czym studenci tej Szkoły w większości przestali korzystać z naszych zbiorów.

Magazyn ogółem przyjął 2131 wol., w tym 1643 wol. wydawnictw zwartych i 489 wol. czasopism. Z magazynu do czytelni i wypożyczalni wydano 54 991 wol., do magazynu zwrócono 54 174 wol. Przekazano do oprawy introligatorskiej 51 wol. najbardziej zniszczonych czasopism i książek na sumę 1605 zł.

Na zlecenie czytelników oraz potrzeby Biblioteki wykonano 21 708 s. odbitek kserograficznych; odbitki wykonywano głównie z czasopism i książek znajdujących się w zbiorach Biblioteki.

Pracownicy Działu Udostępniania i Magazynów uczestniczyli w pracach związanych z selekcją czasopism.

D z i a ł a l n o ś ć i n f o r m a c y j n a

W działalności informacyjnej uczestniczyły wszystkie działy Biblioteki. W Informatorium – oprócz Działu Informacji Naukowej – dyżury pełnili również pracownicy merytoryczni pozostałych działów. Udzielono ogółem 1799 informacji bibliotecznych, bibliograficznych i rzeczowych.

W Dziale Informacji przygotowano 8 wystaw popularyzujących zbiory Biblioteki, opracowano 80 kwerend bibliograficznych na określone tematy.

Prace bibliograficzno-dokumentacyjne i kartoteki tematyczne kontynuowano przy zastosowaniu komputerów z wykorzystaniem pakietu Mikro-CDS ISIS.

Baza „PROGN” obejmująca artykuły o tematyce prognostycznej została uzupełniona o 480 pozycji bibliograficznych opatrzonych hasłami przedmiotowymi; ogółem na koniec roku baza rejestrowała 2700 rekordów;

Baza „NAUKZ” obejmuje zagraniczne piśmiennictwo nt. naukoznawstwa i technoznawstwa. Z przeglądanych na bieżąco czasopism zagranicznych sporządzono 449 opisów, sklasyfikowano i wprowadzono do komputera; stan bazy na koniec roku – 1770 rekordów.

Prace badawcze, naukowo-dokumentacyjne i redakcyjne

– *Słownik polskich towarzystw naukowych.*

W 2001 r. zakończono prace badawcze, redakcyjne i dokumentacyjne związane z przygotowaniem do druku i opublikowaniem cz. 3 t. 2 *Słownika*, poświęconego towarzystwom naukowym i upowszechniającym naukę działającym w przeszłości na ziemiach polskich. Publikacja o objętości 60,5 ark. wyd. została wydrukowana w Warszawskiej Drukarni Naukowej PAN w nakładzie 950 egz. Obejmuje hasła o 306 towarzystwach naukowych, wśród nich 70 haseł o towarzystwach działających na kresach. W części tej, podobnie jak w poprzednich, wyodrębniono następujące kategorie towarzystw: naukowe ogólne, specjalistyczne oraz upowszechniające naukę. Towarzystwa specjalistyczne podzielono na: społeczne, przyrodnicze, techniczne, rolnicze oraz medyczne. W tomie tym zamieszczono 4 indeksy: autorów haseł, osób, nazw towarzystw i instytucji oraz nazw geograficznych, a także indeksy zbiorcze do całego t. 2. Ponadto w części tej zamieszczono bibliografię prac ogólnych o społecznym ruchu naukowym obejmującą 351 poz. i aneks o 94 towarzystwach, dla których nie zachowały się materiały źródłowe.

Kolportaż *Słownika* prowadzony był we własnym zakresie, w związku z czym przygotowano i wysłano dwukrotnie oferty do instytucji naukowych i osób prywatnych. Do chwili obecnej rozprowadzono ok. 400 egz. cz. 3 t. 2 i ok. 100 egz. pozostałych tomów.

Podjęto prace związane z przygotowaniem do druku nowego wydania t. 1 *Słownika*, obejmującego towarzystwa naukowe działające obecnie w kraju. Uporządkowano i zweryfikowano zebraną dokumentację i sporządzono wstępny wykaz towarzystw zakwalifikowanych do zamieszczenia w tym tomie (ponad 300 poz.), gromadzono dokumentację bibliograficzną.

Kontynuowano prace dokumentacyjne i bibliograficzne dotyczące t. 4, poświęconego towarzystwom polonijnym działającym obecnie i w przeszłości.

– *Polska Bibliografia Naukoznawstwa i Technoznawstwa za lata 1995-2000*

Przygotowano i przekazano do Warszawskiej Drukarni Naukowej PAN t. 13/14 *Bibliografii* obejmujący 3185 poz., nie licząc odsyłaczy. Główny zrab *Bibliografii* jest w układzie rzeczowym i zgodnie z przyjętym w poprzednich tomach schematem klasyfikacji grupuje zebrany materiał w 3 głównych działach: I. *Ogólne problemy naukoznawstwa i technoznawstwa*, II. *Nauka*, III. *Technika*. Uzupełnieniem *Bibliografii* jest wykaz czasopism i innych wydawnictw ciągłych i skrótów ich tytułów oraz wykaz innych skrótów stosowanych w pozycjach bibliograficznych, a także indeksy: alfabetyczny i przedmiotowy.

Piśmiennictwo zawarte w t. 13/14 znajduje się również w komputerowej bazie BIBL, która obejmuje 3185 rekordów bibliograficznych, z czego 1150

wprowadzono w 2001 r. W bazie BIBL systematycznie gromadzony jest również materiał do następnego tomu *Bibliografii* za l. 2001-2005. W chwili obecnej znajduje się w niej 500 rekordów bibliograficznych.

– *Przegląd Biblioteczny*.

Wydaje Biblioteka PAN w Warszawie i Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; redaguje Kolegium.

W 2001 r. ukazały się i zostały rozkolportowane: z. 4 za 2000 r. oraz podwójny 1/2 i 3 za 2001 r. Zeszyt 1/2 ukazał się jako numer specjalny zatytułowany *Normalizacja w informacji i dokumentacji*. W zeszycie tym omówiono zmiany organizacyjne w działalności normalizacyjnej w Polsce w ostatnim okresie oraz przedstawiono organizację prac Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej w zakresie informacji i dokumentacji. Załączono również wykaz wszystkich ważnych Polskich Norm z tego zakresu. Scharakteryzowano również normy, jakie się ostatnio ukazały, m.in. normy dotyczące konwersji znaków alfabetów cyrylickich i alfabetu greckiego oraz normy dotyczące produkcji i dystrybucji wydawnictw i międzynarodowej statystyki bibliotecznej. Zeszyt ten spotkał się z dużym zainteresowaniem i uznaniem ze strony czytelników.

Zeszyt 3/2001 w całości poświęcono materiałom z międzynarodowej konferencji nt. „Książka przyszłością kultury?”, zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Bibliologiczne.

Gromadzono i opracowywano materiały do z. 4/2001. Opracowano merytorycznie, redakcyjnie i technicznie 23 artykuły, 2 sprawozdania, 8 recenzji, 2 nekrologi oraz stałe rubryki: kronikę krajową i zagraniczną. Przygotowywano umowy dla autorów i redaktorów, obliczano i sporządzano listy honorariów.

Uaktualniano dane w komputerowej bazie prenumeratorów oraz weryfikowano wpłaty za *Przegląd*.

Rozkolportowano 1800 egz. zeszytów czasopisma.

Halina Kozicka-Boguniowska

Sprawozdanie wpłynęło do redakcji 7 maja 2002 r.

IZABELA NAGÓRSKA
(1913-2001)

Izabela Nagórska urodziła się 22.05.1913 r. w Łodzi jako córka Kazimierza i Eugenii Domańskich. Ojciec był komornikiem, urzędnikiem sądowym, matka – kierowniczką Pracowni Krawieckiej w Wydziale Opieki Społecznej Magistratu m. Łodzi. Po uzyskaniu w 1931 r. świadectwa maturalnego w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. E. Sczanieckiej w Łodzi rozpoczęła studia na kierunku historycznym Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, od II roku studiów korzystając z ufundowanego przez Magistrat m. Łodzi stypendium im. B. Limanowskiego. Słuchała wykładów Władysława Tatarkiewicza, Marcelego Handelsmana i Tadeusza Manteuffla; Jej mistrzem był prof. Oskar Halecki, pod którego kierunkiem przygotowała pracę magisterską pt. „Polska w opinii Francuzów w latach 1573-1575”. Dyplom

magistra filozofii uzyskała w 1935 r., zaś prawo wykonywania zawodu nauczycielskiego uzyskała po ukończeniu rocznego Studium Pedagogicznego przy Wydziale Humanistycznym UW pod kierunkiem prof. Bohdana Nawroczyńskiego (1936) i odbyciu, zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami, rocznej bezpłatnej praktyki w ośmioklasowym gimnazjum Haliny Gepnerówny przy ul. Jasnej w Warszawie.

Gdy okazało się, że praca w zawodzie nauczycielskim jest niemożliwa, w październiku 1936 r. znalazła zatrudnienie na etacie Wydziału Oświaty Zarządu m. Łodzi jako bibliotekarka w V Miejskiej Wypożyczalni Książek dla Dzieci i Młodzieży, obejmując wkrótce kierownictwo IV Wypożyczalni dla dzieci i młodzieży, pełnione do 10.01.1940 r., to jest do dnia, gdy zarządzeniem niemieckich władz okupacyjnych zostały zamknięte w Łodzi wszystkie biblioteki publiczne.

W styczniu 1941 r. przedostała się nielegalnie do Warszawy, gdzie od marca tegoż roku do wybuchu powstania warszawskiego pracowała w Wydziale Opieki Społecznej m.st. Warszawy jako opiekunka II Ośrodka Opieki Społecznej i Zdrowia na Ochocie. Swoje przeżycia z tego okresu przedstawiła po latach w niewielkiej książeczce Ulica Barska (Ze wspomnień bibliotekarki opiekunki społecznej w Warszawie w czasie II wojny światowej. Łódź 1993). Na początku 1943 r. wstąpiła do AK, wykonując pod pseudonimem „Kalina” zadania konspiracyjne w strukturze Wydziału Propagandy BIP KG AK – Służba Pomocy Żołnierzowi (PŻ). Jako „peżetka” brała udział w powstaniu w zgrupowaniu „Żywiciela” (plka Mieczysława Romana Niedzielskiego). Po kapitulacji Żoliborza (30.09.1944) ewakuowana do obozu przejściowego w Pruszkowie pełniła obowiązki sanitariuszki przy transportach chorych i starców. Po zwolnieniu z obozu znalazła gościnę u przyjaciół, pomagając właścicielowi domu i piekarni w sprzedaży pieczywa.

Do Łodzi powróciła 22 01.1945 r., podejmując natychmiast pracę przy organizacji Miejskiej Biblioteki Publicznej, wkrótce zaś objęła kierownictwo I Miejskiej Wypożyczalni Książek dla Dorosłych. Od lutego 1949 do marca 1958 r. kierowała 7 Rejonową Wypożyczalnią Książek dla Dorosłych (otwarta 1.04.1949 r.). Ministerstwo Kultury i Sztuki uznało (2.11.1953) Jej kwalifikacje zawodowe jako równoznaczne z ukończonymi studiami wyższymi z zakresu bibliotekoznawstwa. Awansowała na stanowisko kustosza (1.10.1958), kustosza dyplomowanego (1.07.1967), wreszcie starszego kustosza dyplomowanego (1973). Od 1960 r. do dnia przejścia na emeryturę (1.04.1977) była kierowniczką Działu Instrukcyjno-Metodycznego Miejskiej Biblioteki Publicznej im. L. Waryńskiego (obecnie im. Marszałka J. Piłsudskiego) w Łodzi.

W 1948 r. podjęła pracę badawczą nad czytelnictwem, początkowo grupy zawodowej robotników, później dzieci i młodzieży. Debiutowała na łamach *Bibliotekarza* artykułem *Z badań nad czytelnictwem w Łodzi* (1948 nr 6/7 s. 93-98, nr 8/9 s. 122-128), prezentującym wyniki badań przeprowadzonych od kwietnia 1945 do października 1947 r. w kierowanej przez nią I Miejskiej Wypożyczalni Książek dla Dorosłych. Obszerny referat *Czytelnictwo robotnicze Łodzi* zaprezentowała podczas obrad Ogólnopolskiego Zjazdu Bibliotekarzy w lutym 1956 r. Referat ten, omawiający wyniki badań czytelnictwa w bibliotekach związkowych i publicznych robotniczych dzielnic miasta, ukazał się w księdze pamiątkowej zjazdu (Warszawa 1957 s. 105-137). Zmieniona

i uzupełnioną wersję referatu opublikował po latach belgradzki *Bibliotekarz* (*Citalacke navike radnika u velegradskoj sredini na primeru Loda*, 1978 sv. 1/6 s. 127-132). W latach 1948-2001 I. Nagórska opublikowała 338 rozpraw naukowych, artykułów, not, szkiców biograficznych, haseł w encyklopediach i informacji publicystycznych. Jej prace publikował *Bibliotekarz*, *Informator Bibliotekarza i Księgarza*, *Poradnik Bibliotekarza* i *Przegląd Biblioteczny*, prasa lokalna i ogólnopolska. Szczególne zainteresowanie biografistyką zaowocowały 29 życiorysami bibliotekarzy i ludzi związanych z książką, zamieszczonymi w *Słowniku pracowników książki polskiej* (Warszawa 1972) i jego dwóch suplementach (Warszawa 1986, 2000) oraz licznymi wspomnieniami pośmiertnymi publikowanymi na łamach prasy fachowej. W późniejszych latach chętnie odwoływała się do wspomnień z lat wojny i okupacji, przypominając przyjaźnie z Erykiem Lipińskim, Anną i Moniką Żeromskimi, Połą Gojawiczyńską, Emilią Manteuffel, Zofią i Antonim Remiszewskimi, z którymi i później prowadziła korespondencję. Pod koniec życia przekazała część tej korespondencji do zbiorów specjalnych WiMBP im. J. Piłsudskiego.

W latach 1961-1973 prowadziła wykłady i ćwiczenia z zakresu czytelnictwa w Państwowym Studium Kulturalno-Oświatowym i Bibliotekarskim, zaś w l. 1976-1985 wykładała w Zaocznym Policealnym Studium Bibliotekarskim (Filia CUKB przy MBP), prowadząc prace dyplomowe słuchaczy tychże studiów oraz praktyki wakacyjne studentów bibliotekoznawstwa uczelni polskich. Działalność edukacyjną uzupełniała wygłaszaniem odczytów, których odnotowano 88 w l. 1936-1998.

Już w grudniu 1936 r., a więc równocześnie z podjęciem stałej pracy zawodowej, wstąpiła do Związku Bibliotekarzy Polskich, kończąc uprzednio kurs bibliotekarski zorganizowany przez Zarząd Koła Łódzkiego ZBP. We wrześniu 1945 r., gdy reaktywowano działalność tej organizacji jako Związku Zawodowego Bibliotekarzy Polskich, została sekretarzem Zarządu Koła Łódzkiego i przewodniczącą Sekcji Bibliotek Publicznych oraz Sekcji Socjalnej i Sekcji Odczytowej. Później pełniła wiele innych funkcji społecznych we władzach Okręgu Łódzkiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, w l. 1958-1968 była delegatem Okręgu do Zarządu Głównego SBP, wreszcie przez kilka kadencji (1968-1981) przewodniczyła Zarządowi Okręgu SBP w Łodzi. Ten okres Jej działalności społecznej wyróżnia się różnorodnością i bogactwem inicjatyw (odczyty, wycieczki, działania integracyjne). Za całokształt działalności zawodowej i społecznej została uhonorowana 13.05.1994 r. godnością członka honorowego SBP. Przez wiele lat, oprócz stałego uczestnictwa w posiedzeniach Zarządu Okręgu SBP, pełniła obowiązki przewodniczącej Sekcji Historyczno-Pamiętnikarskiej. Apelowala wciąż do bibliotekarzy o sporządzenie przez nich dokładnych curriculum vitae, upatrując w tym niezwykle ważny materiał do przyszłych badań bibliotekoznawczych. Zgromadzone dzięki Jej inicjatywie materiały znalazły właściwe miejsce przechowania w Pracowni Regionalnej WiMBP im. J. Piłsudskiego.

Jako znana bibliotekarka o niezaprzeczalnym autorytecie zawodowym i moralnym Izabela Nagórska została członkiem założycielem Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki (1967), ogłaszając później na łamach wydawanego przez Towarzystwo periodyku *Listy Bibliofilskie* rozprawy historyczno-wspomnieniowe: *Antoni Remiszewski, bibliofil łódzki* (1972 s. 57-61), „*Łódzianin*”

z lat 1924-1931 jako źródło informacji (1974 s. 29-32), *O listach Poli Gojawicyńskiej (informacja)* (1983 s. 55-59), *Dziwne spotkania z książką czasu wojny* (2000 s. 135-138).

Izabela Nagórska, oprócz licznych nagród i wyróżnień resortowych, była odznaczona Srebrnym (1954) i Złotym (1961) Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim (1972) i Oficerskim (1989) Orderu Odrodzenia Polski, medalem Komisji Edukacji Narodowej (1985), odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1964) i Honorową Odznaką Miasta Łodzi (1970) oraz licznymi medalami i odznakami organizacyjnymi. W 1977 r. otrzymała prestiżową nagrodę im. H. Radlińskiej za wybitne osiągnięcia w dziedzinie bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa. W ogłoszonym przez redakcję czasopisma *Bibliotekarz* (1993) plebiscycie „Kto popularny – kto szanowany” uzyskała największą liczbę głosów jako osoba najbardziej popularna i szanowana w środowisku zawodowym, zaś w zorganizowanym przez redakcję tygodnika społeczno-kulturalnego *Odgłosy* (1969) wyróżniono Ją tytułem Łodzianki Roku.

Interesowała się malarstwem i teatrem, jej pasją były wycieczki krajowe i zagraniczne. Zwiedziła Danię (1938), Węgry i Turcję (1963), Jugosławię (1965), NRD (1968), Francję (1973), Włochy, Austrię i San Marino (1975), kilkakrotnie (1961, 1963, 1970, 1976) odwiedzała Związek Radziecki, a gdy zdrowia i sił zabrakło, przebywała w skromnym mieszkaniu wypełnionym starą porcelaną i najwierniejszymi przyjaciółmi – książkami. Odwiedzali Ją dawni przyjaciele, uczniowie i nowi znajomi, których potrafiła zjednać swoją iście młodzieńczą werwą, może dlatego, że swoim aktywnym życiem wyrażała prawdę łacińskiej maksymy „Semper agens aliquid atque moliens” (Zawsze działając i trując się).

Była osobą o niezwykle wrażliwym i serdecznym usposobieniu, otaczała opieką ludzi zasługujących na Jej zaufanie, potrafiła wybaczać błędy i słaboski ludzkie, wierzyła w prawość i dobro. Zachorowała ciężko we wrześniu, odeszła na zawsze 17.11.2001 r. Nad Jej grobem pochylili się sztandary Biblioteki, której poświęciła kilkadziesiąt lat pracowitego życia, i SBP, którego była członkiem honorowym. Uczczono Jej pamięć serdecznymi słowami pożegnań, na drzewcu sztandaru Biblioteki pozostało na zawsze Jej imię i nazwisko, pozostała pamięć.

Andrzej Kempa

Praca wpłynęła do redakcji 11 lipca 2002 r.

KRONIKA KRAJOWA I ZAGRANICZNA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2002 z. 1/2
PL ISSN 0033-202X

KRONIKA KRAJOWA

Z PRAC KRAJOWEJ RADY BIBLIOTECZNEJ I RADY DS. NARODOWEGO ZASOBU BIBLIOTECZNEGO

W dniu 10.06.2002 r. oba zespoły – KRN i NZB obradowały w BN wraz z dyrektorami bibliotek centralnych i wbp nad zakresem i formami współpracy bibliograficznej pomiędzy Instytutem Bibliograficznym BN a pozostałymi bibliotekami. Zebrani wysłuchali informacji Jadwigi Sadowskiej o pracach Instytutu w kontekście zadań nałożonych na narodowe centrale bibliograficzne, sformułowanych w dokumentach międzynarodowych. Podczas spotkania dyrektor BUW Henryk Hollender przedstawił stan prac nad NUKat.

PROJEKT NOWYCH ZASAD FINANSOWANIA KULTURY

W dniu 6.04.2002 r. na spotkaniu w Muzeum Narodowym minister kultury Andrzej Celiński przedstawił projekt zmian legislacyjnych i organizacyjnych dostosowujących zasady działalności kulturalnej do obecnych warunków. Projekt zakłada m.in. finansowanie kultury ze środków budżetowych oraz ich coroczny wzrost o co najmniej 1% powyżej inflacji; docelowo przeznaczenie na kulturę co najmniej 1% dochodu państwa; współfinansowanie ze środków samorządu terytorialnego; przekazywanie części dochodów z gier liczbowych i loterii (kilkadziesiąt mln zł rocznie). Minister przedstawił swój projekt w trakcie debaty „Szansa dla kultury”, która odbyła się z udziałem prezesa Rady Ministrów, członków rządu i parlamentu, dyrektorów narodowych instytucji kultury oraz twórców kultury.

INFORMACJA NAUKOWO-TECHNICZNA W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

W dniach 15-18.05.2002 r. w Zakopanem odbyło się 11. międzynarodowe seminarium z cyklu „Informacja naukowo-techniczna w krajach Europy środkowej i wschodniej”. Organizatorami były: Ośrodek Przetwarzania Infor-

macji w Warszawie i Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie. Tematem przewodnim było uczestnictwo krajów Europy środkowej i wschodniej w programach europejskich oraz możliwości realizacji wspólnych projektów. Poruszano m.in. takie zagadnienia, jak: programy europejskie w procesach innowacyjnych i integracyjnych, przyjazne społeczeństwo informacyjne oraz społeczeństwo wiedzy, organizacja centrów doskonałości.

BIBLIOTEKI I WSPÓLCZESNE PROBLEMY EDUKACYJNE

W dniach 3-4.06.2002 r. IBIN UJ zorganizował VIII. międzynarodową konferencję naukową nt. „Edukacja na odległość dla społeczeństwa informacyjnego – oczekiwania bibliotek: teoria i praktyka”. Uczestniczyli prelegenci z Niemiec, St. Zjedn., W. Brytanii, Węgier i licznych bibliotek krajowych. W referatach poruszano m.in. problemy: jakość w nauczaniu na odległość w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej (np. podnoszenie kwalifikacji bibliotekarzy z bibliotek publicznych i parafialnych); integracja bibliotek i edukacji; otwarte nauczanie na odległość bibliotekarzy i pracowników informacji; perspektywy zastosowania nauczania na odległość w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce; usługi biblioteczne w nauczaniu na odległość. Obrady odbywały się w ramach sesji plenarnej i dwóch paneli. Przeprowadzono także telekonferencję ze specjalistami ze Stanów Zjednoczonych oraz teledyskusję ze środowiskiem bibliotekarsko-edukacyjnym z Nowego Sącza.

ASPEKTY PRAWNE OCHRONY INFORMACJI

W dniach 20-21.06.2002 r. w Warszawie odbyła się konferencja zorganizowana przez European Network Security Institute poświęcona „Aspektom prawnym ochrony informacji”, w tym dostosowaniu prawa polskiego do prawa UE. Wśród bogatej tematyki konferencji znalazły się m.in.: ochrona informacji a dostęp do informacji publicznej; środki ochrony prawnej baz danych, w tym ochrona praw autorskich; ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną – problemy te dotyczą też częściowo usług informacyjnych świadczonych przez biblioteki.

BAZY DANYCH DLA NAUKI

W dniach 24-26.06.2002 r. w Gdańsku-Sobieszewie odbyła się konferencja naukowa „Infobazy 2002: bazy danych dla nauki”. Drugiego dnia obrad 13 referatów poświęcono bazom bibliotecznym. Wśród nich znalazły się: Biblioteka wirtualna nauki: stan obecny, perspektywy rozwoju w Polsce (M. Niezgódka); Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKat (Maria Burchard); Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich – KaRo (Tomasz Wolniewicz); Swobodny dostęp do katalogów i wypożyczalni za pośrednictwem Internetu (Barbara

Łukasik-Makowska, Małgorzata Świrad). Mówiono także o współpracy bibliotek PAN w zakresie ich komputeryzacji, wdrażaniu systemu VTLS-VIRTUA w bibliotekach Trójmiasta, komputerowych bazach danych w Bibl. Gł. Politechniki Opolskiej i Bibl. Gł. UMCS w Lublinie, nowoczesnych technologiach do administrowania zasobami literatury naukowej i specjalistycznej.

BIBLIOTEKI AKADEMICKIE W KSZTAŁTOWANIU SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

W dniach 15-17.05.2002 r. Bibl. Gł. ATR w Bydgoszczy zorganizowała z okazji swego 50-lecia konferencję naukową nt. „Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce: potencjał, możliwości, potrzeby”. Inspiracją do podjęcia tej tematyki były m.in. dokumenty rządowe: „Cele i kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce”, „Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006”. Tematyka konferencji obejmowała m.in. zagadnienia: polityka biblioteczna w szkolnictwie wyższym, integracja usług biblioteczno-informacyjnych i informatycznych, udział bibliotekarzy w procesie kształcenia, współpraca bibliotek akademickich w promocji i wspomaganie badań naukowych, zarządzanie wiedzą, tworzenie serwisów informacyjnych itd.

KULTURA, INFORMACJA, BIBLIOTEKA

W dniach 26-29.05.2002 r. w Cedzynie k. Kielc odbyło się IX. Forum Czytelnicze pod hasłem „Kultura, informacja, biblioteka”. Uczestnicy wysłuchali 12 wystąpień, wśród nich m.in.: „Biblioteki w przestrzeni publicznej i samorządowej” (Jadwiga Kołodziejska, Warszawa); „Zamówienia publiczne w bibliotekach” (Wojciech Kochan, Kraków); „Ochrona danych osobowych w bibliotekach za granicą” (Zdzisław Gębołyś, Katowice); „Modele biblioteki publicznej w państwach Europy Zachodniej” (Joanna Kacprzak, Warszawa); „Współczesne standardy informacyjne” (Aleksander Radwański, Wrocław). Podczas Forum odbyło się spotkanie z wydawcami, prezentacja komputerowego programu do obsługi zamówień publicznych oraz kompleksowego systemu zarządzania biblioteką PROLIB.

NOWE NORMY W BIBLIOTEKARSTWIE I INFORMACJI NAUKOWEJ

W dniach 17-18.04.2002 r. CEBID zorganizowało w Warszawie warsztaty dla bibliotekarzy i nauczycieli pomaturalnych szkół bibliotekarskich pod hasłem „Nowe normy w bibliotekarstwie i informacji naukowej”. W programie znalazły się wystąpienia: Standardy w bibliotekarstwie (Jan Wołosz, SBP); Działalność normalizacyjna w dziedzinie bibliotekarstwa i informacji naukowej – aktualny stan prac (Hanna Kłodnicka, PKN); Ogólne omówienie zagadnień opisu bibliograficznego (Maria Lenartowicz, BPAN); Hasło osobowe (Leszek Śnieżko, BUW); Hasła korporatywne, tytułowe, przypisy bibliograficzne (M.

Lenartowicz); Normy dotyczące statystyki wydawniczej, wskaźników funkcjonowania bibliotek (Krystyna Ramlau-Klekowska); Normy opisu wydawnictw elektronicznych i dotyczące automatyzacji (Maria Janowska, BN).

JEZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ

W dniach 3-5.06.2002 r. Komisja Opracowania Rzeczowego Zbiorów przy ZG SBP zorganizowała w BN ogólnopolskie warsztaty pt. „Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne, stosowanie w katalogach bibliotek”. Zaprezentowano 12 wystąpień pracowników Zakładu Katalogów Rzeczowych, Ośrodka Normalizacji Bibliograficznej, Zakładu Przewodnika Bibliograficznego BN, WiMBP w Łodzi, Książnicy Pomorskiej w Szczecinie oraz Bibl. Publ. m. St. Warszawy – Bibl. Gł. Woj. Mazowieckiego. Wśród poruszanych zagadnień znalazły się m.in.: formy wybranych kategorii haseł korporatywnych, problemy stosowania określników jhp BN, zmiany w leksyce i metodyce jhp a prowadzenie katalogu przedmiotowego, opracowanie przedmiotowe wybranych grup dokumentów nieksiążkowych, zmiany w opracowaniu wydawnictw dla dzieci i młodzieży oraz podręczników szkolnych.

WYPOŻYCZENIA MIĘDZYBIBLIOTECZNE

W dniach 22-23.05.2002 r. we Wrocławiu odbyła się ogólnopolska konferencja zorganizowana przez SBP i miejscową WiMBP, poświęcona „Aktualnym problemom i nowym formom wypożyczeń międzybibliotecznych”. Wygłoszono 8 referatów i komunikatów. Wśród uczestników byli pracownicy bibliotek naukowych, akademickich, w tym niepaństwowych szkół wyższych, oraz publicznych. Wystąpienia referentów dotyczyły zasad wypożyczeń krajowych i zagranicznych w poszczególnych bibliotekach polskich (BN, Bibl. Sejmowa, Bibl. Polit. Wr., WiMBP Wr., biblioteki publiczne), a także na świecie. Przedstawiono również normy dotyczące międzynarodowych wypożyczeń bibliotecznych.

OCHRONA WSPÓLNEGO DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

W dniu 3.06.2002 r. w BN odbyło się seminarium naukowe i prezentacja wyników programu mikrofilmowania zabytków piśmiennictwa z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego. Współorganizatorami były Fundacja im. Roberta Boscha ze Stuttgartu oraz BN. Pierwsza część spotkania poświęcona była podsumowaniu realizacji programu – głos zabierali przedstawiciele niemieckiej Fundacji i Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej, dyrektor BN. Wykład inauguracyjny: „Z historii polsko-niemieckich stosunków kulturalnych. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość” wygłosił Władysław Bartoszewski. Część drugą spotkania stanowiło seminarium pn. „Ochrona wspólnego dziedzictwa europejskiego – nowe perspektywy nadawcze”. Obrady prowadzili

Klaus Ziemer (Niemiecki Instytut Historyczny, Warszawa) i Andrzej Mężyński (Bibl. Sejmowa). Sesja 1: Historia, poświęcona była polityce i wyznaniom religijnym w epoce nowożytnej XVI-XVIII w. oraz Polakom, Niemcom i Żydom w XIX-XX w. Wygłoszono m.in. następujące referaty: „Współpraca polsko-niemiecka na Mazurach w zwierciadle gazet i czasopism” (Andreas Kossert, Warszawa); „Czasopisma jako źródło do badań życia społecznego Żydów w Polsce” (Olga Zienkiewicz, ŻIH); „Żydowska prasa we Lwowie 1918-1939” (Barbara Łętocha, BN). Sesja 2: Historia piśmiennictwa i bibliotek, poświęcona była nowym perspektywom w badaniach nad literaturą barokową oraz perspektywom bibliotekoznawczym. Wygłoszono referaty: „Zbiory bibliotek Wrocławia – możliwości badań nad nowożytną literaturą i kulturą Śląska” (Wolfgang Harms, Monachium); „Rodzaje i ranga poznawcza gdańskiej poezji okolicznościowej w XVII w.” (Zbigniew Nowak, Gdańsk); „Unikalne druki z XVI w. w bibliotekach polskich. Porównanie z bibliograficznym spisem druków z niemieckiego obszaru językowego VD16” (Gisela Möncke, Monachium); „Wrocławska oficyna Baumannów w latach 1590-1617” (Weronika Karlak, Wrocław). Zob. obszerną informację o projekcie w tekście A. Mężyńskiego, (s. 119).

OCHRONA ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH I ARCHIWALNYCH

W dniach 13-14.06.2002 r. w BN odbyły się warsztaty konserwatorskie pt. „Aktualne tendencje ochrony zbiorów bibliotecznych i archiwalnych”. Organizatorem była Komisja Ochrony i Konserwacji Zbiorów SBP przy współudziale BN. Pierwszego dnia obrad zajmowano się książką zabytkową, drugiego – drukami nowszymi. Wśród prezentowanej tematyki znalazły się m.in. zagadnienia: znaczenie dokumentacji konserwatorskiej dla właściwego zachowania zbiorów, sposoby usuwania zabrudzeń z obiektów bibliotecznych, zapobieganie zagrożeniom w zbiorach, digitalizacja a ochrona zbiorów, współczesne metody odkwaszania i wzmacniania papieru.

BIBLIOTEKI SZKOLNE W KSZTAŁCENIU DLA PRZYSZŁOŚCI

W dniach 24-25.05.2002 r. w Suchej-Beskidzkiej odbyła się konferencja: „Kształcenie dla przyszłości w szkolnym skomputeryzowanym centrum informacji” zorganizowana przez Akademię Pedagogiczną w Krakowie. W bogatym programie referatów, pokazów, oprogramowań dla bibliotek, lekcji otwartych, znalazły się m.in. zagadnienia: polskie biblioteki szkolne w pilotażowych projektach UE, rola biblioteki szkolnej w realizacji programu „nauczanie dla przyszłości”, Internet w szkolnym ośrodku informacji – moda czy konieczność?, biblioteki szkolne i publiczne w społeczności lokalnej, wirtualny warsztat informacyjny biblioteki uczelni pedagogicznej i jego wykorzystanie w bibliotece szkolnej, nauczyciel-bibliotekarz w XXI w., współpraca bibliotek w ramach systemu SOWA i SOWA-2, nowoczesne narzędzia pracy w bibliotece szkolnej, szkolenia bibliotekarzy w zakresie technologii informacyjnej.

CZYTELNICY NIEPEŁNOSPRAWNI W BIBLIOTECE

W dniu 18.01.2002 r. w BUW odbyła się konferencja zorganizowana przez SBP nt. „Biblioteki współczesne wobec czytelników niepełnosprawnych – budownictwo i wyposażenie”. Tematykę tę przedstawiła Ewa Kobierska-Maciuszko, Paweł Wdówik mówił o gromadzeniu zbiorów w formatach alternatywnych (nieksiążkowych) oraz o doświadczeniach zagranicznych w zakresie dostępu czytelników niepełnosprawnych do bibliotek. Stanisław Czajka zaprezentował rozwiązania architektoniczne i urządzenia dla czytelników niepełnosprawnych w BN, a Anna Wołodko – w BUW.

BIBLIOTEKARSTWO WOJSKOWE

W dniu 13.06.2002 r. w CBW zorganizowano konferencję z okazji 83. rocznicy powstania Biblioteki. Tematem jej było „Bibliotekarstwo wojskowe – stan obecny i perspektywy”, charakteryzowali je dyrektorzy bibliotek: CBW, Bibl. Gł. Akademii Marynarki Wojennej, Bibl. Gł. WAT, Bibl. Gł. Wyższej Szkoły Oficerskiej im. T. Kościuszki, Bibl. Gł. Akademii Obrony Narodowej. Wśród użytkowników CBW ok. 50% stanowią czytelnicy ze środowiska wojskowego. W 2001 r. Biblioteka wygrała konkurs Polskiego Bractwa Kawalerów Gutenberga na najlepszą bibliotekę warszawską.

WITRYNY INTERNETOWE BIBLIOTEK POLSKICH

W kwietniu 2002 r. SBP ogłosiło konkurs na „Najlepsze witryny internetowe bibliotek polskich”, będzie on trwał do końca lipca. Jego organizatorami są: Komisja Wydawnictw Elektronicznych EBIB i Komisja Automatyzacji przy ZG SBP. Strony www można zgłaszać poprzez struktury SBP, biblioteki oraz osoby prywatne. Zgłoszenie musi zawierać krótkie uzasadnienie. Trzy nagrody i wyróżnienia przyznawane będą w trzech kategoriach: 1) bibliotek szkół wyższych, pozostałych naukowych i ośrodków informacji naukowej; 2) bibliotek publicznych; 3) bibliotek pedagogicznych i szkolnych. Ogłoszenie wyników nastąpi 6 grudnia. Szczegóły regulaminu i kryteriów oceny można znaleźć na: <http://ebib.oss.wroc.pl/konkurs/wwwb/regulamin.html>, <http://ebib.oss.wroc.pl/konkurs/wwwb/kryteria.html>.

TARGI KSIĄŻKI CIESZYŃSKIEJ

W dniu 9.06.2002 r. odbyła się inauguracja Targów Książki Cieszyńskiej organizowanych przez Książnicę Cieszyńską. W programie znalazły się m.in.: wernisaż wystawy „Książka cieszyńska 1990-2001” oraz promocja *Bibliografii książki cieszyńskiej 1990-2002* (Cieszyn 2002), która zawiera opisy 1379 publikacji polskich i czeskich. Na Targach swoją ofertę przedstawiło ok. 30 wydawców literatury regionalnej, odbyły się także spotkania autorskie z miejscowymi autorami. W sumie Targi zwiedziło ok. 500 osób.

NOWE CZASOPISMO STUDENTÓW BIBLIOTEKOZNAWSTWA

W marcu 2002 r. ukazał się pierwszy zeszyt magazynu studenckiego *Ibinacja*, wydawanego przez Koło Naukowe Bibliotekoznawców UJ. Zeszyt ma 16 stron, na jego treść składają się m.in. teksty o: perłach księgozbiorów szlacheckich (dotyczy dziejów Biblioteki Tulczyńskiej Potockich), katalogu Barbary Miodońskiej i Katarzyny Pionki-Bałus: *Puławska kolekcja rękopisów iluminowanych księżnej Izabeli Czartoryskiej* (Kraków 2001), rozbudowie UJ, modzie damskiej i męskiej stosownej do różnych bibliotek krakowskich (z rysunkami)! Redaktorem zeszytu jest Katarzyna Kopeć, przewodnicząca Koła Naukowego studentów IBIN UJ.

PROMOCJE

W dniu 25.04.2002 r. w BN odbyło się spotkanie poświęcone prezentacji najnowszej publikacji *Biblioteki Publiczne w Liczbach 2000*. Periodyk ukazuje się nieprzerwanie od 1972 r. O jego historii oraz założeniach metodologicznych mówił obecny redaktor Jerzy Maj. Ostatni rocznik zawiera nowe elementy: kolorowe mapy, streszczenie komentarza w języku angielskim; przygotowana jest internetowa wersja opracowania. Wypowiedź recenzyjną o BPL przedstawił Stanisław Siekierski. Wskazał m.in. na te dziedziny bibliotekarstwa, które także powinny być objęte badaniami statystycznymi, np. wyposażenie bibliotek i ich finanse. Postulaty modyfikacji w statystyce bibliotecznej zgłosił Piotr Bierczyński (WiMBP, Łódź). Organizatorami spotkania były: BN i Departament Książki Ministerstwa Kultury.

W dniu 24.05.2002 r. BN, IBL PAN i Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria” zorganizowały promocję publikacji *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. T. 3 cz. 2: *Mazowsze z Podlasiem*. Prezentowany tom został opracowany przez zespół w składzie: Krystyna Korotajowa, Anna Endzel, Joanna Krauze-Karpińska, Józef Szczepaniec pod red. K. Korotajowej i J. Krauze-Karpińskiej. Tom zawiera historię warsztatów typograficznych z terenów dawnego Mazowsza i Podlasia. Inicjatorką rozpoczęcia tego wydawnictwa była Alodia Kawecka-Gryczowa. Podczas promocji głos zabierali: Maciej Dąbrowski (kierownik Działu Zbiorów Specjalnych BN), Paulina Buchwald-Pelcowa, autorka jego recenzji wydawniczej oraz Henryk Bulhak, współautor jednego z tomów.

W dniu 28.05.2002 r. w BN prezentowano najnowsze czasopisma, wydawane przez centralną bibliotekę państwa: *Rocznik Biblioteki Narodowej*, *Polish Libraries Today* (oba w nowej szacie graficznej), oraz *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej*. O czasopismach mówili prof. prof. Andrzej Markowski, Krzysztof Migoń i Janusz Tazbir.

WYSTAWY

Z okazji 140. rocznicy urodzin Stefana Dembego (1862-1939) w BN otwarto wystawę poświęconą jej współtwórcy i pierwszemu dyrektorowi. Autorką wystawy i okolicznościowego druku jest Danuta Rymśa-Zalewska.

DARY DLA BIBLIOTEK I DARCYŃCY

Cenny dar autografu listu Fryderyka Chopina z 1839 r. adresowanego do Wojciecha Grzymały, z dopiskiem George Sand, trafił w dn. 5.06.2002 r. do zbiorów BN. Zakupiła go w amerykańskim antykwariacie Spółka Telekomunikacja Polska i przekazała do zbiorów publicznych. Dar ten zbiegł się z otwarciem w BN Galerii Darczyńców, honorującej mecenasów narodowej kultury. Otwarcie Galerii, zawierającej 20 nazwisk osób prywatnych, jak i nazwy instytucji, fundacji, ambasad nastąpiło 8.05.2002 r. Uroczystości towarzyszył pokaz najcenniejszych darów z l. 1990-2000.

Kronika krajowa wpłynęła do redakcji 4 lipca 2002 r.

KRONIKA ZAGRANICZNA

MANIFEST IFLA NA TEMAT INTERNETU

Tekst Manifestu przygotowany przez Komitet IFLA ds. Wolnego Dostępu do Informacji i Swobody Wypowiedzi (IFLA Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression – FAIFE) został oficjalnie proklamowany 1.05.2002 r. IFLA stwierdza w nim, że:

- każdy człowiek ma prawo do wyrażania swojego poglądu oraz poszukiwania i otrzymania informacji; jest to podstawa demokracji i uzasadnienie istnienia bibliotek,
- bibliotekarze i pracownicy informacji, niezależnie od miejsca pracy, mają obowiązek przestrzegania zasady swobodnego dostępu do informacji,
- dostęp do Internetu w bibliotekach oraz usługi informacyjne zapewniają jednostkom i grupom niezależność, jej zachowanie i rozwój,
- należy usuwać przeszkody w przepływie informacji, szczególnie sprzyjające nierównościom, ubóstwu i nieszczęściom.

IFLA:

- zachęca społeczność międzynarodową do popierania rozwoju dostępu do Internetu, zwłaszcza w krajach rozwijających się,
- zachęca kraje do rozwijania narodowej infrastruktury informacyjnej, która umożliwi dostęp do Internetu całemu społeczeństwu,
- zachęca rządy do popierania swobodnego przepływu informacji za pośrednictwem bibliotek i służb informacyjnych i przeciwstawia się każdej próbie cenzurowania i zakazywania dostępu,
- zobowiązuje środowisko bibliotekarzy i decydentów o zasięgu krajowym i lokalnym do wprowadzania zasad wyrażonych w Manifestie.

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NA TEMAT WYPOŻYCZANIA MIĘDZYBIBLIOTECZNEGO I DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW

7th International Interlending and Document Supply Conference odbyła się w Lublanie (Słowenia) w dn. 1-5.10.2001 r. Jej przebieg, wygłoszone referaty i dyskusja potwierdziły przekonanie uczestników, że zagadnienie międzynarodowego wypożyczania tekstów lub udostępniania ich w innej formie przechodzi głęboką transformację. Dyskutowano nad sposobami przystosowania się do zmian spowodowanych najczęściej koniecznością korzystania z technologii informatycznych i stwierdzono, że obecnie najlepsze rezultaty daje bezpośrednia współpraca między bibliotekami. Mówiono też o tradycyjnej podstawie wypożyczania międzybibliotecznego – katalogach centralnych.

Debata panelowa bibliotekarzy, wydawców i producentów dokumentów elektronicznych wykazała, że wszyscy mają podobne problemy i wspólnie należy je rozwiązywać. Wypożyczanie i dostarczanie dokumentów zależy obecnie nie tylko od coraz bardziej skomplikowanych praw autorskich, własności wydawców i producentów, ale także od zasad i wysokości opłat.

Interlending and Document Supply 2002
Vol. 30 nr. 1 s. 32-34

PROJEKT SIECI DLA BIBLIOTEK PUBLICZNYCH, MUZEÓW I ARCHIWÓW

PULMAN jest siecią projektowaną pod auspicjami Komisji Europejskiej w ramach programu Społeczeństwo informacyjne przyjazne użytkownikom (User-Friendly Information Society). Biblioteki publiczne oraz muzea i archiwa regionalne pełnią ważną rolę w rozwoju Europy ery elektronicznej (e-Europe), sieć PULMAN będzie więc stymulowała i popierała współpracę bibliotek publicznych z regionalnymi i lokalnymi instytucjami i organizacjami kulturalnymi.

Sieć PULMAN zakłada 26 państw europejskich, wśród których jest również Polska (reprezentują ją Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy i Biblioteka Wojewódzka i Miejska w Olsztynie). Koordynatorem jest Jan van Vaerenberg z Biblioteki Miejskiej w Antwerpii (Belgia).

W planach znajduje się publikowanie poradników, które ułatwią bibliotekom publicznym unowocześnienie ich działalności, zachęcanie do współpracy, również w skali europejskiej, organizowanie i sponsorowanie konferencji i warsztatów. Na początku 2003 r. odbędzie się konferencja twórców i organizatorów sieci PULMAN oraz przedstawicieli bibliotek publicznych, muzeów i archiwów reprezentujących państwa, które uczestniczą w sieci. Tematem spotkania będą problemy przyszłej współpracy.

Information Europe 2001 iss. 3 s. 14

MIĘDZYKRAJOWE SYMPOZJUM STUDENTÓW BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

10th International BOBCATSSS Symposium in Library and Information Science odbyło się w 2002 r. w Portoroz w Słowenii. Akronim utworzono z pierwszych liter nazw miast w których studiowali organizatorzy pierwszego seminarium w 1993 r. (Budapeszt, Oslo, Barcelona, Copenhagen, Amsterdam, Tampere, Stuttgart, Szombathely, Sheffield).

Tematem spotkania sformułowanym jako „Human being and Information Specialists” był dylemat pracowników informacji, jak zachować poglądy humanistyczne przy wykonywaniu zadań i pełnieniu obowiązków we współczesnym, pełnym konfliktów świecie. Pomimo różnych opinii i przekonań wyrażanych w referatach i dyskusji podsumowanie obrad było optymistyczne, dominowały w nim potrzeby tolerancji i wzajemnego porozumienia.

W sympozjum wzięli udział również profesorowie, naukowcy i specjaliści z dziedzin pokrewnych; wystąpienia i wymiana poglądów dotyczyły więc problemów teoretycznych, tematów związanych z wykorzystaniem Internetu i interdyscyplinarnością informacji.

W 2003 r. Sympozjum BOBCATSSS odbędzie się w Toruniu, a organizatorami spotkania zatytułowanego „Polityka informacyjna a Unia Europejska” będzie Uniwersytet Mikołaja Kopernika i Hogeschool w Amsterdamie.

New Library World 2002 Vol. 103 nr. 1175/1176 s. 172-174

WIELOJEZYCZNY DOSTĘP DO HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH

Multilingual Access to Subjects (MACS) to program przygotowany pod auspicjami Konferencji Dyrektorów Europejskich Bibliotek Narodowych w celu umożliwienia jednoczesnego wyszukiwania według haseł przedmiotowych w katalogach sporządzanych w różnych językach i stosujących odmienne języki informacyjne.

W projekcie uczestniczą biblioteki narodowe Szwajcarii, Francji, Niemiec i Wielkiej Brytanii stosujące: dla języka niemieckiego – Schlagwortnormdatei (SWD), francuskiego – RAMEAU i angielskiego – Library of Congress Subject Headings (LCSH). Wynik analizy haseł w tych językach nie jest tłumaczeniem ani nowym tezaurem, ale odwzorowaniem istniejących już i szeroko stosowanych języków ideksowania.

Program: electronic library and information systems
2002 Vol. 36 nr 1 s. 47

PIERWSZE EUROPEJSKIE CERTYFIKATY DLA PRACOWNIKÓW INFORMACJI

Projekt zasad, według których miała być przeprowadzana ocena wiedzy i fachowości specjalistów w dziedzinie informacji, przygotowała Rada Europejska Stowarzyszeń Informacyjnych (European Council of Information Associa-

tions – ECIA). Kryteria, na podstawie których miano przyznawać certyfikaty, testowane były w Niemczech od 1999 r., a w maju 2001 ukazał się europejski przewodnik dla osób przystępujących do egzaminów.

Pierwsze egzaminy we Frankfurcie nad Menem dla pracowników informacji z niemieckiego obszaru językowego przeprowadziła komisja ekspertów złożona z pracowników naukowych, praktyków i przedstawicieli stowarzyszeń 19.10.2001 r. Przystąpiły do nich osoby z Niemiec, Austrii i Szwajcarii.

NFD Information-Wissenschaft und Praxis 2001 s. 486-487

UNIA EUROPEJSKA KOŃCZY PRACĘ NAD DYREKTYWAMI DOTYCZĄCYMI PRAWA AUTORSKIEGO

W dniu 1.02.2002 r. odbyły się w Londynie warsztaty kończące prace nad dyrektywami dotyczącymi praw autorskich przeznaczonymi dla państw członkowskich i kandydujących do Unii Europejskiej. Zaproszeni byli również autorzy i wydawcy. Komisja Europejska przedstawiła swój punkt widzenia na temat wprowadzania dyrektyw w państwach członkowskich, a ich przedstawiciele mieli możliwość zgłaszania ostatnich uwag.

Bibliotheksdienst 2002 Jg. 36 H. 1 s. 99

EUROPA ELEKTRONICZNA A PAŃSTWA EUROPY CENTRALNEJ I WSCHODNIEJ

W dniu 16.07.2001 r. w Göteborgu omawiano plan działania programu eEurope+. Uznano, że należy włączyć do niego kraje kandydujące do Unii Europejskiej ze względu na ich specyficzną sytuację w tym zakresie. Fundusze na realizację programu będą pochodziły z budżetów narodowych, programów UE, od międzynarodowych instytucji finansowych, z programów i pomocy PHARE dla państw Europy Centralnej i Wschodniej.

Jedną z akcji eEurope+ dotyczy zapewnienia szybkiego dostępu do Internetu poprzez utworzenie sieci dla szkół, muzeów i bibliotek do końca 2003 r.

Information Europe 2001 iss. 3 s. 20

KSIĘGOZBIÓR RADZIWIŁÓW W BIBLIOTEKACH BIAŁORUSKICH

W dniu 26.02.2002 r. w Bibliotece Białoruskiej Akademii Nauk (BAN) w Mińsku otwarto wystawę prezentującą kilkadziesiąt książek ze zbiorów Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Księgozbiór Ordynacji uległ rozproszeniu i obecnie jego fragmenty znajdują się w bibliotekach białoruskich, np. w Bibliotece BAN – ok. 3000 wol., w Bibliotece Narodowej Białorusi, w bibliotece prezydenckiej i in. Na wystawie, zorganizowanej przy współpracy ambasady polskiej w Mińsku, zaprezentowano najcenniejsze zachowane w Bibliotece BAN egzemplarze od XV do XX w. W projekcie jest opracowanie katalogu za-

chowanych radziwilianów w zbiorach białoruskich i polskich. Współpraca taka znalazła uznanie w oczach wiceministrów kultury Białorusi i Polski – Walerego Giedroycia i Aleksandry Jakubowskiej.

RESTITUCJA ZBIORÓW PRYWATNYCH

W dniach 27-28.05.2002 r. odbyło się w Moskwie międzynarodowe seminarium pt. „Private law and issues of restitution of cultural valuables”. Organizatorami były: Ministerstwo Kultury Rosji, Wszechrosyjska Państwowa Biblioteka Literatury Zagranicznej w Moskwie (VGBIL), Fundacja Sorosa i niemieckie Stowarzyszenie „Gesellschaft zur Förderung des internationalen Internationsaustausches” z Berlina. Odbyło się 6 paneli, w których uczestniczyli przedstawiciele: Austrii, Belgii, Estonii, Niemiec, Polski, Rosji, St. Zjednoczonych, Ukrainy, W. Brytanii. Zastanawiano się nad prawnymi rozwiązaniami w skali międzynarodowej zwrotów zagrabionych w czasie II wojny światowej prywatnych dóbr kultury (osób i instytucji), ujawniania ich obecnego miejsca przechowywania, pełnej informacji i dostępu do tej kategorii zbiorów. Biblioteka VGBIL pokazała np. cały księgozbiór książek Esterhazy, przechowywany w swoich zbiorach. Dyskutowano m.in. o możliwościach wspólnego wydawania katalogów przemieszczonych kolekcji (Rosja i dawni właściciele). Konferencji towarzyszyła wystawa książek i obrazów zagrabionych w Niemczech i na Węgrzech, a obecnie znajdujących się w zbiorach państwowych i prywatnych w Moskwie. Polskę na konferencji reprezentowali: Wojciech Kowalski (MSZ), Izabella Danis (Min. Kult., Dep. Dziedzictwa Narodowego), Hanna Łaskarzewska (BN).

Informacje od Hanny Łaskarzewskiej

Kronika zagraniczna wpłynęła do redakcji 17 lipca 2002 r.

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

Wydawnictwa zwarte

- Krystyna Barańska: *Uroczystości szkole w edukacji humanistycznej*. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza, 3.
- Bożenna Bojara: *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 56.
- Andrzej Drożdż, Marek Stachyra: *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu dźwiękowego*. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Formaty. Kartoteki, 11.
- Celina Markowika-Luty: *Scenariusze wystaw*. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza, 1.
- Marketing i jakość usług bibliotek akademickich*. Ogólnopolska IV Konferencja Bibliotek Niepublicznych Szkół Wyższych, Wrocław, 9-11 maja 2002 r. Pod red. Stefana Kubowa. Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP, 2002.
- Jerzy Ratajewska: *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli Wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Do dr. przygot. Zbigniew Żmigrodzki przy współpr. Elżbiety Gondak. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 50.
- Barbara Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja*. Struktury organizacji wiedzy, piśmiennictwa i zasobów informacyjnych. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 52.
- Małgorzata Szelonog: *Bibliografia książki cieszyńskiej 1990-2001*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska 2002.
- Danuta Wąnk: *Świat kaliskiej książki pod zaborem rosyjskim (1815-1914)*. Kalisz: Kaliskie Tow. Przyjaciół Nauk 2002.
- Znawcy rękopisów*. Red. Hanna Zasadowa, Misrośława Kocięcka. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych, 7.
- Izabela Żukowska: *Praca z aktywem bibliotecznym*. Poradnik metodyczny dla nauczycieli. Warszawa: Wydaw. SBP 2002. Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza, 2.

Wydawnictwa ciągłe

Bibliotekarz 2002 nr 2-5

Komunikaty. Biblioteka Narodowa. 2002 nr 2-6.

Notes Biblioteczny. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie 2002 nr 1 (197).

Poradnik Bibliotekarza 2002 nr 2-5.

AUTORZY

Lucjan BIBLIŃSKI, mgr	- Ministerstwo Kultury
Stanisław CIEPŁOWSKI, mgr	- Muzeum Historyczne m. st. Warszawy
Andrzej KEMPA, mgr	- Łódź
Halina KOZICKA-BOGUNIOWSKA, mgr	- Biblioteka PAN w Warszawie
Barbara KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA, mgr	- Biblioteka PAN w Warszawie
Andrzej MEŻYŃSKI, dr hab.	- Biblioteka Sejmowa
Józef PIŁATOWICZ, prof. dr hab.	- Akademia Podlaska w Siedlcach.
Instytut Historii
Jadwiga SADOWSKA, dr	- Biblioteka Narodowa
Barbara SORDYŁOWA, doc. dr hab.	- Biblioteka PAN w Warszawie
Hanna TADEUSIEWICZ, prof. dr hab.	- Uniwersytet Łódzki. Katedra Biblioteko-
znawstwa i Informacji Naukowej
Aleksandra WEJMAN-SOWIŃSKA, dr	- Uniwersytet Łódzki
Zbigniew J. WÓJCIK, prof. dr hab.	- Muzeum Ziemi PAN
Maria WROCLAWSKA, mgr	- Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi
Grażyna WRONA, dr	- Akademia Pedagogiczna, Kraków
Hanna ZASADOWA, mgr	- Warszawa
Kronikę krajową oprac.
Hanna ŁASKARZEWSKA, mgr	- Biblioteka Narodowa
Kronikę zagraniczną oprac.
Mirosława KOCIECKA, mgr	- Warszawa
Tł. na jęz. ang.
Krzysztof NOWIŃSKI, dr	- Uniwersytet Warszawski

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie następujących zasad przy nadsyłaniu materiałów do publikacji:

- artykuł nie powinien przekraczać 20 stron, recenzja, sprawozdanie itp.
 - 7 stron maszynopisu formatu A4 wraz z przypisami i ewentualnymi tablicami, prace można przysyłać również na dyskietkach;
- tekst maszynopisu powinien być napisany z podwójnym odstępem między wierszami (ok. 30 wierszy na stronie, margines 4,5 cm);
- materiały ilustracyjne (np. tablice, wykresy) powinny być umieszczone na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście;
- przypisy należy umieszczać na końcu tekstu lub na osobnych stronach. Opis w przypisie winien składać się z imienia i nazwiska autora, tytułu publikacji, miejsca wydania, nazwy wydawnictwa i roku wydania oraz stron, na których znajduje się cytowany fragment. W przypadku powoływania się na artykuł opis powinien zawierać imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, nazwę czasopisma, rok, tom, numer i strony (od-do) lub stronę cytowanego fragmentu;
- do każdego artykułu powinno być dołączone streszczenie autorskie o objętości ok. 1/2 strony maszynopisu;
- autorzy proszeni są o podawanie (oprócz imienia i nazwiska) również tytułu naukowego, nazwy i adresu instytucji, w której pracują, prywatnego adresu oraz numeru telefonu, a także danych koniecznych do wypełnienia deklaracji podatkowej: data i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer ewidencyjny PESEL, adres rejonowego urzędu skarbowego oraz formy płatności;
- materiały należy dostarczać w maszynopisie w 2 egzemplarzach, lub na dyskietce (Word 97) + 1 egz. wydruku.

Przegląd Biblioteczny drukuje materiały oryginalne, tylko takie, których autor nie zamierza publikować w innych czasopismach. Redakcja zamawia materiały na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z autorem.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

W a r u n k i p r e n u m e r a t y

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Biblioteka PAN w Warszawie
Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”
Pałac Kultury i Nauki, VI p.
00-901 Warszawa
tel. 656-66-00, 620-33-02, fax 656-66-39
e-mail: biblwaw@pan.pl
NIP 525-10-48-053

Konto: BPAN BPH-PBK III O/Warszawa nr 11101053-411050004438 Prz. Bibl.

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na piśmie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące. Odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszyt) wraz z rachunkiem;
- wysyłając zamówienie i opłacając roczną prenumeratę na wyżej podane konto do końca marca roku objętego prenumeratą; po tym terminie opłacenie rocznej prenumeraty nie będzie możliwe;
- ponadto sprzedaż zeszytów bieżących prowadzą: „KOLPORTER” S.A. (02-255 Warszawa ul. Krakowiaków 66/78); GARMOND PRESS S.A. (01-106 Warszawa ul. Nakielska 3); Księgarnia Wysyłkowa „LEXICON” (03-599 Warszawa ul. Kielecka 16 m. 4); „RUCH” S.A. Oddział Warszawa (00-728 Warszawa ul. Kierbedzia 8/10) i inne oddziały regionalne; Księgarnia „Skarbnica”. Anna Włodarczyk (31-929 Kraków oś. Centrum C bl. 1); Czasopisma Polskie PRESS (08-110 Siedlce ul. Poznańska 4); Poznańska Księgarnia Naukowa „Kapitałka” (61-725 Poznań ul. Mielżyńskiego 27/29); Dom Handlowy Nauki (Warszawa, ul. Twarda 51/55).

Cena rocznej prenumeraty na 2003 r. – 78,00 zł.

W 2002 r. ukazała się

**POLSKA BIBLIOGRAFIA NAUKOZNAWSTWA
I TECHNOZNAWSTWA**

**za lata 1995-2000
tom 13/14**

Zamówienia przyjmuje wydawca:

Biblioteka PAN w Warszawie
pl. Defilad 1, PKiN, VI p., 00-901 Warszawa

tel. 620-33-02, 656-66-59

fax 656-66-39

e-mail: biblwaw@pan.pl

Jednocześnie informujemy, że mamy jeszcze w sprzedaży
wcześniej wydane tomy Bibliografii